ISSN 0155-0128

MELBOURNE CHRONICLE

Independent Cultural-Social Periodical

WARSAW GHETTO UPRISING and WORLD JEWISH DAY of REMEMBRANCE
COMMEMORATIVE ISSUE 1943 – 1979

In This Issue:

SERGE I. LIBERMAN	—	The Jew as Racist and Imperialist — A Modern-Day Mythology	1
WALTER JONA M.P.	—	The Australian Multi-Cultural Society	4
LOUISE ROSENBERG AND SOLOMON STEDMAN	—	The Australian Jewish Historical Society	6
RABBI DR. I. PORUSH	—	Halachah and Holocaust	10
PROF. MOSHE PELLI	—	ELIE WIESEL: The Right to Question	12
BEN AVRAHAM	—	"My Jerusalem" (Poem)	15
ITZCHAK KAHN	—	Writing About The Resistance	15
MATYLDA ENGELMAN	—	Would This Night Never End	17
WLADYSLAW SZLENGEL	—	A Leaflet From A Diary (Two Poems)	18
MORRIS C. DAVIS	—	SONIA WEINFELD — Painter of Jewish Tradition	19
BOOK REVIEWS	—	Feasting On Jewish History (by S.L.)	20
YVONNE FEIN	—	One Of Us	20

PRICE $1.00

Published by the Jewish National Library and Cultural Centre "Kadimah"

Melbourne, Australia No. 6 (17) March–April, 1979

THIS YEAR

AND EVERY YEAR

Look to

JetsetTours

FOR THE LOWEST PRICES TO

ISRAEL

AND AUSTRALIA'S BEST VALUE

IN OVERSEAS PACKAGE HOLIDAYS

JetsetTours

18th FLOOR MLC BUILDING
303 COLLINS STREET, MELBOURNE, 3000.
TELEPHONE: 62 0041

Printed by York Press Pty. Ltd., 1-19 Hoddle Street, Abbotsford, for the Publisher
S. Goldstein, 7 Selwyn Street, Elsternwick, Victoria, 3185, Australia

Melbourne Chronicle

Independent Cultural-Social Periodical

MARCH-APRIL, 1979 | No. 6 (17) | MELBOURNE, AUSTRALIA

Address for Correspondence: Melbourne Chronicle, 7 Selwyn Street, Elsternwick, 3185, Australia

Editorial

The Jew as Racist and Imperialist — A Modern — Day Mythology

BY SERGE I. LIBERMAN

In the unceasing cascade of movements and events known as history, the Jew has been given a host of disparate masks by his gentile neighbours, all different in outward appearance, yet all similar in their representation of evil. The story of Jew as Christ-killer, poisoner of wells, murderer of Christian children, as devil incarnate, infidel, usurer, rapacious capitalist and world-domineering communist is sufficiently familiar not to require further elaboration. Attorneys both for the prosecution and defence of the Jews have been numerous and the number of books written about these myths and dogmas over the centuries is also legion.

Now, in our own time, a new mythology has been added to the arsenal of the anti-Jewish assault. Since 1975, the Jew has been formally endowed with a novel set of masks which, through his commitment to Zionism, render him a racist, imperialist and fascist.

In June-July of that year, at the World Conference of the International Women's Year held in Mexico City, a resolution equating Zionism with racism was adopted with only two opposing votes — those of Israel and the United States. In August, the same resolution was passed at the Conference of Non-Aligned Countries in Lima and later at the meetings of the Organisation of African Unity in Kampala. The campaign, orchestrated and supported by countries of the Soviet bloc, the Afro-Asian nations and some Latin American states, reached its culmination at the United Nations in November 1975 when 72 nations voted in favour of a resolution stigmatising "Zionism as a form of racism and racial discrimination" (although it might bring comfort, however cold, to note that 35 nations opposed the resolution — Australia among them — 32 abstained and 3 were not present, thereby giving the resolution the barest of numerical majorities).

Another resolution passed during the same session of the General Assembly established a committee to make recommendations for realising "the inalienable rights of the Palestinian people" while yet another resolution called for the participation of the Palestine Liberation Organisation "in all efforts, deliberations and conferences on the Middle East on an equal footing with other parties". By means of these resolutions, the U.N. did not merely condemn the state of Israel for alleged crimes against the Palestinians and against its own Arab citizens but in effect denounced the state of Israel as an illegitimate entity. For by sanctioning the active participation of the PLO in all discussions about the Middle East, it was, de facto, endorsing the Palestinian National Covenant of 1964 which states inter alia, that Palestine, with the boundaries it had during the British mandate, "is an indivisible part of the Arab homeland" (Article 1), that "the liberation of Palestine is a national duty which attempts to repel the Zionist and imperialist aggression against the Arab homeland and aims at the elimination of Zionism in Palestine" (Article 15), that "the partition of Palestine in 1947 and the establishment of the state of Israel are entirely illegal, regardless of the passage of time, because they were contrary to the will of the Palestinian people and to their natural right in their homeland, and inconsistent with the principles embodied in the Charter of the United Nations, particularly the right to self-determination" (Article 19), and that Zionism is . . . . racist and fanatic in its nature, aggressive, expansionist and colonial in its aims, and fascist in its methods" (Article 22). To quote Norman Podhoretz (Commentary, July 1976), "the very idea of a sovereign Jewish state in the Middle East (Zionism), let alone the actuality of one, no matter what its boundaries might be, was by **definition** declared criminal (racist) . . . . Israel could only cease to be criminal if it ceased to be both Jewish and sovereign — if, in other words, it ceased to exist . . . The resolution did not concern boundaries or occupied territories; it concerned the **right** of a sovereign Jewish state of any size or shape to exist in the Middle East".

What are bases for the arguments in support of Zionism as a racist political movement? To the Palestinian, as is explicit in the Covenant of 1970, the very existence of Israel in what is regarded as Arab Palestine is a racist phenomenon, as it is an imperialist one. "Judaism," states the Covenant, "being a religion, is not an independent nationality. Nor do the Jews constitute a single nation with an identity of its own; they are citizens of the states to which they belong" (Article 20). More, Article 20 adds that "claims of historical or religious ties of Jews with Palestine are incompatible with the facts of history and the true conception of what constitutes statehood"; while a symposium of Palestinian Arab leaders in Beirut in 1970 stated that the Ashkenazi Jews are not the sons of Abraham but descendants of the Khazars, Tartar rulers of Southern Russia who, 1000 years ago, embraced Judaism. Jews are not a nation but a caste and therefore have no right to a state of their own. Therefore, too, their entry into Palestine is seen as a Zionist imperialist invasion, an act of aggression, the displacement of the Palestinian population as a direct manifestation of a racist ideology, and their methods — "expropriation, mass arrests, ill-treatment, deportation and transfer of Arab inhabitants" — are nothing less than fascist, akin to those of the Nazis at whose hands the Jews allege they have suffered. If the Jews have indeed suffered, the Arab nations disclaim responsibility for Jewish suffering and disclaim also any obligation to make good for the sins of other nations. Israel, according to this propaganda, is racist on other counts as well: the Law of Return gives only Jews the right to settle in Israel; according to Jewish

law, the religion of the mother determines the religion of the child so that a child born of a non-Jewish mother is not Jewish; in Israel, mixed marriages are forbidden; early Jewish pioneers in Palestine fought against Arab labour, and in Israel, there is no separation of church and state. As the state of Israel is founded on a racial basis, a basis which is hateful to all lovers of peace and democracy, it deserves no international recognition. The Palestinians, upon securing their rights, promise a truly secular, democratic state in which Jews will enjoy equal rights in contrast to the present religious character of Israel, the fascist nature of its government and its racist rule which differs little from South Africa's policy of apartheid.

The indictment against Israel is long, broad and deliberately offensive. One does not need to read or listen exclusively to Arab propaganda to learn of Arab grievances. No less a scholar than Howard Sachar, a highly reputable Jewish historian, is harsh on the Israeli government for its conduct in relation to the Arabs in Israel. In his massive, comprehensive "A History of Israel", he does not sweep the manifestations of second-class citizenship of the Arab during the early years of statehood under the proverbial carpet. He is quite explicit about the early expropriations of the lands of absentee landlords, the meagre compensation, the economic hardships of dispossessed Arabs, the impact of military governorates in prescribed "defence areas" and "security zones", and the discontent of the Arab youth who, in becoming more educated and seeking to break away from the backwardness of his village is frustrated in his desires by bureaucratic obstacles. But he is quite clear, too, in indicating that the Israeli restrictions upon the Arab population were not part of deliberate **Zionist** policy. To every piece of legislation passed that appeared to jeopardise the Arab, there was intense heart-searching and protest both within the Knesset — for example, from the socialist Mapam, communist Maki and even the ruling Mapai parties — and without. Israel's Declaration of Independence was quite specific about the society it desired: "The State of Israel . . . will ensure complete equality of social and political rights to all its inhabitants irrespective of religion, race or sex; it will guarantee freedom of religion, conscience, language, education and culture . . . We appeal — in the very midst of the onslaught launched against us now for months — to the Arab inhabitants of the State of Israel to preserve peace and participate in the upbuilding of the State on the basis of full and equal citizenship and due representation in all its provisional and permanent institutions".

However, these provisions and assurances were mitigated by two unanticipated developments: first, the magnitude of the Arab flight and demographic change within the newborn Jewish republic and, second, the impact of the Arab invasion and the remorselessness of Arab hostility in the aftermath of the war of 1948-49. Reality — a murky unpalatable contrast to the binational ideals of the early pioneers — and Realpolitik subjugated the idealism of the various declarations to a need to deal with hard brutal facts. In the aftermath of the war, although the Arabs were granted the right to vote and sit in the knesset, to organise political parties, to publish their own journals, to send their children to Arab-language schools and to gain access to Israel's public service and courts, they now bore the heavy onus of suspicion. Related by ties of blood, religion and a common heritage with Palestinian Arabs who had fled during the fighting and with the Arabs in other countries which repeatedly declared their intention to destroy the Jewish state, their integration into Israeli society of necessity became a much slower process than either envisaged or desired, and injustices, usually the result of official ambivalence or insensitivity rather than deliberate policy, were encountered along the way.

But it is not far-fetched to state that the Arabs, by their relentless intransigence to the idea and fact of a Jewish state, brought these injustices upon themselves. While Arab propaganda contends that Israel had been opposed to the recognition of the national rights of the Palestinian people, the truth is that for many years the Zionists were the only ones in the world to take cognisance of these people. Throughout the 1920s and 1930s, a series of solutions were proposed to accommodate both Arabs and Jews — including one suggestion whereby the Mandatory power established a Legislative Council with an Arab majority in an independent Arab state — but **all** proposals, without exception, were rebuffed by the Arabs. The idea of a binational state favoured by Berl Katznelson in 1931 and Eliezer Livneh's concept of "a Jewish Palestine within a greater Arab federation" foundered on the hard soil of Arab rejection. Even after the War of Independence in 1949, the Palestinian Arabs had a chance to create their own state, but made no such attempt, that territory which lay outside Israel's borders passing instead into Jordanian hands and the displaced Arabs stagnating in a string of refugee camps deliberately maintained as hives of growing bitterness and resentment by the host countries of Jordan, Syria, Lebanon and in Gaza.

If this be racism, imperialism and fascism, then the words have acquired new, eccentric meanings, or indeed have lost all meaning.

Granted that Judaism is a religion, but to be a Jew is to be part of a composite entity, its adherents professing to varying degrees an identical religion, history, culture, heritage and national consciousness. The Jew's lack of a homeland for 1900 years — a phenomenon which the peoples around him have come to regard as his natural condition — was in fact an anomaly. Judaism was ever based on the triangular foundation of God, Jew and Zion, and the attachment to Zion, whether expressed in the Psalms or the daily Prayer Book or Yehuda Halevi's poems, was ever the same continuous unforgotten sentiment, even passion, for which Nathan Birnbaum's term "Zionism", coined in 1890, is but the modern name. Further, to state that Ashkenazi Jews are not the sons of Abraham but rather the descendants of the Khazars — even if true, as suggested most recently by Arthur Koestler in his book "The Thirteenth Tribe" — is beside the point. Any convert to Judaism assumes the same beliefs, culture and aspirations as the born Jew, but, more importantly, this statement, freely bandied about undefended before the U.N., ignores the existence of the Sephardi Jews who have, since the Roman conquest of Judea, either remained in Palestine or lived in neighbouring countries and who now constitute a growing majority of all Israelis in the Jewish state. And if it is claimed by Arab propaganda that these Jews prior to their departure for Israel lived in brotherly peace and tolerance with their Arab neighbours, let it be known that this is a fabrication, that Islam seldom willingly tolerated minorities and that for the qualified permission to practise their religion, the Jews had to pay the price of constant exploitation and submission. The Jews occupied a visibly inferior and oppressed-minority status enforced by religious and civil laws specifically encouraged by the Koran itself. However deprived the Arab, he still felt innately superior to the Jew.

Among the things that irk modern Arabs is the seeming reversal of roles where, in the Jewish state, Arabs are now in the minority. Zionist declarations of humanitarian responsibility and benevolent intentions in the Middle East offend their ingrained religious and historical sense of the Jewish people as a subject minority dependent upon the "protection" of their Arab overlords. The inflated rhetoric of Zionism smacks to them to elitism and imperialism and they are infuriated by the picture of the Jew "bringing civilisation to the

natives" — as, in practice, Israel has done by exporting its know-how in programs of technical and educational assistance to undeveloped countries in Africa. Even this policy came to be seen as an attempt at Israeli domination and as an imperialist exercise. Even if the Arabs in Israel did benefit from Israeli enterprises, jobs, public services, education, social welfare and economic prosperity, this was of no consequence to them. As Sachar writes, "It was scorned as nothing better than the last meal offered to a condemned man". Thus the old Zionist belief, the dream, that the Arabs would reconcile themselves to the existence of a Jewish state in their midst as they saw their own condition improve as a result of that state has proved with hindsight to be a sad and hopelessly naive delusion.

Regarding the Law of Return whereby all Jews everywhere are permitted to return to the Jewish state and which is seen by the Arabs and their sympathisers as racist, it is but the logical and tangible consequence of self-determination of the Jewish people in its own state. And, contrary to Arab and Soviet protestations, the Jews, being an identifiable people with a unique history, tradition, religion and cultural heritage, **do** have the right to self-determination and national liberation, as self-evident as the right of the many other smaller nations proliferating at this time. Zionism, although it has achieved its primary objective of statehood, remains nonetheless an ideology of self-determination and of preservation of its state on that very ground, a point which must be recognised and repeatedly stressed in the counter-offensive to Arab propaganda if the rights of Israel and the Jewish people are not to be wholly and irrevocably denied. On another level, the Law of Return does not exclude immigrants to Israel of non-Jews, nor does it deny them citizenship provided the conditions of residence, health and a criminal-free record have been fulfilled; — a contrast to the policies of many countries of the Arab and Soviet blocs whose own governments maintain some of the most stringent immigration regulations, yet who are the most strident in their accusations of racism and exclusivism of Israel.

Nor was the struggle of the Jewish pioneers against Arab labour racist. The struggle was not aimed at Arabs **because they were Arabs** but was intended — as part of a Zionist and socialist imperative to create a Jewish agricultural proletariat — to avoid their exploitation as cheap labour and their enslavement, a state which not all other countries of the Middle East can boast of in their treatment of their minorities.

Nor does the epithet of racism adhere to the definition of the Jew as one born of a Jewish mother or to the claims that mixed marriages are prohibited in Israel or to the accusation that in Israel there is no separation of church and state. These are matters of religion and have nothing to do with racism which is above all a genetic principle. If the argument is to be elaborated, anyone, of whatever nation, people or race, may become and be accepted as a Jew provided he converts to Judaism according to prescribed Jewish rites and accepts the Jewish faith — quite a contrast to the situation in Rhodesia or South Africa where no rites can help the black enjoy the privileges of the white.

The shoe of racism, and imperialism, even of fascism, sits in fact more firmly on the other foot, and the Arab nations and their supporters in the Soviet bloc and the so-called Third World have become masters of pious humbug and hypocrisy.

The catalogue of indictments against these nations is formidable indeed. Ever speaking of freedom and rights and the democratic ideal, of the 72 countries that approved the Zionist-racist resolution, only 13 can be described as parliamentary democracies, the other 59 being either military, communist, autocratic or monarchical dictatorships. The propaganda line of the PLO which aims at replacing the "racist Zionist state" of Israel with a "secular democratic republic" is a fraud in the light of historical reality. Until this day, **no** Arab state has fashioned a truly democratic regime as democracy is understood in the West. Wherever Arabs are dominant, they have created a social structure based on religious elitism, endorsed, even prescribed by the Koran which makes life for non-Moslems intolerable. Before independence in Algeria, there were 9 million Arabs, 1.1 million Christians and 130,000 Jews; today, there are 80,000 Christians and 3000 Jews, all others having had to leave this "secular progressive democratic Arab republic". In the Sudan, after expelling all Christian missionaries, the Arabs liquidated hundreds of thousands of black Christians in the southern part of the country. Slavery still persists in Saudi Arabia; Christian schools in Syria are being oppressed and expropriated; Christian intellectual and commercial life in Lebanon are becoming progressively more circumscribed as the Moslem sector, abetted by the Syrians, is gaining dominance; in Iraq and Syria, Jews have been herded into squalid mellahs where they live in a constant state of terror; while in Iran, the stage is set for the establishment of a rabidly fundamentalist intolerant Moslem regime based upon the letter of the Koran. To this may be added the experience of Pakistan: when the territories with Moslem majorities seceded from India and established their capital as Islamabad, a telling name, millions of Hindus fled the country for their lives, those remaining now constituting a mere ⅛th of the total population. If democracy is to be understood as a regime where the minority has rights and a voice, then Israel stands as the only democracy in the Middle East with its plethora of political parties — Jewish and Arab — representing minority interests.

Several more attitudes testify to the pervading humbug and hypocrisy of the Soviet and Afro-Arab bloc. Almost every country is the world, including Arab and black African countries, conduct business with South Africa. Yet when Israel does similar business, this is described as a "Tel Aviv-Pretoria Axis" (the word "axis" linking Israel with Nazism). One has only to recall the relationship of the Grand Mufti of Jerusalem, Haj Amin el-Husseini, with the Nazi regime during World War II to determine indeed whose sympathies lay unstintingly with Nazism. Of the 35 million refugees displaced by war and other calamities since 1945, only the ¾ million displaced in the Jewish war of national liberation are expected to be repatriated, a demand that runs counter to the treatment of **all** refugees throughout the **whole** world in the last ten years or more. Of all the millions of square miles of territory conquered in the past 35 years — one notorious example being the USSR with its annexation of Estonia, Latvia and Lithuania as well as parts of Finland, Germany, Poland, Czechoslovakia and Rumania — only the territories conquered by Israel in a primarily defensive war are expected to be returned. Israel is condemned as an imperialist country for holding on to the occupied territories until its physical security can be assured, but barely a whisper is raised at the combined Cuban and Soviet adventures in distant Angola and Ethiopia or at Russian manoeuvering in Afghanistan or collusion with Vietnam in the assault on Kampuchea or at the Syrian ploy in Lebanon. Whenever Israel retaliates against Arab terrorists for their wanton raids and murders of civilians within Israeli territory, a widespread hue and cry of condemnation immediately arises, but little condemnation is heard of the terrorists themselves or, further removed, of the brutal internecine killings in Lebanon, of the Ugandan incursions into Tanzania, of the black African massacres of Rhodesian blacks and whites, or of the expulsion of thousands of Vietnamese left to drift on the seas at the mercy of a host of cynical nations on all sides. A wholesale paranoia has come to possess the Third World whereby, in the midst of all the problems that

beset the nations, the existence of Israel emerges as the greatest threat to peace, democracy and world order. It may not yet be sufficiently apparent, but it is the resurgence of militant intolerant Islam in our day, bolstered by its incomparable oil-derived wealth, and combined with the opportunistic tentacle-like spread of Russian-style totalitarianism that constitute by far the greater threat to peace. And after these forces, in combination, have done their damage, one can foresee an era when burgeoning pan-Islamism will enter into open conflict with neighbouring Russian attempts at hegemony. In this context, one may note the Russian concern that Iran's Moslem revival could spread into the Soviet republics of Azerbaijan and Turkmen.

On the strength of the U.N. Resolution of 1975 and leaning upon it for justification of their actions, a variety of groups and individuals have swallowed hook, line and sinker the Palestinian propaganda, have gathered voice and embarked on an intense anti-Zionist and anti-Israel campaign. Suddenly U.N. decisions have become sacrosanct as never before—witness their emphasis on the illegality of the U.N. Partition vote in November 1947 —, and local Jew-haters such as Bill Hartley, John Troy, the secretary of the United Palestine Workers, Tony Shears, and radio station 3CR among others have a field-day baiting "Zionists" and "Zionist racists, imperialists and fascists" under the protection of an Australian democracy, not unlike that of Israel, which allows them free speech, however wilfully anti-democratic and inciting to hatred and division their views may be — a freedom that they would be hard-put to find in any of the Arab nations they admire and support.

Their claim that their anti-Zionist stand is not anti-Semitic is blatantly false. Once again, the shoe is on the other foot. While they piously denounce racism, in singling out the Jews as the only people in the world not entitled to universally acknowledged rights of self-determination and national liberation, they are themselves racist and patently anti-Semitic. The call by Tony Shears to drive the Zionists out of Australia (radio 3CR, December 2, 1978) is nothing less than a call — one that harks back to medieval days — to drive out the majority of Australian Jews. Whatever form Zionist may take — political, labour, cultural, spiritual or religious — its basis idea is the creation and, ipso facto, the preservation of a state for the Jewish people of Zion. In that sense, every Jew who supports the existence of a Jewish state in present Israel or who contributes to its welfare must be reckoned a Zionist, whether or not he approves the application of the label to himself. He may be Orthodox, Liberal or totally free-thinking; he may question the pervasiveness of Israelo-centricity and ask a series of highly pertinent questions — What role does Israel play in the life of Jews the world over? What role should it play? How should the State respond to the communal and cultural needs of Diaspora Jewry? — but insofar as he professes Israel's natural right to exist as an independent state, he is a Zionist. Historical events have overtaken non-Zionist and anti-Zionist trends among Jews, and to distinguish between the Zionist and the Jew is akin to splitting hairs. In short, the claim that anti-Zionism is not anti-Semitism is a sieve that will not hold water.

The Jew has been endowed with another set of distorting and distorted masks and new myths have been created around him. It is imperative that he, as individual and in communal solidarity, and for the sake of harmony in Australia's open pluralist society, does not permit them to stick.

THE AUSTRALIAN MULTI-CULTURAL SOCIETY

BY THE HONOURABLE WALTER JONA, M.P.
Victorian Minister of Immigration and Ethnic Affairs

It is a statistical as well as a cultural fact that Australia is a multi-cultural society. To highlight the statistical aspect, it is significant to note that almost 40% of the Australian population today was either born overseas or is a first generation migrant. In the cultural sense, the development of diverse traditions and practices of our migrant communities, with full government endorsement and support, has created an exciting era of polyethnic enrichment.

To fully understand the development of our multi-cultural society, one has to trace the history of migration into Australia and to explain the different policies and attitudes over the past 30 years.

At the end of World War II, Australia's 7,700,000 square kilometres of territory was occupied by 7,391,000 people. The war had, in fact, revived fears of future security and had placed a severe strain on the economy. Australia faced a backlog in housing, as well as a shortage of schools and hospitals.

The Australian nation was rich in unexploited natural resources, but its development was limited by a shortage of manpower. The workforce was beginning to feel the effects of the "slump" in the birthrate of the depression years when, for the first time in the nation's history, the rate of annual increase had fallen below 1% of the population. Added to this, Australia's exports were still largely rural and confidence in its future ability to depend on Britain and other traditional markets had been shaken.

Australia had to make a determined bid to increase its population and develop its resources without relying on natural population increases or the uncertainties of unplanned immigration to provide the millions of citizens needed in the future.

It was against this background that Australia, in 1945, decided to seek greater strength, security and development through large scale, planned immigration.

Australia's post war immigration programme began with the support of industry, the trade unions, all political parties and virtually all sections of the Australian community. In 1947, the first post war British assisted migrants arrived and the tide of immigration began to rise rapidly, especially when Australia decided to accept displaced persons on a large scale. The arrival of 170,000 of these people between 1947 and 1952 laid the foundation for large scale non-British migration.

More than 3,600,000 migrants have arrived in Australia since 1945. Britain has been the largest single source followed by Italy, Greece, Yugoslavia, The Netherlands, West Germany, Poland and, more recently Turkey and Lebanon. In all, we have attracted migrants from over 75 different countries in the past 33 years. Additionally, some 1,600,000 children have been born in Australia to these migrants in the same period.

With such a marked increase in our population over a relatively short period of time, certain pressures necessarily developed with respect to social welfare,

health and other services. However, the most important aspect in my view, is the way in which community attitudes had to develop to ensure a harmonious and tolerant acceptance of migrant citizens, their characteristics and cultures. The successful fulfilment of this attitudinal development will not occur overnight but will succeed if all Australians, both overseas born or Australian born, gear themselves to the mutual understanding and acceptance of individual cultures and characteristics.

The migrants who have arrived in Victoria have provided great impetus to this State's development. Almost all of Victoria's major companies and a countless number of small businesses have recruited labour under employee sponsorship schemes or have employed migrants as part of the total community workforce. In addition, of course, many business undertakings have been established by migrants who have come to Victoria under various schemes since 1947.

In Victoria alone, there are some 100 different ethnic groups, with approximately 90 different languages and dialects. These are some 75 foreign language newspapers and at least 820 ethnic organizations. Is it any wonder that when the Victorian Ministry of Immigration and Ethnic Affairs Act was proclaimed in 1976, Victoria became the first Government, State or Federal, to give statutory recognition to the concepts of a multi-cultural society and to the specific social ingredients required for the successful cohesion of such a culturally diverse community.

The Victorian State legislation places an obligation on the government to ensure that all new settlers in Australia are afforded an equal opportunity to participate in, contribute to and benefit from the life of the total Australian community, without restraint. The legislation has also enabled the government to take all steps which it deems necessary to prevent and/or remove discrimination against persons because of their ethnic background or characteristics. It also enables the government to promote the welfare of our migrant settlers and their families so that they may take a full and active part in the total life of the community, fully aware of their rights and responsibilities as citizens and able to contribute to the future well-being of our society.

Notwithstanding the wide community acceptance of the government's objectives in the field of ethnic affairs, it is community attitudes that will undoubtedly determine the acceptance of the fact that we live in a multi-cultural society. The government believes that the best way of increasing a level of tolerance towards all elements of our community is through well-researched and planned community education programmes geared to the mutual understanding and acceptance of individual cultures and their contributions to the wider community.

History tells us that, especially in times of economic difficulty, host societies tend to look for "scapegoats". Unfortunately, the migrant presents an easy prey for the prophets of economic doom who tend to use hostile attitudes towards migrants and refugees for their own purposes. In this light, migrants are labelled as "competitors" and it is very easy to condescend to these views without even examining the enormous economic, social and cultural contribution that has occurred through our immigration programmes.

Fortunately, Australia has not experienced the violence and sometimes bloodshed that has occurred in other countries, as a result of racial, religious or political differences, but there is an immediate need to build up a conscious rejection of hostile attitudes which exist to ensure that Australia is not confronted with the similar problems faced by so many other countries in the world. The community at large must be geared to the realization of the concept that the majority of our migrant citizens have come here to contribute, not to compete. Conversely, the government's role is also to ensure that all migrants are fully aware of their responsibilities as citizens of their country of adoption. To that end, the government will be looking increasingly at the effective participation by media, churches, commerce, industry, the trade union movement and parents in an effectively co-ordinated approach to the furtherance of a socially cohesive and tolerant society. Migrants must also be on guard to ensure that their representatives reflect the majority view and not use organizations for their personal political or other goals at the expense of their community interest, as a whole.

Realization of the existence of a multi-cultural society is not only the responsibility of government. The community, as a whole, must be enticed to being positive contributors to the attainment of mutual acceptance and tolerance. Understanding and goodwill cannot be achieved solely through enforcing legislation, but through a system of mutual exchange and recognition of individual differences.

Hopefully, the future will bring a more concerted and informed effort from all citizens to become aware of the rich and varied fabric of our society. A continuing failure to properly understand the real meaning of the term "ethnic" could lead to serious divisiveness within the community. Language, religion or a common history could provide the basis of ethnic attachment. The term "ethnic", in other words, should no longer be interpreted on a "you" or "us" basis, as many old Australians and some migrant groups have tended to do in the past.

During the past three years, the work of the Victorian Ministry of Immigration and Ethnic Affairs has been exciting, challenging and highly productive. It is certainly playing its rightful role in helping to mould the people of Victoria into a resourceful and tolerant community. More importantly, we are giving real meaning to the fundamental concept of the importance of the individual to give full expression to his cultural identity, ethnic background and individual talents. A socially cohesive, multi-cultural society will remain a reality only statistically unless every person takes time to reflect on the importance of individuality, tolerance and understanding.

Future generations will hopefully look back and admire the Australian society as one which is tolerant, cohesive and culturally rich due to the enormous contribution of individuals from all over the globe who are linked together by a common thread called the Total Australian Community.

Editor's addendum.

Apropos of Mr. Walter Jona's article, the reader is directed to the following books for further reading:

For detailed discussion of the Jewish community in Australia, Peter Medding's two volumes **"From Assimilation to Group Survival"** (Cheshire 1968) and **"Jews in Australian Society"** (MacMillan 1973) remain, to-date, the most authoritative.

Of particular value for readers interested in or working with other ethnic groups in Australia is Rachel Unikoski's **"Communal Endeavours: Migrant Organisations in Melbourne"** (Australian National University Press 1978, $14.50 cloth, $8.95 paperbound), which is a study of migrant organisations of three ethnic groups, namely the Polish, Dutch and Maltese. In discussing these particular groups and highlighting their respective problems, communal structure and the multiplicity of their organisations — social, cultural, welfare and spiritual — Mrs. Unikoski sheds much light on migrant attitudes, conflicts and behaviour in general. A particularly apt quotation cited in the book and relevant also to Mr. Jona's article is taken from biologist and humanist Julian Huxley — "I believe in diversity . . . Diversity is not only the salt of life but the basis of collective achievement. And the complement of diversity is tolerance and understanding". This neatly sets the tone of Mrs. Unikoski's book.

The Australian Jewish Historical Society

BY LOUISE ROSENBERG and SOLOMON STEDMAN

"Now these are the names of the sons of Israel, who came to Egypt with Jacob. Every man came with his household: Reuben, Simeon, Levi and Judah; Issachar, Zebulun and Benjamin; Dan and Naphtali, Gad and Asher."

This information is contained in the Book of Exodus where it was recorded many centuries ago, together with many important historic personalities and events. These records became the Bible, our great historical and literary monument and an inexhaustable source of ancient historical information. It is accepted that the first five Books of the Bible were written by Moses and he, Moses, is our first Jewish historian. The second important historian, who recorded the post-Biblical history, was Flavius Josephus. It was he who told posterity and continues to tell, through his books, "Jewish Antiquities", "The Jewish Wars" and "Against Apion", the history of our people of that period.

Due to the peculiar condition of Jewish life, there was no centralised authority or place where historic events affecting the whole nation were recorded and preserved. The Jewish people were scattered among the nations of the world, but each segment managed its own affairs and recorded that which it considered worthy of preservation, never shirking or hiding an "inconvenient tradition".

The "Pinkus", the Minute Book, became the repository of the history of the small community which, in later years, was used by historians to collate information into historical works. Of course, numerous historians appeared during the centuries and quite a deal of information was obtained from non-Jewish sources. The importance of history need not be stressed. It is the guide which points out the results of the endeavours of men and thus tells us which are good and which to avoid.

Our own Australian Jewish Historical Society, in its small way is doing necessary and important work which future generations will, no doubt, find interesting and useful. Since 1938, the Society has carried out the work of preserving the knowledge gained over the passing years, recording events as they happen, publishing a well-respected, scholarly Journal.

Consider an unimportant event such as this: "Mr. A. was fined one shilling and six pence for not attending services at the Synagogue on Sabbath". Trifling? But it shows how Jews preserved their religious obligations and thus the continuity of the nation.

During the 40 years of its existence, the Society has published 75 issues of the Journal and Proceedings, plus special editions. Hundreds of articles on various subjects of historical interest are included in these Journals. Some of these articles helped people trace their ancestors in other countries. In general, the Society was instrumental in bringing the Australian community to the knowledge of Jewish organisations in England, America, Israel and other lands, with which we are now in constant and friendly communication. In 1970, the Historical Society published "The History of a Jewish Newspaper". It was the story of the "Hebrew Standard" which existed in Sydney for 75 years. Through the pages of this newspaper may be traced the life, growth and development of Sydney Jewry and may be followed the development of the internal management of the community as a whole.

In 1961, the Historical Society published "Jewish Settlers in Australia" by Dr. Charles A. Price of the Australian National University. It was a Social Studies Monograph about the first arrivals, tracing their origins and occupations. It was a work which required much research and detailed studies, as the study of any ethnic group would require. In his introduction, Dr. Price mentioned the help given him by members of the Historical Society and quotes the late Dr. Zimmerman and Mr. Solomon Stedman. In 1976, the Society issued a Special Publication written by (Rabbi) John Simon Levi, "A Dictionary of Biography of the Jews of Australia". This publication contained the names of Jews of Australia from 1788-1830. These were the pioneers, settlers and convicts. No Jew was lost in the new, strange land.

The Jewish Historical Society has established a permanent address for all Jews in the land.

1938-1978

Our rabbis tell us that the age of 40 years is "the age of understanding". It is so with this Society, which commenced 40 years ago, on Sunday, August 21, 1938. The Inaugural Meeting, convened "for the purpose of discussing and considering the formation of an Australian Jewish Historical Society", was held in the Library of the New South Wales War Memorial in Darlinghurst. Prior to that, letters had been sent to many distinguished personalities in all States of Australia and New Zealand, asking for suggestions and support. In every instance, these were forthcoming, together with congratulations and encouragement.

Present at the Inaugural Meeting were Rabbi Leib A. Falk, Mesdames W. Lawrence Cohen and S. B. Glass, Miss Maris Lawrence Cohen and Messrs. P. J. Marks, H. I. Wolff, Mirsch Munz, Elias Green, Sydney B. Glass, A. A. Keysor, H. A. Kresner, David J. Benjamin, H. H. Glass and H. Brando. Mr. Sydney B. Glass read the notice convening the meeting and asked that a chairman be appointed. Mr. H. I. Wolff proposed that the chair be taken by Mr. Percy Joseph Marks. In doing so, Mr. Wolff referred to the early work done by Mr. Marks in Australian History since 1912 when he had taken over research work then being performed by Mr. Coleman P. Hyman. Mr. Wolff suggested that Mr. Marks, who was descended from one of the first pioneer families, must be regarded as the unofficial historian of Australian Jewry, known and respected at home and abroad for his work in this field.

Taking the chair, Mr. Marks thanked the meeting and proposed that David J. Benjamin be endorsed as Honorary Secretary **pro tem** of the Society. Letters expressing approval and willingness to co-operate and support were read from Sir Samuel S. Cohen, President of the Great Synagogue and John Goulston, its Vice-President; His Honour Judge J. J. Cohen, Lieut.-Colonel A. W. Hyman, Dr. Fanny Reading, Rabbis J. Danglow, J. L. Gurewicz, H. Sanger, all of Melbourne; Rabbi D. E. Freedman of Perth, Reverend Z. Mandelbaum of Ballarat and Nathan Spielvogel, President of the Ballarat Historical Society; Reverend A. Astor of Auckland, New Zealand and very many others. Rabbi Falk said that the formation of the Society had his wholehearted approval, adding that he was minded to "commence proceedings with a 'Shehehiyanu'". He was sure that such a Society would greatly strengthen Australian Jewry, from within. Hirsh Munz, who had

been the official Historian of South Australian Jewry, offered his experience, advising how initial tasks should be approached and warning of dangers to be avoided.

Three months later, on Monday, November 7, corresponding with the 14th day of Heshvan, in the year 5699 of the Hebrew Calendar, the first Business Meeting was held, in Room 6 of the Maccabean Hall in the Jewish War Memorial. Percy J. Marks occupied the chair and among others present were Mr. K. R. Cramp, President of the Royal Australian Historical Society and Mrs. Cramp and David Bolot, who was to become the Society's Honorary Auditor, an office he still holds today, after 40 years of unbroken service and support. At the meeting, the rules of the Society, drawn up by a Provisional Committee, were passed and approved as a constitution for the governing of the Society. These rules were published for the first time in Society's Journal, Volume 1 Part 4 in 1940. The first office-bearers were elected: Percy J. Marks, President; Rabbi Leib A. Falk, Vice-President; Arthur D. Robb, Honorary Treasurer; Sydney B. Glass, Honorary Secretary; Committee members: Mrs. W. Lawrence Cohen, Messrs. H. Munz, Herbert I. Wolff, Victor Cohen and David J. Benjamin. It was noted that the first Executive and Committee were all closely associated with the Great Synagogue: an early pointer to the strong ties which were to develop between the two organisations.

Mr. Cramp spoke to the meeting of the Society's main objectives, likening them to those of the Royal Australian Historical Society, "except of course that its work will be restricted to the field of Jewish endeavour". He observed that this strong similarity was not so surprising since so many present were longstanding and active members of the "Royal". He hoped that the new Society would progress and later, become an affiliate of the Royal Australian Historical Society. This indeed did take place and as a result, the Jewish Historical Society has learned much from the Annual Conferences of Affiliated Societies and gained tremendous dividends from the advice and assistance which is always at its disposal, as well as receiving from time to time grants to assist with special projects.

The next speaker was Mr. John Goulston. "The formation of this Jewish Historical Society is something which has long been very close to the heart of its chairman," he said. He congratulated those who had worked to establish the Society and wished it every success, adding, "A beginning takes more than half the required effort."

After the formal business of the evening, Hirsh Munz read a short paper, "The Montefiores as Australian Pioneers".

The Society gained immediate momentum and progressed. Its executive and committee pooled a variety of skills — their efforts motivated by respect and goodwill and the common desire to research, record and preserve the contributions made by their fellow Jews in this part of the world. By the end of the financial year 1939, the Society's membership stood at 111 and included members from most States of Australia, New Zealand, South Africa and Apia in Western Samoa. The annual subscription was 10/- per annum, commencing from the first day of January in each.

The first Journal, published in 1939, bore the text, "There is nothing more essential to the moral wellbeing of a people than the historic spirit, for it stands in the same relation to a community as personal repute does to an individual". The Society's motto, in the English translation, "Remember the days of old", was incorporated into the emblem featured, since the second issue of the Journal, on the front cover. Scholarly papers came in for presentation before general meetings, later to be published in the Journal, usually extended because of discussion generated after the reading. A respectable number of papers began to accumulate or were embarked upon, with assistance from the fast-growing store of files and records coming from far and wide to increase the Society's collection, as well as from the Great Synagogue's own archives.

The first issue of the Journal and Proceedings contained three fascinating articles by members of the executive. Sydney B. Glass's "The Jews' Relief (English) Act, 1858 and Australian Reaction to Same", had been read before the Society on April 18 and it set the standard for future works. It referred to a letter sent to Baron Lionel de Rothschild in October 1858, congratulating him on being the first Jew elected as a representative of the citizens of London in the English House of Commons. At this time, the paper noted, Australian Jews had already enjoyed for some years "the fullest civil and political rights". Another paper was entitled "A Hebrew Travel Book", the translation by Rabbi Falk of a personal diary recording the journey of Rabbi Jacob Saphir from Jerusalem to Australia and New Zealand in the early 1860s, as an emissary. The Journal also contained an item relating to the centenary of the meeting held on Sunday, September 15, 1839, when Sydney's early Jewish community elected "a Building Committee to take steps to build a Synagogue where its worshippers might pray and which would accommodate with comfort and with ease, a congregation at the least of 500 persons at their daily service".

In June 1941, Percy J. Marks, Founder and Foundation President of the Society, died. Colonel A. W. Hyman was elected to the Presidency the following September. In 1941, the recently arrived Rabbi Dr. Israel Porush became associated with the Society for the first time, as did Mr. M. H. Kellerman, who had returned to Sydney from teaching in the country. Both men were to play significant roles in the Society's growth and administration during the next 35 years. Also, an innovation was that Mr. Norman L. Mandelson of Middlesex, England, was appointed the Society's representative for Great Britain.

Already, the Society was attracting the favourable notice of first-class scholars and historians abroad. The first United States representative was appointed in 1943; she was Miss Fanny Goldstein of the City of Boston Library, in Massachusetts and she held the status for almost 25 years. In 1945, David W. Faigen of Auckland become Corresponding Member for New Zealand; in 1948 and 1948, respectively, Cecil Roth became Corresponding Member in Great Britain and Rabbi L. M. Goldman, for Victoria. Rabbi Goldman had already written and published extensive histories of the Jews of New Zealand, the Jews of Hobart and the Jews of Victoria. Cecil Roth, the renowned English Jewish Historian, acted in the capacity of Corresponding Member in Great Britain until 1956. When he went to live in Israel, he become Corresponding Member there until his health began to fail. Thus, the speres of the Society's representation and liaison were ever widening.

A Victorian Branch was formed, under the chairmanship of Sir Archie Michaelis, in 1954. And, over the years, the Commonwealth-wide extent of the Society's proceedings was growing to include Western Australia, under the chairmanship of Mr. Harold Boas and papers recorded Jewish endeavour in all its ramifications in Australia, New Zealand and the Islands of the Pacific. In fact, the activity of the smaller New Zealand community prompted one member in the Dominion to request that the Society alter its name to the Jewish Historical Society of Australia and New Zealand. This suggestion, however, was never put into effect, but there has always been a strong represen-

tation of papers dealing with the Jews of New Zealand, though their membership has never reached more than half a dozen. Another suggestion at about this time was that the Society consider the publication of an Australian and New Zealand Year Book. In such a book might be information dealing with the subjects of our foundation, our activities and our statistics and some aspects of local Jewish life in all its rich variety. This idea did not reach practical reality because of insufficient finance.

On April 18, 1942, Rabbi Porush delivered his first address on Australian Jewish history. The occasion was the centenary commemoration of the laying of the foundation stone of the York Street Synagogue on April 19, 1842. This paper was also to become the first of very many prepared and read by Rabbi Porush and ultimately published in the Society's Journal. These were to include "The Story of State Aid to Jewish Establishments in New South Wales"; "The Sydney Ladies' Hebrew Maternity and Benevolent Society"; "Reverend Herman Hoelzel — The First Qualified Jewish Minister in Australia"; "The Chief Rabbinate and Early Australian Jewry"; "Some Statistical Data on Australian Jewry"; "Almost an Australian Chief Rabbi"; "The New South Wales Council of Christians and Jews 1943-1948"; "The 1971 Census"; "The Orthodox Ministry in Conference 1944-1973" and countless others including book reviews, obituaries and smaller items.

In 1964, when the Historical Society was celebrating its Silver Jubilee, Rabbi Porush said, "Australian Jewry has in many ways an interesting history, considering that in all of the Diaspora, this is the only community where it is known and recorded exactly when Jews arrived in the country — January 26, 1788. And many fascinating facets have been dug out of our archives and perpetuated in our Journal. If we did no more than publish this Journal with the regularity we are proud of — five volumes have already been printed comprising well over 100 papers and numberless other literary items — we could say "dayen", it has been worthwhile. But, in addition, we have tried to collect historic documents, have organised exhibitions and given an impetus to historical writing outside the Society's domain".

With Rabbi Porush's close involvement with the Society and so many other key members also connected with the Great Synagogue, it was inevitable and logical that the Society should eventually move its headquarters to the Synagogue's address, particularly so as the Synagogue had by the 1950s excavated under the Castlereagh Street area to produce the Israel Green Auditorium, etc. Over the years, the Society has had free access to the early Birth, Marriage and Burial Registers, as well as the assistance of the Synagogue's Secretary and office staff, including the use of all its facilities.

The close relationship between the Historical Society and the Synagogue has abided for over 20 years, a relationship which has abounded with opportunities for shared experiences: the joint sponsoring of exhibitions and other felicitous celebrations, acquiring together an archival treasure house of early documents and other historic material going back over 150 years. A partnership has developed which has bestowed mutual benefits on these two basic Jewish organisations. The year just completed — 5738 — has proved the value of this traditional relationship, when the Australian Jewish community saw the coincidence of its triple anniversary: the century of the Great Synagogue, the 150th anniversary of the arrival of Phillip Joseph Cohen in Australia with credentials to establish a formal community and the Australian Jewish Historical Society's 40th anniversary.

For the Society, these 40 years of solid work in recording the history of Australian Jewry have not only established it firmly as one of the vital institutions of the community, but, also, it has assisted the community towards a greater awareness and appreciation of the events, personalities and movements of its past. It has acquired the knowledge so essential for a mature community to plan intelligently and adequately for its future. As the work of the Society gained momentum and progressed, it became directly responsible for the deepened and quickened interest in Australian history and its heritage.

It is the repository and custodian of Australian Jewish history and as such, is entrusted with an extensive collection — over 1,000 separate files — of archives, including photographs — some taken over 120 years ago, when photography was first introduced into Australia — family Bibles, illuminated addresses, diaries, annual reports, letters, personal records and family document, genealogical charts, manuscripts of historical treatises, newspapers and other publications to "show to the eyes of posterity".

In 1944, about the same time the Great Synagogue was preparing to celebrate the centenary of the congregation, the Historical Society embarked upon the publication of the second volume of its Journal and Proceedings. Also, among a lot of old papers in the basement of the Synagogue was found the "Report of the Committee of the York Street (Sydney) Synagogue, 1845 — 5605". Its discovery stirred the Historical Society and in fact, the entire Sydney Jewish community, as few such discoveries could. From this 17-page Report, which had lay hidden for probably 65 years, Australian Jewry learned the course which had been set by their forefathers — and the names of those men — 100 years earlier.

They were also brought to the realisation that "there was never any real divergence" from that course. The Report also referred to the visit in 1830 of a member of the London Beth Din, Rabbi Aaron Levi. It contained a picture of the York Street Synagogue, built in 1844, a list of its first office-bearers, including the Keeper of the Burial Ground and a lengthy account of what was referred to as "the rise and progress of the Hebrew religion in this antipodean Colony" and a short history of what led to "the establishment of our ancient religion in this remote part of the world, creditable to those of the Hebrew faith who reside here; and although they lament that ceremonies and rites cannot be so strictly complied with as in the Mother Country, they, nevertheless, congratulate their brethren of the faith, on the rapid strides they are daily making towards the consummation of that desired event, consistently with the liberality of the age in which we live".

As a commemorative gesture of the opening of the York Street Synagogue on April 2nd, 1844, the Historical Society republished the York Street Report and issued copies of it to all their members. Also, as part of those celebrations, Rabbi Porush wrote a comprehensive survey of the early history of the men who had founded the York Street Synagogue, which he read before a large audience, including the Premier and the Lord Mayor, at the civic function held in the Paddington Town Hall.

In the years 1959, 1960 and 1961, the Society sustained a series of severe losses. First, in September 1959, Sydney B. Glass, Honorary Secretary for over 20 years, since the Society's inception, died. In April 1960, Rabbi L. M. Goldman died, at the early age of 52 years. Then, in October of the following year, David Benjamin died on his 46th birthday. These losses to the Society's personnel seemed almost irreplaceable. However, there were men of scholarship and goodwill, men deeply devoted to the cause of Australian Jewish history, who were inspired by those who had gone before. Mr. M. H. Kellerman took over the position of Editor of Publications — which office he

held with distinction for 13 years — and Mr. M. Z. Forbes became Honorary Secretary. These two men worked the harder because, it seemed, of the inspiration of their predecessors; almost as if they felt impelled to try to complete their work, as well as to continue with their own.

Besides the growing administrative duties of the Society and the larger Journal content, both Forbes and Kellerman found time, still, to research and write important historical papers. Between 1949 and 1978, Mr. Kellerman researched and wrote more than a dozen massive papers dealing with, in the main, Education, Literary Movements and men and women of letters, as well as a comprehensive history of the New South Wales Board of Jewish Education, besides which, he wrote many book reviews and other articles, whilst continuing the work of redaction of most of the papers which came to the Society.

By the mid-1960s, the Society's work and the results of painstaking research of its historians, was becoming more widely acknowledged and its Executive and Committee of eight enthusiastic and dedicated men and women were receiving the encouragement and support not only of the Jewish community, but also of a number of non-Jewish scholars and institutions. In this atmosphere it flourished and its activities expanded to includes, besides the publication of the Journal and its general meetings, the preparation of exhibitions, participation in the preservation of Jewish headstones in early pioneer communities, the gathering and preservation of early newspapers, magazines and archival material for use by its scholars and researchers, interviewing and recording the reminiscences of people who had lived through the pioneering era or whose parents had handed on to them accounts of those days and generally fostering research and community historical awareness of the Jewish contribution to the Australasian society.

In more recent years, steps have been taken to encourage the study of Australian Jewish history among the younger generation. One of the inner strengths of the Society is undoubtedly its capacity to attract, in the main, serious and responsible scholars whose **raison d'etre** is to further the causes of Jewish history. The Society's membership in the mid-1940s was something over 200. Today, it approaches 550, with members in 12 countries; and it includes an impressive list of distinguished individuals and institutional or corporate subscribers; it sheds lustre on the entire Australian Jewish community.

In December 1950, the Society, together with the Great Synagogue, mounted an exhibition entitled "Some Treasures of the Great Synagogue", in the Einfeld Lounge of the New South Wales Jewish War Memorial. At the official opening of the exhibition, Rabbi Porush explained the religious significance of the ritual articles which formed a large part of the display and which were being exhibited to the public for the first time.

That exhibition was but the first of many, over the years, to be jointly sponsored by the Historical Society and the Synagogue. One of the most memorable and spectacular was the "Jewish Heritage in Australia" exhibition, part of the Jewish contribution to the Captain Cook Bi-Centenary Celebrations in 1970. It was held from May 3 to 13, in the Great Synagogue War Memorial, Castlereagh Street Sydney and was opened by the Lieutenant-Governor of New South Wales, Sir Kenneth Street.

During the year, 1978, the Society was a participant in four exhibitions. The "History of Religion in Australia" exhibition, held at the Pitt Street Uniting Church, featured the history and development of seven major denominations over the past 150 years. Each mounted a display, showing in sequence the progress over the years. It attracted about 10,000 visitors during the week from January 16. During May and June, at the Israel Green Auditorium and the Lounge of the Great Synagogue, over 14,000 viewers saw "Israel — The Living Bible", which was a prodigious success, marking Israel's 30th anniversary, the Great Synagogue's centenary and 150 years of organised Jewish worship in Australia, as well as the Historical Society's 40th anniversary.

Also, as part of the Great Synagogue Centenary celebrations, the Historical Society had strong representation in the exhibition of the contributions of Jews in Australia to literature and the arts, held at the Dixson Galleries of the Mitchell Library. These are some of the exhibitions with which the Australian Jewish Historical Society has been involved.

In 1946, the Society invited the Right Honourable Sir Isaac A. Isaacs to become its first Patron and he consented. The following year, the Right Honourable Sir Michael Myers of New Zealand, became a co-Patron. Since then, the Society's Patrons have included Sir Samuel S. Cohen, Sir Bernard Sugerman, Sir Archie Michaelis and when Rabbi Porush retired from the Presidency, after holding that office for a record 30 years, he was invited to become a Patron. With Rabbi Porush's retirement, in 1975, Mr. M. Z. Forbes, then a co-Vice-President and one who had actively associated with the Society for over 30 years, was elected to take over the office. Since Mr. Kellerman retired as Editor of Publications in 1974, Mr. Forbes had stepped into that position; so, it meant he was to combine the office of President — the Society's fifth — with that of Editor.

He brought to the dual office an astute but imaginative approach which is helping the Society to discover its potential. During the first three years of his Presidency, the Society has embarked upon a number of important projects, besides having obtained exemption from Sales Tax and Stamp Duty and become eligible for Tax Deductibility of donations for Library Purposes. Also, the Society, in 1978, became a beneficiary of the Joint Jewish Communal Appeal. It was at the instigation of Mr. Forbes that projects like John Levi's "The Forefathers, A Dictionary of Biographey of the Jews of Australia, 1788-1830" and Bergman and Levi's "Australian Genesis", received substantial grants from the Memorial Foundation for Jewish Culture in New York, the Cultural Grants Advisory Council, as well as from the Australian Literature Board.

The present Executive and Committee under the chairmanship of Mr. Forbes is as follows: Vice-Presidents, Dr. G. F. J. Bergman and Rabbi Dr. A. Fabian; Honorary Treasurer, Mrs. Phoebe Davis; Honorary Archivist, Helen Bersten; Committee Rabbi Raymond Apple, Sophie Caplan, Gerald Falk, Nancy Keesing, Terry Newman, Mark Pritchard, Suzanne Rutland, Dr J. Schneeweiss and Mr. Solomon Stedman. Honorary Secretary, since 1967, is Louise Rosenberg. For almost eight years, Mrs. Rosenberg held dual office as Secretary/Treasurer. She is also on the Editorial Committee, helping with the publication of the Journal. (Other members of Mr. Forbes' Editorial Committee are Dr. Bergman and Nancy Keesing.)

Undoubtedly, the senior historian of the Society for the past 20 years is Dr. George Bergman, who has, besides giving frequent lectures on Australian Jewish history to other societies and groups, preparing the indices every four or five years and sorting and cataloguing the archives, has researched and published over 50 articles based on original sources; he has written many book reviews and articles for other publications. Some of Dr. Bergman's more important papers include "Edward Davis — Life and Death of an Australian Bushranger"; "John Harris, The First Australian Policeman", "James Larra, The Commercial Nabob of Parramatta"; "Australian Jewry, 1928"; "Melbourne Jewry and The Polish Revolution of 1860-1863"; "Two Jewish Convicts, Joseph Samuel

and Isaac Simmons"; "Australia and the Evian Conference". These are just a very few of Dr. Bergman's often spectacular stories.

Other historians who closely follow Dr. Bergman's assiduous and prolific work in the field of Australian Jewish historical research, are Mr. Kellerman, Rabbi Porush and Mr. Forbes.

A number of the Society's historians have been contributors to the 1972 Encyclopaedia Judaica, the Australian Dictionary of Biography and other international works of high scholarship. Dr. Bergman in July 1976, compiled a 12-page history of Australian Jewry for Sydney's "Bulletin", as part of that publication's series, **Australian Family,** In 1970, the **Australian Jewish Times** sponsored the history of "The Hebrew Standard", to mark the 75th anniversary of the establishment of the newspaper and the work, under the title, "Seventy-Five Years", was written by Suzanne Rutland and copies sent to all members of the Society.

Today, as it enters its fifth decade, the Australian Jewish Historical Society has published seven and a half volumes of its Journal and Proceedings; and this proud record reads as a happy augury for the future of the Society and as a guarantee that the work it has set its hand will endure. As Dr. Cyrus Adler observed in 1917, when he was President of the American Historical Society, "No body of people can ever have a secure future or a self-respecting present, who do not understand and reverence their own past".

Halachah and the Holocaust

BY RABBI DR. I. PORUSH*

"Were all the heavens parchment and all the oceans ink" one could not record the whole ghastly story of Jewish suffering in the years of the Holocaust, a tragedy which in dimension and depravity has no parallel in the annals of mankind. Few were left to tell the tale of torture and pain perpetrated by the beasts in human form in the heart of Europe, and even less is told of the quiet fortitude, supreme devotion and defiance of danger shown by the doomed in the death camps, the fighters in the ghettos, and the partisans in the forests. The self-preserving urge to forget the nightmare inhibited most of the survivors to talk, let alone to write, about the unspeakable and the indescribable, and what has been made known is too immense to be fully grasped.

Nonetheless, an extensive Holocaust literature in many languages has emerged in the last three decades which, on the one hand, reveals as a warning to future generations the depth of evil into which "civilised" nations could plunge, and, on the other hand, perpetuates the story of super-human heroism shown by the martyrs in the face of death and hopelessness.

In that literature one may find a less-known section which deals with halachic **Teshuvot,** Responsa on Jewish Law, which the rabbinic scholars of that generation have produced as a direct result of the cruel decrees the Nazis issued against the Jews, creating specific problems for the observant. Long before the ghettos and the death camps were established, the Nazi government enacted gradually "special laws" designed to destroy Jewish life, individual and collective, in order to undermine the morale of the prospective victims, for Hitler was not only determined to destroy the Jews physically, he also hated the Jewish spirit which had sustained the Jewish people for many centuries and had, moreover, given the world ideals which were incompatible with Nazi ideology.

And so almost from the start of the Nazi regime the Rabbis were confronted with an ever increasing number of **She'elot,** religious questions, which reflected the afflictions imposed on the Jewish Communities and on observant individuals, who in spite of the emergency were steadfast in their loyalty to **Halachah** and ready for any sacrifice in order to uphold it. For instance, one of the first anti-Jewish edicts of the Nazis was the prohibition of **Shechitah,** which was now to be carried out by electrically stunning the animal beforehand, a condition designed to give the law a humanitarian flavour in the eyes of the nations. (How ironical that a regime which mercilessly slaughtered millions of men, women and children should show particular mercy to animals). This decree presented the Rabbis with a mighty problem. Normally such stunning is unequivocally forbidden in **Halachah** for very sound reasons — one can here only hint at them — relating to the damage stunning is likely to do to vital organs of the animal rendering it trefa, and relating to the free flow of blood, which is forbidden in the Torah.

The **She'elah** was presented to Rabbi Dr. J. J. Weinberg, the foremost halachic authority, **"possek",** in Germany. Rabbi Weinberg was the Principal of the Hildesheimer Rabbinical Seminary in Berlin, where he was my Talmud teacher for five years — a brilliant mind, a wise master and an erudite expounder both of Jewish Law and of Jewish thought. He was steeped in rabbinic knowledge, himself a graduate of the great Slobodka Yeshivah in Lithuania, where he also served as Rabbi before coming to Berlin to acquire a university education in secular sciences. He represented the ideology of **"Torah-in-derech-eretz"** at its best, i.e. he followed a philosophy of life in which Torah and religious observance synthesised harmoniously with worldly education. Rabbi Weinberg was a genius in teaching the intricacies of Talmudic literature, but his strength lay equally in **Halachah,** in the practical decisions in Jewish Law. He composed hundreds of **Teshuvot,** Responsa to questions addressed to him from Germany and beyond, but when in 1938 he was deported to Poland he was not permitted to take with him any of his manuscripts. Most of his Responsa were destroyed by the Nazis and only one bundle was preserved by his disciple Rabbi Dr. E. Berkovits. Rabbi Weinberg passed through "the seven fires of hell" in the Warsaw ghetto, where he was elected chairman of the Association of Rabbis, and in the concentration camps, but by a miracle he survived and lived after the War in Switzerland. He then dedicated many years to reconstructing and publishing the numberless **Teshuvot** he had given, many of which related to the religious problems which had arisen from Jewish suffering under the Nazis. Appropriately he called his work in four volumes **"Seridei Esh",** the "Remnants of Fire".

The **She'elah** referred to above about the stunning of animals before **Shechitah** was of deepest concern to all Jewish communities, for a lenient decision in Germany could be quoted as a precedent and a pretext for similar legislation in other more latently anti-semitic lands. On the other hand, there was an emergency affecting the health of a large community, particularly the old and the sick. An element of

* Rabbi Porush served as Rabbi to the Great Synagogue, Sydney, from 1940 to 1972 and is a past-president of the Australian Jewish Historical Society.

"pikuach nefesh", danger to life and health, was involved. Rabbi Weinberg prepared an extensive dissertation on this question and was inclined to give a temporary **"hetter"**, permission, albeit valid only during the current emergency in Germany. But the matter being of far-reaching consequence he decided to submit his opinion personally to some of the greatest Rabbis in Poland, including the saintly Rabbi Chaim Ozer Grodzinski who was universally acknowledged as the **"Geon Hador"**, the supreme scholar of the generation. One can imagine how a Rabbi of this calibre wrestled heart-rendingly with this problem, but he and other scholars consulted felt compelled to withhold their sanction because they feared that a lenient ruling would open the gates to similar demands and orders in other places. Rabbi Weinberg and the orthodox Rabbinate in general submitted to this decision, and Rabbi Weinberg refrained from publishing at that time his lenient **Teshuvah** lest it should be read by our enemies. A parallel **She'elah** concerning a Nazi law relating to the killing of poultry was solved leniently within the framework of **Halachah.**

One of the big religious (though not halachic in the narrow sense) problems Rabbi Weinberg and his colleagues heart-searchingly faced related to the future of the Hildesheimer Rabbinical Seminary. This wonderful institution which produced Rabbis and scholars for communities all over the world (at least four Australian Rabbis graduated there) was closed down by the Nazis in 1938, and its unique library of some 30,000 volumes was destroyed. One of the students at the risk of his life broke into the sealed library and removed a few of the most valuable books. After the War the student asked a **She'elah** as to the ownership of these books and was advised by Rabbi Weinberg to submit to the decision of the surviving teachers of the Seminary. Rabbi Weinberg could see the writing on the wall early in the day and conceived the idea of transferring the whole Seminary to Eretz Israel to become there a modern orthodox training centre for Rabbis for the Diaspora. Rabbi Weinberg consulted, as it beseems a responsible Rabbi, the foremost religious leaders of the Fishuv. They vehemently opposed the scheme for fear that a "modern" Seminary which was appropriate and beneficial for Western Orthodoxy, especially to counteract Reform Judaism, would endanger the established **Yeshivot** in Eretz Israel and undermine the way of life of the religious **Yishuv.** The plan was not proceeded with and a wonderful centre of learning which in the view of many was particularly needed in the developing community of Eretz Israel, was lost for all time.

Rabbi Weinberg was inundated with **She'elot** from orthodox Jews and communities who sought guidance in the deteriorating economic conditions which made it almost impossible for a Jew to make a living. His **"Seridei Esh"** contains many questions relating to the observance of Shabbat, the sale of forbidden foods, partnerships with non-Jews, the observance of certain rituals, and so forth. Life was particularly cruel in the smaller communities scattered all over the provinces, and one by one these communities dwindled and disappeared, and serious religious questions arose from this situation, such as the sale of synagogues and schools, the disposal of Siphre Torah and sacred appurtenances, the holding of Services without a Minyan, and many others.

But even in the big cities the restrictions became more and more severe. In one of the Teshuvot Rabbi Weinberg deals, for example, with the problem of using the Synagogue for non-religious purposes. The Nazis had forbidden Jews to hold meetings in public places except the synagogue, and since the need for social contact was even greater than in normal conditions, the question was whether the synagogue may be used for concerts, lectures and debates. Rabbi Weinberg granted such permission for religious concerts and serious lectures provided the traditional separation of the sexes and the dignity of the synagogue were strictly observed.

An interesting **She'elah** arose in the 1930s: Are Jews permitted to emigrate and settle in Spain? It was assumed — there is apparently no clear evidence to this effect — that when the Jews were expelled from Spain in 1492 a **"Herem"**, an edict of excommunication, was issued by the Rabbinate forbidding Jews ever to settle again in Spain. Not too many lands opened their gates to German refugees, and Spain, unofficially, admitted a number of Jews. The Rabbis did not hesitate to grant such permission after more than four centuries, especially for refugees from persecution.

One of the favourable "sports" of the Nazis was already in the early days the desecration of Memorial Stones in Jewish cemeteries especially in the smaller townships. In addition, the cemeteries in the dwindling communities could no longer be maintained in dignity and the relatives in many cases decided to remove the remains of the buried to safer cemeteries. Generally Jewish Law does not permit exhumation but in these cases Rabbi Weinberg permitted their transfer and instructed the inquirers in his **Teshuvah** as to the procedure to be adopted. In the early years of the Nazi regime the authorities sometimes sent the ashes of cremated victims to the families concerned. The question was, could the ashes be buried in the traditional manner in the consecrated Jewish cemetery? Rabbi Weinberg ruled that such burials are permitted and delivered instructions regarding the rites to be observed, such as the placing of Tallith and shrouds in the coffin.

More poignant and more heart-rending were the She'elot which arose in the ghettos and the death camps under indescribable conditions, casting glorious light on the tenacity and fervency with which numberless pious Jews strove in the face of certain death to uphold Torah and Mitzvot. There were many who refused to eat trefa even when nothing else was available; there were many who never missed to read their daily prayers; there were many who endangered their lives to perform a Mitzvah; and there were many who died cruelly whilst helping others in pain. The silent heroism of the simple religious Jew who retained his faith in God and his loyalty to Judaism is no less significant than the active bravery of the fighters. They were all **Kedoshim,** martyrs. Rabbi Z. H. Meisels relates in his book of Responsa a most moving episode of his experience in Auschwitz on Rosh Hashanah 1944. The Nazi commander decreed that only those Jewish boys should be kept alive who were big enough and strong enough to work. The others were to be sent to the crematorium. 1600 boys were paraded and those who were below a certain height were set aside for the gas chambers the next night. The **"kapos"** could be bribed by relatives to release here and there a boy, but as the number of the condemned was recorded by the Nazis the **"kapos"** were forced to replace the released boys with other boys. Rabbi Meisels was confronted by a pious Jew with the frightening **She'elah:** Was he permitted to save his only son when he knew for certain that this would lead to the death of another Jewish boy? Rabbi Meisels felt he could not give a halachic ruling on the grave matter of life and death which, he said, was traditionally the domain of the Sanhedrin. The urging of the father for a ruling was of no avail, the Rabbi refused to say yes or no. The father concluded that as he was not given a **"hetter"**, permission, he was not allowed to proceed with the rescue of his son. The father who never faltered in his faith felt that like Abraham he sacrificed his son **al kiddush Hashem,** in the sanctification of the Will of God.

The greatest flood of **She'elot** emerged in the after-

math of the Holocaust in relation to the problem of **Igun**, i.e. of persons whose spouses had disappeared and could not be traced. Thousands of the survivors, married men and women, were unable to produce clear evidence of the death of their spouses, a requisite for obtaining permission to re-marry in Jewish Law. The case of a man wishing to re-marry is halachically less severe since no Biblical prohibition is involved, but the law is stricter in the case of a woman. But already in the Talmud the normal rules of proof were relented in the case of an **Agunah** and many lenient rulings were devised and incorporated in the Codes and its commentaries. Unfortunately, throughout our sad history the problem of **Igun** was kept alive as a result of the persecutions suffered in many lands, and a vast literature in **She'elot** and **Teshuvot** has been produced over the centuries from which the Rabbis of our generation could draw guidance. A special central authority was set up in Jerusalem under the leadership of Chief Rabbi Herzog to deal with the **She'elot** of **Igun** from many lands. And this authority laboured hard to save Jewish women from the terrible fate of **Igun**, and virtually all cases were satisfactorily solved.

Equally serious were the numberless problems which arose in the post-war years relating to Jews who in the deranged conditions of the War married non-Jewish women, who had often saved their lives, and to the status of their children. Often problems arose for the many Jews who in the absence of Rabbis in the desolate communities married civilly, sometimes in disregard of inherent halachic questions. The Batei Din in Australia had to deal with many of these cases during the post-War immigration period.

One could multiply the examples mentioned above, but space is limited. The most extensive collection of Holocaust **Teshuvot** is contained in the 4-volume work of Rabbi Ephraim Oshry under the title **"Teshuvot Mima'a makim"**, "Responsa Out of the Depths". This work, and others, are a noble monument to the undying spirit of Israel and a tribute to those who died **Al Kiddush Hashem.**

Elie Wiesel: The Right to Question

On the Representation of the Holocaust in his Book, "Night".

By Professor Moshe Pelli

Elie Wiesel is the greatest questioner in the literature of the Holocaust.

It is evident that he has not been the first, or among the first authors who undertook to describe the Holocaust experience through the art of literature. There were many before him who did so. However, it has been Wiesel's writings that aroused the conscience of the enlightened world anew and demands an honest confrontation with the Holocaust phenomenon some 20 years after the end of World War II.

The time will come when the literary phenomenon called Elie Wiesel will demand the attention both of scholars because of his influence on his readers and on the reading public in general and of the writers who are preoccupied with the representation of the Holocaust through literature. My present aim is to make several observations of Wiesel's art as evidenced in his semi-autobiographical story, "Night".

As the great questioner in the literature of the Holocaust, Wiesel poses potent questions against mankind and God, questions that are addressed at the very heart of every one of us: "Why? For what reason?"

Wiesel's art in this book is evident in the fact that in addition to the literary representation of the Holocaust experience, he has succeeded also to relate the unique significance of the Holocaust to the history of mankind and to the history of the Jewish people. Despite several weaknesses that some critics such as A. Alvarez have found in his style and in his craftsmanship, Wiesel's success as a Holocaust writer is anchored in his ability to weave the fabric of the story around the central existential themes that reach to the very depth of the Holocaust phenomenon. These themes leave an ineradicable impact on the reader who is compelled to experience the Holocaust in the only possible way — as an outside observer.

A Question Mark

Wiesel's literary presentation sets the question as the basic structure of his book "Night". The critics Irving Halpern and Lawrence Langer recognise the existence of the question in Wiesel's writings, but neither stresses its centrality.

The characterisation of Moshe the Beadle at the beginning of the story puts emphasis on the very centrality of the question in the reality of the Holocaust as conceptualised by the narrator. Moshe is depicted as one who elevates the question to an existential sphere of reference. Moshe, a man of God in the story, teaches Eliezer, the story's hero, that "Man raises himself towards God by the questions he asks Him" ("Night" p.14 — Fontana edition). According to this relationship between man and God, man asks and God answers in turn. However, man does not understand God's answer. "You will find the true answers, Eliezer, only within yourself" (p.15). Thus one may find in it a well-planned, artistic scaffold in preparation for the great questions of Wiesel the author and Eliezer, his autobiographical protagonist.

The narrator's point of view is constructed around the question mark that keeps recurring throughout, setting the dominant tone of the story. The question is asked from various points of view. Sometimes the narrator asserts the questions as an echo of the questions that were apparently asked by Jews before the Holocaust: "Was he (Hitler) going to wipe out a whole people?" (p:18). Several questions reflect the retrospection of the author who finds himself already beyond the experience of the Holocaust and its horrible outcome and tries to return to its very experience, but is unable to throw off the knowledge of its aftermath.

The narrator is, then, an omniscient story-teller who utilises the tone of irony and while doing so, implies — as other authors have done — that the Jews did not recognise the pre-Holocaust signs — the writing on the wall — or interpreted them naively. Out of this is created an added dimension in the narrator's technique of point of view. It gives the reader to understand that he should pay attention to present day signs; in this way, the relevance of the Holocaust is made meaningful to the contemporary

Moshe Pelli is Professor of Modern Hebrew Language and Literature at Cornell University, U.S.A. He visited the University of Melbourne in 1977 and 1978. His recent book "The Age of Haskalas" appeared in 1979.

man in general and to the Jew in particular. The questions are directed at the reader and demand meaningful contemporary answers. This is how Wiesel moulds the internal message of his story—in a manner that permeates unwittingly into the reader.

The narrator's technique of retrospection is highly complex. He is not only relating the past by way of a condensed summary or through scenes and dialogues. The narrator shifts from narrative of events in progress to evaluation which is a retrospective assessment and hindsight based on personal experience that is long past. Thus the narrator says: "Yes, we even doubted that he (Hitler) wanted to exterminate us" (p.18).

The narrator of "Night" does not try to impart to the reader any sense of progress in time. On the contrary, the laws of time are shattered by the presentation of the Holocaust reality through information acquired only after the war (for example, about the police inspector, the father's friend, who knocked on the boarded windows in order to save them, though the family did not know who it was at the time — p.25). In this manner, the author creates not only tension but also a sense of irony that emerges out of knowing future events in advance. The reader is required to reach conclusions and is made to engage in the thinking process of "If only we had known, then . . .", "If only we had done this, then . . .", or "If not for . . ., then. . . ."

Occasionally, the narrator appears in the guise of an historian and in his departures from the narrative style — a frequently — used method — he summarises by saying, "The verdict has already been pronounced" (p.20). However, his objective is not to place himself in the role of historian-assessor but to create the ironical sensation as exemplified by his statement: "yet the Jews of Sighet continued to smile" (p.20).

As has been pointed out previously, the narrator addresses himself to the question itself. At times, there are questions that are rhetorical, presented occasionally in parentheses; thus they function as editorial comments, permeated with the knowledge of experience and hindsight. Their purpose is supplementary to the very depiction of experience, for they are intended to express a position with regard to values or existential themes on the meaning of the Holocaust. Indeed these rhetorical questions are very important to an understanding of Wiesel's literary art.

When he tells about the decree to wear the yellow badge which identifies the bearer as Jewish, the author quotes his father, "The yellow star? Oh well, what of it? You don't die of it. . . .(p.21). The author's comment follows immediately in parenthesis: ("Poor Father! Of what then did you die?)"

The word Father is used with a capital F; and his comment about his father's death may then have an ambiguous meaning and refer not only to his natural father but also, or rather, to his Father in Heaven. This degree of sophistication gains support in the progress of the story where the death of God is depicted as the central symbol of the Holocaust experience.

The narrator endeavours to introduce the tone of the question in several ways. For example, he employs the method of the continuous questions. Eliezer asks questions in a direct way; the adult narrator continues to ask in the same manner. The adult-narrator's tone is that of the inquisitive boy but without the quotation marks: " 'When is our turn coming?', I asked my father." After his father's reply, the narrator continues: "Where were the people being taken to? Didn't anyone know yet? No, the secret was well kept." (p.29). This interlacing creates tension between the narrative of the story and the assessment, between a vanished past and a continuing present, yet also shapes the image of the story-teller himself who is immersed in a firm and enduring tension between his image as a child going through the experience of the Holocaust and his image as an adult who appraises that experience after its occurrence.

Due to this dichotomy, the representation of the protagonist boy at times appears deficient and is occasionally not convincing in its authenticity (see for example, on p.44, the boy's questioning of the world's silence in the face of the atrocities — this can only be the echo of the adult story-teller).

Moshe, the man of God

In spite of the autobiographical foundations of the story, an artist's hand is clearly at work in the structure of and the characterisation in the story. The prologue establishes the figure of Moshe the Beadle as a symbolic image that sheds its light all over the work and perhaps over the Holocaust itself as it gives expression to the nature of the question as an authoritative religious entity that cannot be disputed.

Moshe's figure has been assigned to function in three spheres. In the sphere of the story's reality, there is in his characterisation a premonitory factor, a foreshadowing. In him is hinted what is bound to happen in the story proper to the narrator himself. The Beadle undergoes the process of being transported by train to the place of extermination. When he returns, miraculously, he tells of his adventures and of the atrocities and warns the Jews about what is going to happen, but they do not heed his warnings.

In the sphere that adheres to the historical reality, the prologue and Moshe's story reflect the naivety of the Jews who did not recognise the writing on the wall, even when Moshe explicitly deciphers "Mene, Mene Tekel Upharsin". Several other Holocaust writers, among them Aharon Appelfeld, ("Badenheim 1939"), make use of similar ironic material. None of the local Jews listens to Moshe.

The third sphere is metaphysical. Moshe appears as the End of Days prophet who foretells the end of the Jews. He prophesises not only the future, but also the past (what happened to himself) while hinting at the future. His fate resembles that of other prophets of retribution whom no-one believed.

The structure and characterisation bestow upon the autobiographical story a depth and meaning far beyond the personal sphere of the story-teller.

The Death of God

The scene that opens the pre-Holocaust period describes a wholesome Jewish world that is permeated with total faith. This background description considerably enhances the impact of the Holocaust and its meaning on the faithful person. It further exemplifies, by contrast, the experience embedded in the subsequent loss of faith in the reality of the novel.

It is of utmost significance to discern that the foundation of the question already exists among believing Jewry whose mouthpiece, in the story, is Moshe the Beadle. Within the trust-filled framework of honest faith, there is an answer to the question. Indeed, this faithful framework acknowledges that God is omnipotent; it is man who is inadequate and therefore incapable of reaching the level of required understanding. Nevertheless, Moshe the Beadle's approach prepares the ground by focussing the source of the answer within the self (p.15).

The reality of the Holocaust came and slapped the recognition of God's omnipotence in the face. The survivors of the Holocaust asked, as does the author, "Where is God? Where is He?" (p.77). All the force of the Holocaust experience on the believing Jew is contained in the answer to this question that Eliezer — under the guidance of Moshe the Beadle — hears within himself while he is witness to the dreadful spectacle of a child's hanging. This brutal event, that has already become a symbol in Holocaust literature, is transformed by Wiesel into an answer: "And I heard a voice within me answer him: 'Where is He?

Here He is.— He is hanging here on this gallow. . . ." (p.77).

In this literary representation of the Holocaust experience by Wiesel, it is possible to recognise its unique implications to civilisation and to Judaism. The issue of the Holocaust — even to the believer — is not God's silence, nor His disappearance, but His death. The cinders of the Holocaust contain the ashes of God, as it were.

The extraordinary significance of the Holocaust in relation to Jewish civilisation and tradition is not as simple as might appear at first glance. The death of God concept does not solve the modern Jew's problem of belief. Wiesel himself is aware of this, for his stance does not deny the existence of God even after the description of His death. Wiesel's autobiographical protagonist is depicted as one who is troubled by this problem. "Why should I bless you?" (p.78). After God's 'death', Eliezer is seen to ply (the dead?) God with a question, "What are You, my God?!" (p.78). However, the personal, direct and close attitude of the narrator toward his God does not indicate at all that the problem of the divine has disappeared with the so-called disappearance of God. The relationship between the story-teller and God becomes understandable when the narrator establishes the notion of God' betrayal and appoints himself as prosecutor and God as the accused.

These accusations do not come easily to one who painted the world of his childhood as a world of all-embracing faith. It appears that God's death is something more than that; it is the death of mankind, of humanity in the Holocaust. The reality of the Holocaust has changed not only the narrator's outlook on the world but also the essence of his being and all his links with the world around him. Wiesel, in the words of his hero, makes the following remarks about the existential condition of man during the Holocaust (and after it): "I was alone — terribly alone in a world without God and without man, without love or mercy. I had ceased to be anything but ashes, yet I felt myself to be stronger than the Almighty, to Whom my life had been tied for so long" (p.79).

Eliezer stands like a stranger amid the congregation that prays to God — his God that has died. This episode ends with the recitation of the Kaddish, an act so deeply Jewish that symbolises the death of all that has been: God, relatives — and man himself. Each individual has died there, though to all appearances he has survived. The scene of the Jews reciting Kaddish for themselves purposely distorts the accepted religious practices in order to fulfil the artistic aim of representing Holocaust reality by blurring the boundaries between life and death.

The reader is required to comprehend the exclusive reality of "L'univers concentra tionnaire" (in David Rousset's expression) through the distortion of the known, familiar, day-to-day conventional reality. He is then transferred as an observer to an existential system where death — not life — is the every day norm. This technique is used by several Holocaust writers, such as Ka-Tzetnik in Hebrew and Kosinski in English.

Despite the recitation of the Kaddish, that ironically glorifies and sanctifies the great Name of the God who has died, the concept of God reappears in the theological system of the narrator. He is not ready to accept God's silence (meaning that God exists after His 'death' p.80) and finally rebels against Him by eating (a symbol of the desire to live) on Yom Kippur, in a way that reminds one of other heroes in Hebrew literature that have rebelled against God before him (such as Nahman in Feierberg's novel "Whither?").

It is evident that we have here a representation of a Jew's atheism. In Wiesel's theological conception resulting from the Holocaust experience, God's existence is not denied; He exists as an entity in negation. The fundamental idea of the story presents God as a Being that does not relate to man — that does not respond to him. The major image in the story, of man as the questioner, elevated into an existential symbol by Moshe's words, is reshaped in the light of the Holocaust experience: Man asks, but does not receive any answer from God who exists as a negative Being. God's definition as a negative Being is the answer that man hears bursting forth from the hidden recesses of his soul.

The Agnostic Rabbi

Indeed, the loss of faith leaves its stamp on the Holocaust experience. However, Wiesel does not talk only about himself. The narrator intensifies the idea of the loss of faith as a central motif in the story of the rabbi — the symbol of faith and religious authority — who has lost his faith in God. He, too, asks the ultimate question of the Holocaust: "Where is God?" and thereby adds force to the very question that has hovered over the scene of the boy's hanging. The rabbi's authoritative answer is: "How can I believe, how could anyone believe, in this merciful God?" (p.88).

The rabbi deviates from the traditional Jewish answer given during many generations of persecutions and annihilation: "for we and our ancestors have sinned". The rabbi does not even turn to God in protest as other rabbis have done before him: "Will You, God? restrain Yourself after all this?" (Yosef Ha-Kohen: "The Valley of Tears") and he does not hope for God's salvation as his predecessors have done: "and now I beseech Thee, O God, Lord of the spirits of all that live! Avenge their vengeance" (Ibid). Nor does he justify God as does Shlomo Ibn Virga ("The Sceptre of Judah, The 63rd Persecution") — "and God is righteous!"

The Jewish response to past Holocausts has passed through a metamorphosis. The rabbi's accusing finger has now turned against heaven.

Another variation, equally touching the heart, of the loss of faith, its result and its meaning is conveyed through the figure of Akiva Drumer the believer. The loss of faith causes the believer his own loss, his own self-destruction. Drumer is described as a man whose destruction of faith has brought on him his own destruction; he loses any desire to persevere in the struggle to exist. His spiritual dying brings about his physical death, echoing in a twisted way the death of Rabbi Akiva, the Tanna who died in Kiddush Ha-Shem (in the Sanctification of the Name).

Which of these two paradigms best fits the image of Eliezer? Perhaps both. Like the rabbi, Eliezer too has ceased to believe, as he was unable to believe in Him. Like Drumer, Eliezer is left as a living corpse without his faith (p.126). But unlike these two characters, Eliezer has survived atrocities on a scale which humanity has never witnessed in all its history. According to him, he has survived after God has perished with the millions of others in the Holocaust. As he says, "I felt myself to be stronger that the Almighty" (p.80).

This pronouncement can be seen as Wiesel's intrinsic message of the Holocaust experience and his loss of faith. Man has survived despite God's death, therefore man is stronger. The author illustrates this message with another description of a conversation with God (Who, ostensibly, does not exist) which seems on the face of it to contradict the spirit of the story. Eliezer is described as delivering a prayer to God to strengthen him so as not to react like the son of Rabbi Eliyahu who wanted to get rid of his father (p.104).

This inner and outer struggle to sustain the life of his father may be explained as reflecting Eliezer's desire to preserve his God. The term "Father", as

mentioned above, may refer also to his Father in Heaven ("Poor Father!" p.21). His father has represented the world of Orthodox Jewry. His ambivalent attitude to his father's death ("I had no more tears . . . free at last!" p.124) may illustrate subconsciously his ambiguous position relating to his loss of faith.

At the conscious level, Eliezer's prayer expresses his struggle to preserve a human value in the face of Holocaust atrocities as a replacement for the lost religious value. The reality of the extermination camps prevented any altruism. The existence and survival of the individual seem to stand above any social considerations. The Head of the Block who speaks as a representative of that reality advises Eliezer: "Listen to me, boy. Don't forget you're in a concentration camp. Here, every man has to fight for himself and not think of anyone else. Even of his father. Here, there are no fathers, no brothers, no friends. Everyone lives and dies for himself alone." (p.121-122).

Yet the value of man, the close contact with fellowmen and the mutual responsibility were values nonetheless preserved within the extermination camps despite the efforts of the oppressors to destroy them. Man's humanity and the spirit of man survived in the broken bodies and possibly these very qualities kept the bodies alive. Father and son withstood all hardships as they struggled to preserve the dignity of man in conditions created to achieve the very opposite aim. Despite the destruction of humanity and of (supposed?) enlightenment in the Holocaust, the fight to maintain the value of man helped man's very chance to survive. (See discussion on this topic in Terrence des Pres' "The Survivor" 1976, Chapter 5).

Obviously, it will be difficult for anyone who has not experienced the Holocaust to state the above hypothesis with the power and truth found in Wiesel's book. Wiesel's truth is presented simply, but with a horrifying frankness. The writer characterises his protagonist as one who struggles with himself as to whether to give a plate of soup to his dying father. And when he does give it, he exposes himself mercilessly to self-criticism lest he has not passed the test, as has Rabbi Eliyahu's son (p.118). The father's death does not bring tears to his eyes, only a feeling of freedom, incomprehensible to an outsider, saturated with pain but real, pulsating deeply in his heart: "free at last!" (p.123).

Translated from the Hebrew by Ami Even-Haim

"My Jerusalem"

BY BEN-AVRAHAM

My Jerusalem, city of gold
Where once the Holy Temple lay,
In all its splendour so stark and bold,
The pious with fervent zeal would pray.
Now there stands a golden dome
To remind us, we may recall
That this too was our home,
Our tears stained the Wall.
There came clouds of darkness
Blowing winds of war,
Spreading her children to the wilderness
Of time, with thunderous roar.
When will it all end?
Who can they turn to, crying
For hope, seeking a friend?
Instead of dying.
This city of Peace, of Love and Kindness,
Will rise again in song,
To curb the world of blindness,
Determine right from wrong.
Take heart, listen and rejoice,
Our destinies to be fulfilled,
For again the world will hear our voice,
And all enmity forever stilled.

WRITING ABOUT THE RESISTANCE

On Reuben Ainsztein's "Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe" and Stephen Hawes and Ralph White's "Resistance in Europe 1939-55".

BY ITZCHAK KAHN

Recently, I read a wide-ranging book, a thorough well-documented study of some 1000 pages dealing with the character and scope of Jewish resistance against the enemy in the 2000 years of Jewish Diaspora history.

Understandably, such a theme covers a large area and in the framework of a brief article, it is impossible to encompass the whole work of the author, which is entitled "The Jew as Fighter in the Last 2000 years". I wish only to remark that the book is deep and vast in its erudition.

For us, most relevant is the author's account of the last catastrophe, the chapters in which he analyses the active and passive resistance of the Jews in the ghettos, of their heroism among the partisans and of their rebellions in the ghettos and death-camps of Poland.

Reuben Ainsztein's book is particularly valuable for its factual documentation and its solid basic grasp of a mass of material and documents which cover the whole period of Hitler's "final solution" for the Jews in Nazi-occupied Europe. Apart from this documentation, Ainsztein has recorded the testimony of survivors of Auschwitz and has matched them against the documents and archives that have remained from the German camps in the International Research Institute in Arolson (West Germany).

The author details the creation of the camp at Auschwitz in 1940. At first a camp for Poles, it became later a camp also for Jews and for Russian prisoners who began to arrive in large numbers in September 1941. These inmates were accommodated in the nine existing blocks in the camp. Even as additional large groups of Russians were arriving, a new camp was set up at Birkenau where the gas-chambers were installed with German precision. It is particularly instructive to read of the plan by the Jewish and Russian inmates to stage an uprising in the camp, a plan which was sabotaged by the Polish prisoners. Thereafter, the Sonderkommandos consisted solely of Jews and Russians. The author indicates that no matter how strong the might of the German administration may have been in the camp at that time, it would not have been able to maintain such effective control had it not played upon the antagonisms between the various ethnic groups. The greater the antagonisms, the easier it was to control the camps. In this, the governing authorities exploited the well-proven principle of "Divide and rule". The Germans particularly exploited the anti-Semitism of the Poles in their murderous plans. Indeed, one may say that a "gentleman's agreement" existed between the Germans and the Poles in the camp, their common hostility turned particularly sharply against the Jews. Ainsztein writes: "The most contaminated by this disease (anti-Semitism) were the Poles. This had an enormous significance, indeed of the first order, in the history of the resistance movement."

For Jews stemming from Poland, this Polish anti-Semitism is nothing new. Anti-Semitism among the Poles had been deep-seated for long generations and flowed through diverse channels which poisoned the

atmosphere already well before Hitler occupied Poland. True, there were gradations and differences between the "cultural" and the "hooligan" anti-Semitism in the overt demonstrations of Jew-hatred. But at the time of the German occupation, these converged to cause a near-total annihilation of Jews who were in hiding on the "Aryan" side. This is a tragic chapter in the destruction of the Jews.

Reuben Ainsztein devotes an important chapter to the spirit and scope of the Warsaw ghetto uprising. In the 130 pages of the account, the author analyses the uprising and its background, and illustrates the super-human efforts involved in such tragic conditions to oppose the enemy and carry through the first and most heroic rebellion in Nazi-occupied Europe. The author rightly stresses the stimulus this uprising gave to other uprisings in different parts of Poland and outside its borders. This chapter has a special importance, for the work is written also for the non-Jewish reader who is not familiar, or insufficiently familiar, with the heroism of Polish Jews which was demonstrated not only in isolated clashes but also in the day-to-day struggles against the murderous enemy who sought, through persecution, hunger and epidemics to annihilate the Jews of Poland and of the other occupied countries in Europe.

There are also accounts of unfamiliar events in white Russia; for example, in Minsk, where some ten thousand Jews escaped from the ghetto and went into the forests where they joined the partisan groups. Ainsztein writes: "Of all the lands which Germany occupied, none suffered so much from Nazi brutality and genocide as White Russia. This territory, because of its large forests and swamps, became the most important arena of the Soviet partisan effort." The author gives an estimate of 2,200,000 people killed in White Russia, that is, one-quarter of its population. Nine thousand two hundred villages were destroyed, hundreds of them deliberately burned down as acts of terror and genocide. These descriptions represent a book of their own which the author has incorporated into the overall framework of his massive work. As for the Jewish involvement in the partisan war on Russian and Polish territory, he deals with this in the general context of Soviet and Polish resistance which comprised a movement that had no parallel in scope throughout Nazi-occupied Europe.

The author refers also to five million Soviet prisoners-of-war who were killed. (The figure is taken from the Chief of the "German Wehrmacht Department). Here he reflects upon the following characteristic: The Russian soldier who fought so heroically on the front, became, upon capture, a shadow of a man, psychologically paralysed, who went like a lamb to the slaughter" — (a reply to those who have mindlessly employed the epithet to describe Jews in captivity, abandoned by God and man. Compare their lot with that of the Russian captives who had an enormous nation behind them).

I have been able only to touch upon Ainsztein's rich and analytical material and have, of necessity, omitted many chapters in which the author discusses a variety of other issues, as, for example, the large-scale participation of Jews in the Red Army from 1918 to 1945. The hundreds of Jewish commanders, generals and other high-ranking officers, their decorations for heroism on the front, their decorations also for their heroism in the partisan movement — this is a chapter which shines out of the book. About half a million Jews fought in the Red Army during the last war. Consider this number in relation to the proportion of Jews in the overall population. Keeping this in mind, one may then appreciate not only the immense Jewish contribution towards victory over the enemy, but also the tragic chapter of Soviet anti-Semitism immediately following the war, when the Jews who had received decorations for heroism were asked with venom: "And where did you buy your medals? . . ." Comment is superfluous.

Two writers, Stephen Hawes and Ralph White, have published a book about the resistance movement in occupied Europe ("Resistance in Europe: 1939-45"). This deals with the different forms of resistance, the differences between the countries of Eastern Europe and the Scandinavian and western European countries, and the actions of the enemy in relation to the civilian population. It is an instructive volume. But it is also particularly relevant to the present time when neo-Nazi progaganda disseminates over the world the notions that the Jews have thought up the crematoria, that there were no extermination camps, and that the claim of six million Jews having been killed is "the greatest lie of this century." The neo-Nazi propaganda brings forth as "evidence" the camps in Austria and Germany which had no gas-chambers and use this as a "sign" that the Jews have invented the lie of the existence of death-camps in Poland.

Ralph White, in the first chapter, shows that Hitler-Germany developed different policies towards Russia and Poland and towards Western Europe and the Scandinavian lands. He brings forward many examples of which I will here deal only with one: When any resister killed one German, the Germans in reprisal shot ten civilians in Norway, 100 in Yugoslavia, and 1000 in Poland. These figures speak for themselves.

It was not by blind chance that the Nazis chose Poland as a gigantic slaughterhouse, but a calculated act fostered by their knowledge that they could rely upon Polish co-operation and assistance in the implementation of the "final solution" of Polish Jewry. In Western Europe and Scandinavia, the occupiers could not be so assured of such co-operation on the part of the local civilian population in the destruction of the Jews. (The Jews of those countries were transferred to Poland for destruction). There was a directive for the occupier to behave more gentlemanly in the West. But in the East, in Poland, there was no such compulsion to be so "civilised" as in the West, and one could more smoothly and without fuss employ the full technology of death.

Ralph White analyses Eastern Europe on a broad scale and adds to the Jewish victims also the Slavs and the Bolsheviks against whom the German hierarchy displayed gross bloody hatred in the name of a need for "lebensraum". But in fact there was another purpose behind their actions, and this was to reduce Poland and the other Eastern countries to a state of submission unknown to any other country in occupied Europe, a purpose which was pursued with murderous terror and reckless ferocity and brutality.

Similarly, the resistance movement and partisan warfare against the Nazis differed in character both in the East and the West. This point is particularly stressed by Ralph White. He writes: "The failure of the Germans to complete the conquest of the Soviet Union, the ferocity of German policy in the lands they did conquer, and Stalin's appeal to deep-rooted Russian nationalism provoked a strong response of resistance. The geography of the country provided plenty of cover for large partisan groups to organise, and the stretched-out lines of German supply and communication provided obvious and accessible targets. Soviet resistance quickly emerged as the strongest, numerically-speaking, in occupied Europe, committed to the most directly military forms of organisation and activity, under central direction from Moscow and with its strategy closely aligned with that of the main Soviet forces. Functioning as an auxiliary arm of the Red Army, resistance played a real and important part in the defeat of the Germans and the preservation of the Union."

Ralph White's book is a very valuable volume for the student of the European occupation in the last war.

WOULD THIS NIGHT NEVER END*

BY MATYLDA ENGELMAN

The fighting in the village, Brost in Eastern Austria, had lasted only two days and two nights. The Russian army was approaching and the German troops had left in panic. The war was over!

I, with my little girl Wanda was sent by the Nazis in 1942 to Austria as an 'Ostarbeiter', forced labourer, together with many others from Eastern Europe. I was employed on a farm by Mr. Schultz a prosperous winegrower. His Communist sympathies were well known throughout the village. That's why he became the first elected mayor.

The war is over! Hooray, we are free . . . we can go home. In contrast to the worried villagers, we Ostarbeiters had broad smiles on our faces. We linked arms and danced and sang in the streets.

It can't be true, I thought, the war is over, we are alive . . . I've saved my little girl's life. I was hugging Wanda tightly, whirling around with her; we are free, we wont the war, now we can go home. I felt as if my chest would burst with happiness as I embraced Wanda more tightly, to make sure that we were really alive.

The sound of horses' hoofs on the cobbled streets made the people disperse. Rumours of Russian plunder, looting and rape proved true. Rape was a common occurrence, age was no safe-guard; from the age of eight-year old girls to women of eighty . . .

Brost was on the route to Vienna — towards which the victorious Russian army was moving, and that was why changing waves of battalions were passing the village constantly. At last after two weeks of barbarous outrages, Mr. Schultz came to our hiding place in a specially prepared cellar and brought us good news. Permanent Headquarters had been established in the village and there were stiff penalties for rape and looting.

For the third time the Commandant had left with his whole unit stealthily during the night. A new Commandant arrived immediately with a smaller unit, although no order had come from the main Headquarters.

"I don't even know where they came from", Mr. Schultz filled his wine glass and plastered his bread with bacon fat. "I'll be home early this afternoon. Somehow, I don't trust them."

It was a bright, sunny day. The long green leaves gleamed in the sun. A sweet scent came from the ripening almonds on the large majestic tree. Sparrows chirped in the eaves. Wanda was helping to pick spinach and lettuce for tea when I felt I was being watched. I looked up to see two Russian Officers, short bulky men, about thirty. One was smirking and I caught a glimpse of his red inflamed eyes. Neither of them spoke. I grabbed my basket and Wanda's hand and ran inside the house. I heard their footsteps following us. Mr. Schultz was home and I overheard them ordering Mr. Schultz to prepare a horse and cart for seven o'clock in the evening to drive to the Russian Quarters in the next village to pick up an important message and parcel.

When evening came, Mr. Schultz said to me: "I have to go now, Mariana. It's already getting dark. Be sure you lock the outside gate and the doors properly after I have gone."

I felt a premonition that something was going to happen. My hands shook so much, I could hardly lock the door. Mr. Schultz had forgotten to take his tobacco, something which had never happened before.

As I was putting Wanda to bed I decided not to undress until Mr. Schultz' return. I tried to reassure myself by whispering: "It shouldn't take him longer than two hours." Then fear gripped me — what if these two Officers had sent Mr. Schultz away deliberately, so that I would be alone in the house tonight? Carefully I eased my hand out of Wanda's grasp; she had sensed my fear and would not let me leave her. Now she was sleeping, her breathing was regular. Quietly I unbolted the door into the courtyard. No-one was in sight. It was ten yards to the cellar. Quickly I slipped open the iron door, just in case. Now I felt I could escape.

Time seemed to stand still. Only one hour since Mr. Schultz had left. I just sat and stared in front of me, in the dark.

Footsteps . . . someone was knocking at the gate, I looked through a slit between the curtains of the window facing the street, and I thought that in the dusk I could discern the same two Officers at the gate. The knocking increased to a banging. I snatched Wanda up, threw a rug over her and ran through the courtyard to the cellar. Before we had reached the cellar, I heard the gate shatter under their assault. I leaped down the six steps with Wanda in my arms. Fear gave me the strength to push away the heavy barrel which guarded the tunnel leading into the secret cellar. I could hear Wanda bumping her head on the barrel but she did not even whimper. She had learned to cry without making a sound. Once we were inside the cellar, she fell asleep and my fingers probed her head. She had a big lump on her forehead.

I heard footsteps in the kitchen overhead, voices shouting and cursing.. Then I heard the footsteps going towards the front room. "O God, don't let them find us here," I prayed. "Let Mr. Schultz come soon."

Then I heard footsteps tramping down the courtyard to the cellar . . . Wanda woke up. "Are you cold, Mummy? You're shaking." I put my finger on her lips. "Shush, don't more," I whispered into her ear. She moved closer to me and held my arm. She understood.

The footsteps were coming closer . . . one, two, three, four . . . they are here. O God, what will happen to us? I had heard women whisper that the Russians raped even children of six. Wanda was six. My tongue swelled.

They were in the cellar now. I heard them cursing as they thumped on every barrel, thinking probably, that I was hiding inside. "She must be somewhere, the bitch!" A faint stream of light came through the slit between the barrels and swept over Wanda's face as she fell asleep again. The steps came nearer, I felt Wanda move. What would happen if she cried out? Should I wake her up? I could cover her mouth with my hand . . . the light slid back again and I watched it glimmer on the barrels, on the bed, on Wanda's face. Had I pulled the barrel back properly? At last the footsteps were going away, walking up the stairs.

I had a pain in my chest from holding my breath. It was an effort to let my breath go. I could hear steps in the yard going to the base of the stairs to the old couple's flat, those Nazi Informers. Surely they wouldn't rape a seventy-five year old woman, or would they? Would she tell them where I was? She would guess my hiding place. I had threatened to have her shot if ever she gave away the secret of the cellar, but I could not be sure. Once more the men came down the cellar. 'Had she disclosed my hiding place?' My heart throbbed so loudly, I thought that the officers could hear it. They came nearer, they have found us! Rivulets

* This is an extract from Matylda Engelman's forthcoming book "The End of the Journey" due to be published in the near future as a sequel to her earlier "Journey Without End" (Lantana 1977).

of perspiration trickled down my cheeks. They were silent, listening . . . They cursed, they cursed again and went up the stairs. They had gone! Thank God, they had gone at last. My back was sticky from perspiration.

Mr. Schultz should have been back a long time ago. It was still dark. My legs were cramped as I lay down beside Wanda. Would this night never end? Through the tiny window, high up near the ceiling I watched night slowly change to dawn.

Mr. Schultz came back. He pushed the broken gate and came through with his horse and cart. "Mariana, Mariana," he called at the top of his voice. I was frightened, I did not answer. Soon he came down into the cellar. "Mariana, are you all right?" "Yes, I'm all right." "Did they get you?" "No! I'm fine." "A Russian officer whom I had to drive dragged me around in all directions. He never went near Headquarters. I knew it was only a trick to get me out of here!" He kicked a barrel. "You can come out now." "No, they might come back." "They won't come back now, the beasts, it's morning. I'm going to report them to the new Commandant. Are you coming?" "All right, stay here, I'm thirsty." Soon he came back, his face crimson, his strong breath cibrating towards me. "No one is here . . . no one, but come and see what they have dont! The pigs!"

The house was in a shambles. Not only had they smashed whatever had been in their path but they had clashed clothes, cut and ripped mattresset and thrown them off the beds. Mr. Schultz was banging on the table and cursing. "Did they think you were hidden under the mattress, the idiots?" "Take me to Mrs. Moritz, please," I pleaded. "Mrs. Moritz has a much better hiding place." After Mr. Schultz had calmed down and had had a look at me, he took me there immediately.

Mrs. Moritz was so very kind to us. Mr. Schultz returned to Mrs. Moritz's house a few hours later. He banged open the door, bellowing: "I knew it, I knew it . . . they're gone. Those men were imposters, fakes, all of them! Fakes. The new Commandant does not arrive until tomorrow." He waved a paper at us. "This letter which I have just received is from him."

A LEAFLET FROM A DIARY
During The Action, August 1942

BY WLADYSLAW SZLENGEL*

I saw Janusz Korczak today
As he passed the Ghetto streets
All his children were spotlessly dressed
As for a Sunday outing in the garden.

They wore clean, fresh uniforms
Which today they were free to soil,
Five abreast they marched through the town
Through the jungle of condemned people.

Petrified stood the City's facade
Buildings stripped and strangely naked
With dead sockets of smashed windows
Staring down in silent horror.

Odd cries rose as if of trapped bird
Bearing witness to a senseless death.
Our mighty, drunk with power masters
Drove in riskhas[1], indifferent.

Sometimes a shuffle, a clutter, then silence
Someone briefly exchanged a few words
Terrified and mute in silent prayer
Stood the Church of Leszno Street.

And the children went on calm
Nobody dared to drag them to safety;
Those were orphans, no one pushed a bribe
In the hands of navy-blue thugs.

No one intervened on the way
No one panted into Schmerling's[2] ear
No one gathered family watches
For drunken Latvian-Quislings.

Janusz Korczak headed the column
Bare-headed, eyes without fear,
A child held on to his pocket
Two small ones were in his arms.

Someone rushed up, papers in hand
Tried to explain and shrieked nervously
'You are free . . . this is Brant's[3] signature
Korczak brushed him off. Silently.

There was no point in explaining
To a bearer of a German pardon
Those men would never understand
What it means to abandon a child.

So many years on that stubborn path
To place a rainbow in a child's hand
How could he leave them frightened now,
He must carry on, to the end.

He thought then of King Mathew the 1st[4]
Who was spared expreience like this
King Mathew on a barbaric island
Would have acted in the same way.

The children were boarding the train
As for a Lag-Ba-Omer excursion in summer
And that little one with a daring face
Must have felt today like a Shomer.

At this moment I simply thought
Of the worthless, indifferent Europe
And of Korczak who imprinted forever
The most moving historical record.
In this shameful war of ours
In this absurd, humiliating labyrinth
Janusz Korczak, defender of orphans
Shone as the only true warrior.

Can you hear us from behind the Wall
You, who watch out Fate and Death
Janusz Korczak lived and died
To match your Westerplatte[5].

1 Riksha, means of transport in Ghetto; converted bicycle.
2 Commandant of militia.
3 Brant, chief of Gestapo.
4 Character of Korczak's best loved book "Heroic Child-King".
5 Polish fortress, last to fall in 1939, after the longest siege of the war.

* Wladyslaw Szlengel, a young poet, perished during Warsaw Ghetto's Uprising in 1923.

The above poem was initially published in an underground paper under the title '. . . **to match your Westerplatte**'.

NEW HOLIDAY

Jews must have holidays,
Jews must remember,
What happened on Pessah, Purim,
That a broken Homentash
Is because . . . of Haman
And Matza because of Egypt . . .
The flag full of colours
In the memory of Torah,
While Succah and citrus, Succoth.
There's always some reason,
They stand as a reminder
Of some miracles, events and times. . . .

This cruel war
Which decimates us,
Which reduces us to ashes
Must end one day . . .
Jews will somehow survive,
They'll reappear one day,
To deliver greetings from Death. . . .

Jews must have holidays,
Jews must remember
The miracle that saved them from slaughter,
Like the feast of Succoth,
In the memory of these times,
They'll hold a feast of Shelters.

Once a year, on Freedom Day,
They'll welcome their friends
To the shelters, to bunks and racks,
There in cellars, in burrows,
They'll saturate in prayers
The hearts full of poy and trust.
Hammers and axes, shovels and picks
Will be treated as new relics,
And they'll fast, as during the War.
The old ones will weep,
The young ones will listen,
How it was in the days of Action . . .
They'll tell their children,
How they lived in those bunkers,
Without air, for weeks, for months . . .
How in darkness, in dampness,
In despair they waited,
For the first wind, for freedom and sun.

The old ones will rejoice,
The young ones will ridicule,
For the grandfather got carried away . . .
'Let the old one gabble if he wants,
There's just as much truth in this
As in Moses crossing the sea.'
At dusk they'll leave the cellars,
Peace will welcome them,
A new world full of beauty and calm.
In the safety of their warm homes,
They'll serve hackerkreutz with erzatz-honey
For the festive, evening meal.

Poems translated by Maria Lewitt*

* Maria Lewitt recently received the 1978 Alan Marshall Award for her manuscript "Years Without Spring".

SONYA WEINFELD — Painter of Jewish Tradition

BY MORRIS C. DAVIS, G.M.C.

One can read from the paintings of Sonya Weinfeld the true meaning of Jewish experience. Her canvasses reveal a tapestry of the agonies and the joys, the struggles and the pathos so indelibly written into our history.

Born in Krakow in the little known city of Trumpeldor Navarzyce in the Kielce district of Poland she was, from a very early age surrounded by prejudice and suppression. Sensitive to the happenings about her and possessing an innate urge to paint, it is not surprising that she should depict that combination of humor and sadness so typical of the Jew.

Yaenckel the Cobbler is drunk.

Her works show how human behaviour can rise above hardship and persecution. We see in characteristic warm tones a ragged group of people huddled in the snow, escaping from danger and in a contemporary canvas, the truly happy Jewish atmosphere of the traditional wedding dance, or the lighting of the Shabbos candles. Then in a third canvas the whimsical portrait of a man slightly the worse for liquor trying to forget his sorrows.

In those days Krakow was no easy place to achieve peace of mind but by a common bond of deep faith, the Jew developed a sense of togetherness born from hostility and injustice. Access to school was difficult and for Sonya, a Russian governess provided the necessary early training. With a natural early aptitude for sketching, she chose as her subject" whatever caught her eye". In characteristic ochres, greens and vivid reds, she showed considerable insight into the quality of life of those difficult times.

Her paintings reveal a people seeking happiness in a harsh world of discord. Those impressions were deeply etched in her mind and after liberation from Poland she participated in one man shows and group exhibitions with the Society of Refugee Painters. After a two year period in Paris she finally arrived in Australia in 1948. Here her newly found sense of freedom produced a new confidence and a characteristic style emerged. Deeply moving subjects included a sequence of fifty paintings of "Fiddler on the Roof" series. Remembering her earlier experiences this was a natural selection and throughout these works we find the deep impression of the past. Drawn from her vivid memory and imagination we find the inevitable cap, the Kapotim and Payotim all depicted with a wonderful nervous line in warm colours, which adds a special charm to her works. Revealed before us are the tearful joys of Jewish involvement. All are the paintings of a people searching for stability in a world more conducive to destruction. Throughout her work runs a thread of warm vitality.

There is much to be learned from the artist's sensitive approach to man's search for intangible happiness — a lesson stronger, I believe, than Sonya Weinfeld herself realises. Deep down there is a constant search for that embodiment of freedom of expression. It is not surprising therefore that she should be contemplating a series of the "Man from La Mancha" ever searching for truth and hope.

One can derive much comfort from the paintings of Sonya Weinfeld, an artist with a remarkable talent, a sensitive brush and a truly Jewish background. One could regard her as the Sholem Aleichem of oil painting.

Book Reviews

Feasting on Jewish History

JOAN COMAY: The World's Greatest Story 384 pp. $23.95.
MOSHE DAYAN: Living with the Bible, 232 pp. $20.95.
CHAIM HERZOG AND MORDECHAI GICHON: Battles of the Bible, 246 pp. $23.95.
CHAIM RAPHAEL: A Feast of History — Passover through the Ages, 254 pp. $19.95.
BRIAN DE BREFFNY: The Synagogue, 214 pp. $37.95.
(All published by Weidenfeld and Nicholson).

The past year has been a steady stream of highly-attractive, erudite and articulate volumes of Jewish history.

Of the books under review, three deal with Biblical history while the other two range more widely over time and place, in the process illuminating the inner richness of Jewish social, cultural and spiritual experience.

For sheer lucidity of story-telling, Joan Comay's re-writing of the Bible for the lay reader **The World's Greatest Story** is a delight. Complicated narratives are rendered simply, yet with a pleasing sophistication; the ceaseless flow of events are placed in a historically contemporary perspective, bolstered by the conclusions of modern Biblical scholarship and archaeological research; and her evaluations are sensible and open-minded, as when she discusses, for example, the complex issues of the binding of Isaac or the occasional discrepancies between Biblical accounts and archaeological discoveries.

The book spans the entire Tenach, giving in addition generous space to the Apocryphal writings as well. The literary majesty of the Biblical text is evoked; similarly, the profundity of its wisdom and the grandeur of the Prophets and their utterances. Biblical quotations are from the Revised Standard Version of 1952 which, although not as stylistically lofty as the 1611 Authorised Version, are more readable and comprehensible to the modern mind. A valuable section towards the end deals with the geographical setting of the Bible and the cross-cultural influences between the ancient Hebrews and the surrounding peoples. The book is amply illustrated with a wealth of magnificent colour pictures, photographs and sketches and one could do worse than to resort to this book as an introduction to the Bible itself.

The name of Moshe Dayan needs minimal elaboration. Chief of Staff during the Sinai Campaign of 1956, Defence Minister during both the 1967 Six Day War and the 1973 Yom Kippur War and currently Foreign Minister in Menahem Begin's government, he has been one of the architects of Israel's defence and security forces. Less well-known in his committed interest in archaeology. A keen traveller throughout Israel, a student of the Tenach and collector of ancient artefacts, he has now written a highly-readable, colourful and informative book, **"Living with the Bible"**, which neatly combines the elements of Biblical and modern history in the Land of Israel together with its geographical and archaeological landmarks.

Although it is more than this, in one sense Dayan's volume is a chronicle of military events — albeit the more consequential ones — detailing both victories and defeats and telling of periods both of Israelite sovereignty and subservience. But what enlivens the work and gives the events and their participants palpability are the many highly visual, at times poetic, descriptions of the topography of the scenes of action, of the flora and fauna to be found there and of the people, particularly the Bedouin, who still inhabit the country and live in ways — nomadic and pastoral — once so intimately known to the forebears of the Jews. Added to these are a host of lively personal anecdotes and interpolations of modern events paraleling those described in the Tenach.

For the armchair strategist, Chaim Herzog and Mordechai Gichon's **"Battles of the Bible"** may serve as a complementary volume to Joan Comay's book. Beginning with the Patriarch Abraham's entry into Canaan, it extends through the vicissitudes of victory and defeat to the last battle of Judah the Maccabee. Perhaps the strongest impressions that emerge from the book are that the strip of land between the Mediterranean Sea and the Jordan River has ever been an arena of war between a succession of rival nations and tribes and the realisation that, for all the talk of peace and the negotiations towards it, present indications show little prospect of a cessation of conflict in the area. This volume, too, like the preceding ones, is abundantly illustrated with photographs and maps. It has added modern relevance and interest in that, to quote the authors, "the factors which influenced the generals of Judea and Israel of old continue to influence the generals of Israel today".

Quite different is Chaim Raphael's recently reissued scholarly **"A Feast of History: the drama of Passover through the Ages"**.

It is a wide-ranging equiry shuttling through time and delving into biblical, Hellenistic and Rabbinic sources, corroborated by modern archaeological discoveries, for the origins of the Passover and its evolution into its present form. That it commemorates the hurried Exodus of the Israelites from Egypt is, of course, fundamental to it, but that the commemorative Seder as it is now practised began to take shape only in the last days of the Second Temple — that is, well over a 1,000 years after the Exodus itself — is not so evident. Both the ceremony and the Haggadah — "the recital" — which governed it became more sharply defined in the century after the destruction of the Temple and what was at first a flexible cere-

mony with much free discussion and banter around a Greek-style banquet became, in time, transformed into a fixed enduring ritual uniting, more than any other observances, Jews across history and in all countries down to our day.

While the Haggadah text became fixed by the Rabbis, the presentation of the Haggadah itself remained susceptible to surrounding non-Jewish influences. It has become the most illuminated of all Jewish books. In the 13th century, increasing attention was given to embroidering the Haggadah manuscripts with decorative letters and a variety of Biblical and ritual illustrations. Later, in a social background where representational art was part of the dominant culture, the Jews too felt free to savour the pleasures it brought, particularly since it could be a medium for strengthening the ancestral faith. As a result, there followed, among others, the quite magnificent Darmstadt Haggadah, the Golden Haggadah, the Sarajevo, Portuguese, Prague and idiosyncratic Birds' Head Haggadot relating in their own ways to the tale of enslavement and ultimate liberation of the Israelites from Egypt. As expected, Chaim Raphael's book is lavish with illustrations of these as well as of paintings, artefacts, sculptures and photographs of archaeological sites relevant to his text, which is intelligent, informative and mind-opening.

His inclusion of the full Haggadah text with a new contemporary translation by himself makes this volume a pleasure to read at the Seder-table.

Also spanning the wide scope of Jewish history, Brian de Breffny's **"The Synagogue"** is a study of the most enduring and important social, cultural and spiritual institution in Judaism. It tells of the earliest archaeological evidences of the synagogue in Egypt, Syria, Jerusalem, Greece, Turkey and Masada and expands on its increasingly vital role as a house of study and prayer and as a communal centre from the exile in Babylon down to modern-day Israel and countries of the Diaspora. Breffny discusses the diverse local influences — architectual styles, social and cultural surroundings, political forces — acting upon the synagogue and selects as examples a wide range of synagogues throughout the world, from Western Europe to the near East, from South Africa to the Balkans, from modern Israel to the United States. Included is also a photograph of the High Victorian interior of Sydney's Great Synagogue. Dealing with the evolution of an institution integral to Judaism, the book is rich in facts about Jewish history, rituals, observances and teachings.

In all, these books are worthy additions to the library of any Jewish home. They also make very attractive intelligent gifts but should be read conscientiously for one's own enlightenment before being given away. **S.L.**

ONE OF US

BY YVONNE FEIN

Engrossed in visions of Yul Brynner playing Dimitri Karamazov, Richard twirled, pranced and bellowed uproariously in imitation of a drunken Russian. Then, with a gesture of grandiose abandon, he drained his wine-glass and flung it over his shoulder at the fire place.

Wide of its mark — with something like the chain-reaction effect of ping-pong balls employed by television scientists to illustrate the process of nuclear fission — his missile hit a cluster of glasses on the mantelpiece. They, in turn, exploded in crimson waterfalls onto the dress of a girl standing directly below.

"Enjoying yourself — cretin!" she exclaimed, the words shooting out of her mouth like three, well-directed bullets and producing instantaneous silence amid the festivities.

"I'm terribly sorry. He slurred his words but did not look at all contrite. In fact, she suspected he was laughing. Icicles sliced through her deliberately enunciated words.

"The Carlton Cossask!" she sneered. "What a laugh! As if you'd have any idea with a Cossak is, let alone the ability to copy one."

"Hey — I said I was sorry."

"You got the drunken part right, though," she continued, ignoring his protest. "They do drink till they don't know their nostrils from their . . . . But they don't dress up in dinner suits. They're filthy and they smell and they'd rape anything that remotely resembled a female. Though I hear they're not too particular about that side of it either. Why couldn't you imitate Mickey Mouse or . . . or . . . Jimmy Carter? Nice, steady boys who know when they're had enough."

She turned to accept a tea-towel from her flustered hostess and Richard studied her, deciding that silence was safest. She looked so splendidly alight with fury.

The black glitter of her very almond-shaped eyes and her proudly lifted face with its prominent, high cheek-bones proclaimed an authentic link with the Steppes. He could almost see her tossing back her blue-black hair and dancing furious dances to the balalaika music of men with fire at their fingertips.

She glared at him relentlessly and angled her dress so that the sodden, brik-red patches on it were all too apparent. Her shoes, too, were spotted with the wine and as she raised her leg to the arm of a chair to wipe one of them Richard was granted a tantalizing glance of a slim brown thigh.

Eventually, he extended his hand and attempted a smile, but she whirled around with a contemptuous: "You know where you can shove it!" and turned her back on him.

The next evening, she answered her door to find him with a bouquet of flowers in his arms the size of a sheaf of corn.

"I walked all the way as penance," he said sadly, "and I picked a flower from every garden as I came."

"Boy, you really are mad, aren't you?"

"Couldn't you possibly forgive me?"

He waited for a verdict and she observed him coldly. His hair was platinum-coloured, white-gold in the dying sun, and his eyes were no ordinary blue. They were the dark, compelling blue of all Van Gogh's skies, and seemed almost as star-filled as he gazed at her.

She noticed how his shirt was open almost to the navel and that a heavy peace-sign hung around his neck by means of a gold chain. It was with conscious effort that she stopped herself from sniggering. His whole image was such a cliche — right down to the faded denims and the arrogant, almost cruel good looks which would drive teeny-boppers into a frenzy if ever he decided to strum a guitar for a living.

"Please", he urged.

"All right. If you'll take that stupid look off your face." She nearly smiled and he brightened immediately.

"Would you like to come out to dinner tonight?" he asked, pressing his advantage.

"No. not particularly. Why?"

For the first time he lost his almost vacuous patience.

"You really can be a bitch, can't you?" he said.

"Perhaps. But not a fool — Richard, isn't it? You're a fool; but a harmless one. Take me somewhere expensive. I've changed my mind."

"How nice."

Now their roles were reversed: he the aggressor, she the placator.

"Look, did you ask me to go or didn't you? I will, but don't expect me to fall into your arms at this stage, that's all. And anyway," Richard watched her tongue push out her cheek with just a suggestion of derision, "I haven't filled my quota of rotten things to say to you yet."

He raised a finely arched eyebrow. "I suppose I'll have to take you then, won't I?"

They drifted together after that evening. He seemed always to be at her doorstep, and she, tolerating his presence at first, grew dependent upon it. Just as effortlessly they drifted into bed one afternoon when he called at her flat and found her bleary-eyed and shivering as she answered his persistent ring at the doorbell.

"I was asleep. I'm going back to bed," she told him drowsily, not caring that he was following her to her room.

She tumbled back among the sheets and their gazes locked. Feeling her own breath quicken, she could almost touch the tension that thumped through his limbs, circulating blindly, needing an outlet. Then, without preliminaries he kissed her and without words he took her, dressing and leaving immediately after. She waited through many plainful days till he called at her place again.

"That was cruel," she whispered by way of greeting.

"What it, Amy — love?" he said, realsing that he had control now and that she would no longer laugh at him. "Was it, really?"

One of those inexplicable switches in their balance of power was taking place: her eyes betraying capulation; his arrogance accepting victory.

The way her mouth trembled as he kissed her exposed this vulnerability. Eyes, so recently expressing sardonic laughter at his posturing, filled, instead, with acquiescence. But, like a fox well ahead of the pack, sensing the pitfalls of such exposure, she suddenly wrenched herself away from the beguiling openness of sunlight, urgently fleeing to the familiarity of darkened concealment.

Too slowly perhaps, too late. Richard's sighting of his quarry, momentarily frozen by the fear of destruction, excited him. Now he flexed his faculties at the prospect of the hunt. Amy watched him gather his power. She watched the waves of it flow over him, and she shivered. With apprehension, however, mingled anticipation; an intensely female, almost atavistic acceptance of the struggle she knew must follow.

They met often between lectures at the university. They made love when it pleased them, which was mostly. And though not so pleasingly, but just as often, they seemed to be compelled into conversations which hurt.

"Are you studying Law," she asked him one day in the cafeteria, "because you see yourself as a Clarence-Darrow-type barrister, or because you really care?"

"Neither," he shrugged. "I care about the cash I can earn. It's as simple as that."

"But . . ."

"But nothing," he snapped. "You seem to think that if everyone doesn't have a holy commitment to everything he does, life isn't worth living."

"That's not true. I'm materialistic enough as far as self-preservation goes, but hell! How you spend your life **is** important enough for some sort of commitment."

"I'm committed to comfort, baby," he said, squeezing her thigh in a way that both excited and enraged her.

"Well good for you, then. That's not my scene. It never has been." She rose to walk away, but he grabbed her arm impatiently.

"I love **you,**" he said. "I'm commited to **you.** Isn't that enough?"

"I don't want that. I never have," she replied harshly. "And I've told you so before. You're not my kind. You're not what I'll ultimately need. There's too much I want to do before I could even contemplate settling for your brand of mindless comfort." She flung that last word at him with incalculable scorn."

"Ah, so you've got it all planned."

"Not in any great detail, but I do know where you fit in."

"Bad choice of words, Amy — love. I fit very nicely into your lit . . ."

"Shut up, you bastard."

"Truth hurt?"

"No, you just sicken me, that's all."

This time she did walk away, and predictably enough he appeared at her flat a few hours later. She slapped his face in lieu of saying hello, and he pushed her roughly into the hallway, slamming the door behind him.

"Oh God," she said, shutting her eyes tightly. "I don't need this. You young men of German descent still have the storm-trooper instinct."

She could not resist baiting him,, but, opening her eyes in response to his long silence, she saw raw hurt staring back at her. It made her cringe.

"I'm sorry Rick. Hell, I am really sorry. I shouldn't have said that. But there is a past."

She took him in her arms but his body was rigid. He withdrew.

"I know you hate some things about me," he said quietly, "but that was low."

"Stop it. Please — just stop it," she pleaded. "Hit me back, or **do** something, **anything.** But don't stand there hurting. I can't handle it."

"Well, isn't that one for the cards, Amy — love?" You're stumped and you don't like it. 'An eye for an eye; a tooth for a tooth.' Isn't that what your Good Book says?"

She said nothing, just touched his face gently with the long fingers he loved to kiss. He was not as impervious as he seemed for he hugged her fervently and she felt his carefully constructed power-mask cracking.

"Don't do that to me again," he said, his voice gritty with suppressed pain. "I love you."

Now it was her turn to freeze, but he was so immersed in his own tragic interpretation of the events that he did not notice. He continued to stroke her hair.

Glancing at him affectionately, she sat up in bed one evening and lit a cigarette.

"You know, you're really not my type," she said, inhaling deeply. When he did not reply she blew a series of perfect smoke-rings.

"I mean, if we look at this thing objectively," she continued, "there are no two people less likely to come together than us. We've got virtually nothing in common if you stop to think about it."

Spurred to speech by the flippancy of her tone, he rolled sideways onto his arm and said thoughtfully, "We make love well enough. I can't imagine your enjoying yourself like this with any other guy you've hopped into bed with."

"There haven't been that many."

"Hardly the point, Amy — love. When we do it, it solves a lot of the problems we seem to have otherwise."

"Dreams and more dreams."

"Sometimes I wonder who is the real dreamer," he said softly. "At least the things I talk about are real. **This** is real. All you can do is spout fantastic speeches."

"Maybe so," she said absently, running her fingers through the fine profusion of golden hair on his chest. Too content to challenge.

They drove to the mountains one weekend when the snow was melting; a damp farewell to a splendid winter. She inhaled the sharpness of the air and felt her lungs contract with a strange, choking affinity to the stark beauty around her.

"This is us, you know," she said meditatively. "The loveliness and the ugliness. Oh God, Rick, why do I feel like this?"

"What alternative is there?" he said, but she had grown immune to his smug complacency.

"None. I need you and your crazy, magnificent body more than I've ever needed anything."

"Oh Christ, the drama, the drama."

"Don't laugh at me Rick."

"I can't help it."

She aimed a swift, accurate kick at his rump, and ran laughing through the slippery grass and mud till she collapsed, breathless, against a granite boulder that had viewed impassively too many intoxicated lovers imagining they had found ultimate freedom in the vastness of the surrounds.

Rick grabbed her and pulled her to him with his characteristic impatience.

"Not here, idiot!" she screamed, not wholly in jest. "I'll catch pneumonia. I'm always the one on my back, you chauvinistic slob!"

"Have you got a slogan for every situation? Can't those jaws of yours ever stop moving?"

"Wire them shut, if it annoys you," she replied.

"I've a better idea," he said, crushing his lips to hers violently so that speech was impossible.

With his jacket as a shield against the ground, they moved with the imperfect cadence of lovers greedily impatient to match each others' rhythm. And when it was icily over he shivered, not so much from the cold as from exhilaration.

"I was always told that you people were something special," he said, the lightness of his words not concealing the seriousness of his mood.

"Mhm," she said dreamily, "Five thousand years is a long time to perfect any skill."

"Oh Jesus, he moaned. "You intellectualise everything."

"Ah, we're a people of the Book, Rick. Could I be any different?"

He stopped her spate of words by kissing her once again, this time without lust; an attempt to find peace in silence.

"Sometimes I wonder whether you imagine you're getting paid by the word," he said wearily as they trudged back to the car.

Some months later, with the heavy sounds of disco-rhythm assaulting their senses, they danced under the stroboscopic lighting of the 'Bumping Barn.' They smiled at each other often, saying little because of the extravagant level of the music. Then a friend cut in, spiriting Amy away, leaving Richard staring at the lanky, bespectacled girl whom the intruder had so adroitly deserted.

Later, when he and Amy were united at a lull in the cacophony, Richard said:

"That's the fourth time it's happened tonight and I'm sick of it. Why can't they dance with their own girls?"

"Agreed. Why don't you fight it?"

He touched her hair fleetingly. Is it worth fighting for?"

"If it's not, that's like saying I'm not."

"Perhaps."

They were silent, allowing the foibles of the disc-jockey's musical preference to ride over them in waves of quadrophonic foolishness.

"There is **one** thing worth fighting for," he said finally. "Justice."

"Wow!"

She breathed deeply. "That is one hell of a lofty thing to say, you pretentious bastard."

"Ah, the gentleness of your putdowns," he said, chuckling mirthlessly.

"Put downs?" She could not keep the incredulity from her voice. "What about the cash? The all-important green-stuff? Not two months ago you did a rave to convince me that it, and it alone, motivated you. Justice, if you'll forgive me, was hardly the point."

"I can't stand it when you're so encouraging," he answered. "Mock me a little."

"Our whole **relationship** is a mockery, isn't it, Rick?" she countered shakily, the pitch of her voice rising higher. "And sometimes you are just so absurd. I mean, what **you** see as justice won't necessarily **be** justice to anyone else but you. It's such a relative thing." She took another deep breath. "It's also incredible to be discussing it here. I don't think that the Bee Gee's wrote their music with the idea of having bull-shit intellectualizations for harmony."

"You're avoiding the issue," he said flatly.

She suddenly flared. "What is this, a cross-examination?"

"What are you on about? Of course not. Just cool it a bit." He seemed surprised at her outburst.

"Anyway, do you really think I'd try to pry into your little secrets, Amy — love? If I thought you had any, that is."

"No." She bit her lip, glad of the room's demi-light. "I'm sorry. It's just that all this talk about justice ties in with . . ." Abruptly she stopped herself.

"Ties in with what?" He was curious now.

"Nothing, nothing. Forget it."

His reply was to dance with her in his self-absorbed manner until they were too tired to think, let alone spar. Later that evening, he brought her to his bed and they made mindless, graceful love from which no ecstasy spurted. But it involved them and enveloped them in a duality of cool pleasure that seemed as unending as it was meanless.

The next day they met between lectures for coffee.

"Interesting stuff, today," she muttered, more to herself than to him.

"Yeah? What about?"

"Whether religion is constructed by society, by man, or vice-versa. You know, if God chooses or if man makes up the whole idea."

"I'd have to agree with the latter," said Richard, unable to keep the patronizing tone from his voice. "We create the notion of something holy. That makes sense."

"It would. to you," she said dryly. "That is so-o typical."

He grinned. "Yes, isn't it."

For a while they just sipped their coffee.

"Rick, last night I started to say something," said Amy at last.

"Well?"

"It's important. Been on my mind for ages only I couldn't get it out. I have to now. With all your talk about justice . . . what's worth fighting for . . . you know?"

"Yeh, so what about it."

"Well . . ." she clenched her fists, feeling her fingernails pierce her palms, "it's why I'm going to Israel."

"Israel!" panic edged his voice. "What for?"

"They say there's going to be peace there soon, but the implications of war are even stronger. Things just get worse all the time — and the women. They're alone again, holding their grand-children, and wonder-

ing if their sons will get back from 'manoeuvres' this time. I have to be there now. I owe the country that much, even if it's only to dig up weeds on some kibbutz while the regulars are away. I have to be there."

"But God Almighty. I want to marry you!" The words arched out of the very depths of him, giving him no chance to halt them, to consider.

Slowly she put down her cup, her eyes fixed on his, no longer alight with the pleasure of banter, but hard and disbelieving.

"You're out of your sweet, gentile mind," she said very quietly.

"How can you say that?" He wanted not to believe what he'd heard.

"Hey listen, baby, we both knew that this wasn't going to get us in too deep. Right from the beginning we knew that."

"But damnit," he said desperately, "I'm in right over my head."

"Are you?" Her eyes were cool now, appraising him dispassionately. "If you were, really, Rick, you might have said: 'Hey Amy, you could get killed over there!' But all you can think of is what you stand to lose."

"Do your parents know?"

"Know what?" she asked.

"That you're going?"

"There are a lot of things they have no idea about. You for one. But I'll tell you this. They would rather I were shot dead by an Arab bullet than married to a y . . . to you."

"Oh Jesus that's cruel. That's so bloody cruel."

"Ah, pardon the corn, but so were your ancestors. They were a lot crueller than I could even be."

"Bitch! Jewish goddamned bitch!"

"Yes, Richard, marry me. Marry and live with me and call me that when we fight. I could call you a Nazi and it'd all be so damned beautiful, wouldn't it?"

"I'm sorry."

"I know. One of us would always be sorry. Oh Rick, how can I make you understand? It's not just that you're an outsider. It's . . . . Well, all you ever stood for was a gesture — a grand attempt at effect. And you couldn't even do that right. The first time I met you, you missed the fireplace with your glass!"

"But that doesn't mean anything real."

"I think it means everything," she answered gravely. "It sums you up, with your talk of justice, your preening and prancing in front of me as though I were a mirror reflecting you in all your damned glory. But I can see things clearly. I know what you are."

"I'm sure you won't hesitate to enlighten me."

"You're empty, Rick." She swept on, the momentum of her words rendering her oblivious to his crumbling. "Good looking, I grant you. You're probably the best-looking empty I know. But that doesn't change much. Justice is what this conflict in Israel is all about. **Our** view of justice, anyway. You can only talk about it. You always did talk so well.

"But what's this? No slashing reply? Are you really dumb-struck by my brilliant rhetoric?" She mocked him, taunted him and once again he felt himself caught up in the powerful attraction of her too-elequent scorn.

"Listen, you bitch," he wanted to yell. "Go wherever you bloody like; the farther away, the better."

"I don't understand any of this," he heard himself say instead. "What's driving you all of a sudden? Couldn't you let me give you whatever it is you're looking for?"

"You? Are you serious? Hell. I'll explain it if I can. More for myself than for you, though."

"I've stopped mattering. Is that it?"

"You were always marvellous in bed."

"Great." His voice was immeasurably bitter, and something very like tears glinted in the dark blueness of his eyes.

"I'm going because, well . . . it's not so much that I believe in the cause. I mean, everyone has the right to a piece of land they can call their own. It's not so much patriotism, either. Though damnit, that land has always been like a magnet to me."

"Well what the hell is it then?"

She held up a slender, white hand which he could not envisage working the earth, and silenced him.

"It's just that I'm old enough to **do** something now."

"Do your noble bit?"

"Yes, my bit," she said tiredly. But don't you see . . .?" Her voice trailed away to be submerged by floods of surrounding chatter. How could he ever understand?

"Rick I . . ." Words lodged in her throat threatening to choke her. "I have to go."

"Don't give me the 'six-million-didn't-die-in-vain' bit. Not this time!"

She seemed to regain her composure suddenly.

"Why not?" she snapped. "That's all it ever really adds up to."

"Oh Christ!"

"They didn't go up in smoke — in smoke, Richard — for an idea concocted by any man. They did it for an ideal, not for a fairytale — not for a concept given to them by **society** as you'd claim."

"It was because they were Jewish," he said quietly.

"Precisely. But what could you possibly know about that? It's because they held their religion above their lives. **Not** as a result of some people deciding what others should revere. It was more than that. It had to be. It was something Godly. I can't accept any other view. That's why I'm going. To . . . to justify their deaths in whatever way I can."

Now he was angry; as angry as she had ever seen him.

"Bugger this justification business," he said bitingly, "and don't give me any of that 'holding-their-religion-above-their-lives' crap. You hold your religion like a cross on your back, if you'll pardon the paradox. And Israel is just the place where you can expose your paranoia to its fullest and be told it's normal.

"But it was a glorious idea, wasn't it? Defending the Holy Land. Jesus! And you reckon **I'm** the one with stars in my eyes. You really need to go so you can reinforce that already oversized ego of yours." Richard affected a W.C. Fields accent and continued:

"Lay-dies and Gen-tel-men," he said in a voice lou denough to attract attention, **"We** have here a gen-u-ine martyr to the cause; a second Joan of Arc. In the face of flying ammunition; being attacked from all sides by screaming hordes of savages, she — can you stand it Lay-dies and Gen-tel-men — **she pulls up weeds!"**

"Not everyone's like you," she flashed at him. "Not everyone has to pretend to be what they're not. That's just you, sweetheart; the illusion manufacturer. You ought to go into business."

"And what ought you to do?"

"I thought I'd just finished telling you."

"Really? His voice was unmistakably sardonic.

"Yes, really."

"Well I think it's all a load of shit!"

"And what is drunken smashing of glasses? Is it so real to go around flinging them over your shoulder and pretending you're a Russian?"

"Why do you keep harping on that? I was drunk then. I wasn't in control."

"Richard — **love,"** she almost hissed with antagonism, "you are always in control. I don't believe there was ever a time when you didn't know exactly what you were doing."

"Look, this is pointless. Why don't we just call it quits now? Over The end."

"It should never have begun. It had no future.

You're not one of us. You never could be, no matter how hard you tried. You can't even understand!"

"Christ, what makes you think I'd want to be one of you, you arrogant . . ." He stumbled over feelings too powerful to articulate, but his whitening knuckles and the cheek muscles working tortuously in his face said enough.

"What makes you think you're important enough for me to want to give up whatever crummy thing it is you think I stand for?" he was finally able to say. "What makes you think. . . .?"

"I don't have to think anything. I know," she interrupted, her large eyes like black, pain-filled laser points assaulting his defences, razing them completely.

"Pretty damn sure, aren't you?" he said, swallowing the quiver that threatened his voice.

She turned her eyes inward, feeling herself destroyed.

"You're crying, Richard. Hadn't you noticed?"

ANTISEMITISM IN AUSTRALIA — A LABOR RESPONSE

The community is invited to attend this important meeting.

SPEAKERS:

Mr. SID EINFELD, M.L.R.
Minister for Consumer Affair N.S.W.

Mr. BOB FORDHAM, M.L.R.
Deputy Leader of Parliament — Labor Party Victoria

Mr. CLIVE HOLDING,
Chairman Aust. Labor Party Victorian Branch

DATE — 30th APRIL,
8 P.M.
KADIMAH CENTRE
7 SELWYN ST., ELSTERNWICK

The "Melbourne Chronicle" — Subscription Form

Name ....

Address ....

.... Postcode ....

SUBSCRIPTION RATES: $6 for 1 year (6 issues)

Please send remittance to:
"Kadimah", 7 Selwyn St., Victoria, 3185

דער ציונ. ראַט אין וויקטאָריע

פאַרבעט אייך אויף

דאָנערשטיק, דעם 26טן אפּריל, 7.45 אָוונט

אין „פּאַלעי״-טעאַטער, סט. קילדא

צו דער

פייערונג פון ישראלס

יום העצמאות

היגע אָנגעזעענע יידישע פּערזענלעכקייטן ווי אויך פון ישראל און אויסלאַנד וועלן אָנטיילנעמען

(פּרטים די קומענדיקע וואָך).

- בילעטן הײבן זיך אָן פאַרקויפן הייַנטיקן זונטיק: באלבערישסקים—98 עקלאנד סטריט, סט. קילדא ישראל-געשעפט—אַ185 קאַרלייל סט., באַלאַקלאַוואַ קאַנטאָרם—350 סט. קילדא ראוד, סט. קילדא.
- פרייז פון בילעטן: $10.00, $6.50, $5.50, $4.00 פאר יוגנטלעכע $2.00

J. P. O.
TRIMMING CO.

LONDON PADDING CO.

MAKERS OF EXCLUSIVE SHOULDER PADS

ALL KINDS OF TRIMMINGS

I CATHERINE STREET
NORTH COBURG, VICTORIA

Telephones: 354-2555, 523-7153

צונויפגעפאַלן מיט די אינטערעסן פון סאָוויטן־פאַרבאַנד — קולטור־בוי, בירא־בידזשאַן, פראָדוקטיוויזאַציע, אַנטי־אַנטיסעמיטיזם — — איז עס לייכט און גוט געווען — זענען ראובן בריינין, חיים זשיטלאָווסקי, בן־ציון גאָלדבערג, טויזנטער אַנדערע געוואָרן פראָ־סאָוויעטיש. עס איז היסטאָריש געווען ריכטיק אַזוי.

איך געדענק זיך אַליין: ווי פאַרשיכורט איך בין געוואָרן פון דער אידייע, אַז נאַציאָנאַלע גאולה און סאָציאַלע גאולה קענען ווערן איינס.

האָט דער סאָוויעטן־פאַרבאַנד, צוליב כמה וכמה סיבות, געענדערט זיין קורס: אַנטיסעמיטישע דערשיינונגען הערן נישט אויף, צוואַנג־אַסימילאַציע בנוגע יידן, קולטור־חורבן, טאַקעניזם מיט אַ זשורנאַל און עטלעכע ביכער.

זענען אַ סך געכאַפּט אין אַ פּאַסטקע: וואָס טוט מען? וועמען בלייבט מען געטריי? מיין ענטפער איז: זיך אַליין בלייבט מען געטריי.

טייל זענען געבליבן סערוויל, אונטערטעניק לגבי דעם סאָוויעטן־פאַרבאַנד — „ער קאָן נישט טאָן קיין בייז".

אַנדערע — האָבן זיך אַנטוישט אין סאָציאַליזם! און אים אָוועקגעוואָרפן.

מיין ענטפער, זייער אַ פּשוטער: סאָציאַליזם און סאָוויעטן פאַרבאַנד זענען נישט די זעלבע זאַך.

איך בלייב געטריי ביידן: מיין פאָלק און דעם סאָציאַליזם. אָבער איך באַנעם און טייטש דעם סאָציאַליזם אַנדערש, גאָר אַנדערש. און אַנדערש מיינט — אַ דעמאָקראַטישער סאָציאַליזם.

★

לאָמיר נישט פאַרזען דעם פאַקט, אַז מיר שטייען אין אַ פּרינציפּיעלן געראַנגל: קעגן אַסימילאַציע, קעגן סעקטאַנטישקייט, קעגן אַנטיסעמיטיזם און פאַר דעם אמתן סאָציאַליזם.

מיר שטייען פערזענלעך אין אַ פּרינציפּיעלן קאַמף: זאָגן וואָס מע טראַכט — אַ קאַמף פאַרן אמת און קעגן אַלע הייליקע קי. דער פאַקט איז, אַז זיי זענען געשטאָרבן די הייליקע קי און קיין כאָמוט אויפן געדאַנק טאָר קיינער נישט טראָגן. דער וואָס האָט מורא צו קריטיקירן, דער איז בפירוש נישט קיין פרייער מענטש און נישט קיין טראַכטנדיקער מענטש...

★

דעם דאָזיקן רעצעפּט, וועלכן אַ. גאָלדבערג רעקאָמענדירט די יידישע קאָמוניסטן, קאָן מען (אָן מורא פאַר קאָמפּליקאַציעס) אויך רעקאָמענדירן אַנטי־קאָמוניסטן, וועלכע קלאַמערן זיך אין טעאָריעס, ווייל...

אַמאָל זענען זיי ריכטיק געווען...

מעם

1943 — כ״ז ניסן תשל״ט — 1979

יום השואה והגבורה

טרויער־אַקאַדעמיע

צום 36־טן יאָרטאָג פון אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ און יזכור נאָך די זעקס מיליאָן יידישע מאַרטירער אומגעבראַכטע דורך די נאַציס

מאָנטיק, 23טן אפּריל 1979, 8 אָוונט אין מעלבורנער טאַון האָל (סיטי)

רעדנער: **דב שילאַנסקי,** חבר הכנסת, ירושלים

שמואל ראָזענקראַנץ, פאָרזיצער פון ציוניסטישן ראַט אין וויקטאָריע

ל. געטלער —יוגנט־רעדנער

אָרגאַניזירט דורכן ראַט פון יידישע פאָרשטייער אין וויקטאָריע

ציוניסטישן ראַט אין וויקטאָריע

יידישע נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק „קדימה"

פּאַרטיזאַנער און קאַצעטלער־פאַרבאַנד

און אַלע אָנגעשלאָסענע אין ראַט אָרגאַניזאַציעס.

די הזכרה ביים מאָנומענט פון די קדושים (קאַרלטאָנער בית עולם)

זונטיק, דעם 22טן אַפּריל 1979, 2.30 נ״מ.

געגעבענער נאַציאָנאַלער מינדערהייט. די פּראָגראַמען שטעלן צענויף פאָרשטייער פון די עטנישע גרופּן לויט זייער איינזען. מערסטנס ווערן איבערגעגעבן נייעס פון היימלאַנד און לידער אָדער ליטעראַרישע שאַפונגען אין דער זעלבער שפּראַך. אויך די „ספּיקערס" זענען מענטשן פון דער געגעבענער נאַציאָנאַלער גרופּע. (יידיש למשל האָט 2 האַלבע שעהן: פרייטיק און זונטיק, אַזוי אויך העברעיש). עס איז בלויז דאָ איין תנאי, וואָס אַלע דאַרפן זיך אונטערוואַרפן: איין עטנישע גרופּע טאָר נישט אַטאַקירן אַ צווייטער.

אַביסל שפּעטער האָט די לייבאָר־רעגירונג, דורך איר מיניסטער פאַר פּרעסע, ראַדיאָ און טעלעוויזיע (מידיא) דר. מאָס קעס (אגב — אַ ייד) געגעבן אַ דערלויבעניש פאַר אַ קאָמונאַלער ראַדיאָ־סטאַציע 3 ס.ר., וואָס דאַרף געבן אַ מעגלעכקייט אַלע געזעלשאַפטלעכע גרופּן צו זאָגן זייער מיינונג. דאָס איז געווען אין 1975. צו ערשט זענען איבער הונדערט גרופּן געווען אָנגעשלאָסן אין דער ראַדיאָ־סטאַציע (אויך צוויי יידישע). דערווייל אָבער האָבן אַ גרופּע לינקע „מאַאָיסטן" פאַרכאַפּט די מאַכט, געשטיצט פון אַנדערע לינקע און קאָמוניסטישע עלעמענטן (ווי די סעקרעטאַרן פון עטלעכע פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען), צווישן זיי אויך פּ.ל.אָ.־אָנהענגער — און די ראַדיאָ־סטאַציע (וואָס איז אין דער ענגלישער שפּראַך) איז געוואָרן אַ קוואַל פון אַנטיסעמיטישער העצע קעגן יידן — אונטערן אויסרייד, אַז דאָס באַקעמפט מען דעם ציוניזם, וואָס איז לויט דער יו־ען רעזאָלוציע — אַ ראַסיסטישע באַוועגונג.

אין דער רשימה פון די אונטערשטיצער געפינען זיך ראַדיקאַלע אָרגאַניזאַציעס און פאַראיינען, ווו די סעקרעטאַרן זענען אָפיציעלע קאָמוניסטן (מיט אַ נייגונג צו דער כינעזישער ליניע), אַ גרופּע לייבאָר־טוער, וואָס גייען אונטער דער פירמע פון „סאָציאַליסטישער לינקס" מיטן באַקאַנטן פּ.ל.אָ.־וואָרטזאָגער ביל האַרטלעי.

איר האָט געקענט הערן אַזאַ מין דערקלערונג אויף אַ פּראָגראַם וואָס הייסט: די פּאַלעסטינער רעדן.

„עס איז באַקאַנט, אַז די טרויעריק־באַרימטע מערדער פון דער ישראלדיקער געהיים־פּאָליציי „מוסד" אָפּערירן אין אויסטראַליע מיט דער פולער קאָאָפּעראַציע פון דער קאָמאָנוועלט פּאָליציי, די אַזוי גערופענע אויסטראַלישע זיכערהייטס אינטעלידזשענס אָרגאַניזאַציע און אַנדערע אָרגאַנען פון דער פעדעראַלער און שטאַטלעכער פּאָליציי".

אויף אַ קאָנפערענץ פון דער לייבאָר־פּאַרטיי אין וויקטאָריע (12טן נאָוועמבער 1978) האָט אַ דעלעגאַטין, אירענע אירווין — אין אַ דעבאַטע צו באַגרענעצן די רעכטן פון דער ראַדיאָ־סטאַציע 3 ס.ר. אַרויסגעזאָגט דעם „אָרגינעלן" געדאַנק:

„עס דאַרף זיין דערלויבט צו רופן, מען זאָל פאַרברענען אַ סינאַגאָגע, אַזוי לאַנג ווי דו טוסט עס נישט פּאַקטיש..."

און אַ מיטגליד פון לייבאָרס אַדמיניסטראַטיוון קאָמיטעט לואיס קענט האָט אין אַ ראַדיאָ־אינטערוויו געזאָגט וועגן דער זעלבער קאָנפערענץ:

„די ציוניסטן און איזי לייבלער און דער „יידישער באָאַרד אָף דעפּיוטיס" האָבן גוט אַריינגעכאַפּט אויף דער קאָנפערענץ" (ווערטלעך: זיי זענען „גוט באַדינט געוואָרן").

נישט נאָר יידן פּראָטעסטירן קעגן דער ראַדיאָ־סטאַציע, נאָר אויך אַ גרויסע צאָל פּראָמינענטע אויסטראַליער ווי דער פּרעזידענט פון דער פּראָפעסיאָנעלער באַוועגונג באָב האָוק; דער פירער פון דער פּאַרלאַמענטאַרישער אָפּאָזיציע אין וויקטאָריער פּאַרלאַמענט (אַ לייבאָריסט) פרענק ווילקס; אַ צאָל אַקאַדעמיקער און אויך דר. מאָס קעס. זיי האָבן אונטערגעשריבן אַ פּעטיציע, וועלכע פאָדערט מען זאָל רעפאָרמירן די ראַדיאָ־סטאַציע. ביז היינט האָט די סטאַציע אָפּגעקאָסט דעם שטייערצאָלער 32 טויזנט דאָלאַר, פון מלוכהשע סובסידיעס.

אין רעזולטאַט פון די פּראָטעסטן, וועט אין אַפּריל ה. י. פאָרקומען אַן עפנטלעכע אונטערזוכונג, וועלכע די קאָמיסיע פאַר ראַדיאָ־ און קאָמוניקאַציע האָט פאַראָרדנט.

★

דער פאַל מיט דער ראַדיאָ־סטאַציע 3 ס.ר. איז נאָך אַ באַווייז, ווי אַזוי אַ גוט־מיינענדיקע, דעמאָקראַטישע אינסטיטוציע, געשאַפן צו געבן אַ מעגלעכקייט פאַר עפנטלעכע דעבאַטן, קאָן פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ שטים פון האַס.

עס איז כדאי זיך צוצוהערן...

דער זשורנאַל „יידישע קולטור" איז דער אָרגאַן פון „איקוף", און ווי זיין רעדאַקטאָר באַצייכנט דעם „איקוף" איז עס: „דער קולטור אָרעם פון יידישן לינקס אין אַמעריקע".

דער רעדאַקטאָר פון זשורנאַל איז אַ ייד וואָס הייסט איטשע גאָלדבערג. אין דער „יידישער קולטור" פון אויגוסט־סעפּטעמבער 1978, זאָגט ער אַרויס אַ פּאָר אויפריכטיקע געדאַנקען, וועלכע עס איז כדאי איבערצודרוקן:

★

לאָמיר רעדן בתכלית קלאָרקייט.

איך באַטראַכט ווערגעליסן ווי דעם גרעסטן שונא פון דער יידישער ליטעראַטור. פאַרוואָס? ווייל ער טוט גענוי דאָס וואָס די שונאים פון דער יידיש־סאָוויעטישער ליטעראַטור ווילן: ער אַנטנאַציאָנאַליזירט די יידישע ליטעראַטור אין סאָוויעטן־פאַרבאַנד. ער וואַרפט אַרויס די יידישע נשמה פון איר. אָט פאַרוואָס.

נאָך אַ ווילדקייט. פונקט ווי די אַמעריקאַנער יידישע פירער וועלן קיינמאָל נישט קריטיקירן אַ ישראל־רעגירונג, געפינען זיך די וואָס וועלן קיין מאָל נישט קריטיקירן דעם סאָוויעטן־פאַרבאַנד. קיין בייז וואָרט נישט זאָגן. קנעכטיש נאָכפּלאַפּלען אַלץ און שפּרינגען קדוש.

אַמאָל זענען די אינטערעסן פון יידישן פאָלק זיך

פאַרבײַגײענדיק...

LOOK WHO'S TALKING

- אינפאָרמאַציע וואָס הינקט אונטער
- עס איז כדאַי זיך צוצוהערן

וועגן צניעות און מאָראַל האָבן אַמאָל געדרשנט געווינטלעך רבנים, מגידים — מיט אַ משל צו הײַנטיקער צײַט...

ווי אַזוי עס איז צו דעם „פאַך" געקומען דער שרײַבער אברהם שולמאַן, וואָס ווערט נישט מיד פון שרײַבן וועגן פּאָרנאָגראַפיע; צניעות פון שרײַבער, פון ליטעראַטור — בלײַבט אַ פּרווידיאַנישע רעטעניש...

אין „פאָרווערטס" פון 17טן נאָוועמבער 1978 האָבן מיר זײַן אַרטיקל (ווי זשע אַנדערש?) „די צניעות פון דער יידישער ליטעראַטור".

נעמענדיק צו הילף די ביאָגראַפיע פון פראַנצויזישן דיכטער פּאָל ווערלען (1844־96) באַווײַזט ער אונדז (מיט אַ שמייכל פון חוזק — אַלאַ שולמאַן), אַן אַנטקעגן ווערלען — איז די יידישע ליטעראַטור אַ מאָראַלישע ליטעראַטור — אפילו ווען זי האָט געהאַט אַ באַרימטן פּאָעט וואָס „טרינקט".

„און אַז ער ווערט אפילו שיכור און רעדט דאַן זאַכן, וואָס פּאַסן נישט פאַר אַ געזעצטן יידישן פּאָעט".

וואַרפן שטיינער אין יידישע שרײַבער — וואָס לעבן שוין נישט, און מען דאַרף פאַר זיי קיין מורא נישט האָבן — געהערט צו שולמאַנס „העלדישקייטן".

טאָ פאַרוואָס זאָל מאַנגער זײַן אַן אויסנאַם?

✶

פאַרכליניעט פון דער אייגענער אײַנפאַלערישקייט פון יאָ שלאָפן אין אַ פּידזשאַמע — נישט שלאָפן אין אַ פּידזשאַמע מאָראַליטעט — שלעפּט ער אפילו אַרויס דאָס פּוילישע געזעץ, וועגן אַ מאָראַל צייגעניש (שוויאַדעצטוואָ מאָראַלנאָשטשי).

שוין דאָס אַליין גיט אים די געלעגנהייט אַרײַנצולאָזן זיך אין ענין פון פּריוואַטן פּרויען, האָבן אומלעגאַלע קינדער...

עס פּאַסט זיך אָבער נישט אַרײַן אין זײַן „צניעות" טעאָריעס דער עצם געדאַנק פון דער פּוילישער מאָראַל־צייגעניש: עס איז קודם געווען אויסגערעכנט צו טרעפן מענטשן (ספּעציעל יידן), וועלכע מ'האָט פאַרדעכטיקט, אַז זיי זענען קאָמוניסטן — און דעריבער אָפּגעזאָגט אַזאַ צייגענישט זיי צו געבן...

פון דעם, און פון אַנדערע אַרטיקלען וועלכע זענען געשריבן פון דער זעלבער פעדער אויף דער זעלבער טעמע (כאָטש די זעלבע יענטע — נאָר אַנדערש געשלייערט) פילט מען — אַז עפּעס „באַדערט" דער שרײַבער אברהם שולמאַן; אַז די טעמע רייסט זיך פון זײַן פעדער ממש אויף כוח, און אפילו זײַן טויטער הומאָר, קאָן עס נישט פאַרמאַסקירן.

איז אפשר וואָלט כדאַי געווען צו ראָטן אים (פאָרט אַ יידישער שרײַבער) אַז אײדער זײַן פעדער טוט אים אַ פיר אַרײַן אין לאַבירינט פון צניעות און מאָראַליזן — זאָל ער זי אַ ווײַל פאַרהאַלטן און אַ טראַכט טאָן: ווי אונדזער גוט באַקאַנטער האָקאָל האָט געשריבן:

„טונק אײַן די פעדער אין דײַן געוויסן — אײדער דו טונקסט זי אײַן אין טינט..."

אינפאָרמאַציע — וואָס הינקט אונטער...

אין דער רובריק „יידישע נײַעס" אינפאָרמירט די וואַרשעווער „פאָלקס־שטימע" פון 16 דעצעמבער 1978 — אירע לייענער:

פּראָטעסט קעגן אַנטיסעמיטיזם אין אויסטראַליע

„די אָנפירונג פון „באָאַרד אָף דעפּיוטיס" אין אויסטראַליע האָט צוגעשיקט אַ שאַרפן פּראָטעסט צו דער רעגירונג, צוליב דער אַנטיסעמיטישער העצע, וואָס ווערט געפירט אין ראַדיאָ און טעלעוויזיע.

עס איז שוין דאָס צווייטע מאָל, ווי אַזאַ פּראָטעסט ווערט צוגעשטעלט. בעתן ערשטן פּראָטעסט האָט דער פּאָסט־ און טעלעגראַף־מיניסטער געפאָדערט מען זאָל אים צושטעלן באַווײַזן, אַז אַזאַ העצע ווערט טאַקע געפירט. די אָנפירונג פון „באָאַרד אָף דעפּיוטיס" האָט אויף זײַן ביטע גלײַך געענטפערט".

די לייענער פון דער „פאָלקס שטימע" ווייסן פון דערפאַרונג, אַז אַ ראַדיאָ־סטאַציע איז אַ מלוכהשע אינסטיטוציע און דריקט אויס די מיינונג פון דער רעגירונג און פּראָפּאַגאַנדירט אירע פּאָליטישע צילן. דעריבער איז קלאָר — אַז אין אויסטראַליע בושעוועט ממש אינטיסעמיטיזם...

ווייסן מיר נישט — צי וועט עמעצער פון די לייענער פון דער „פאָלקס שטימע" האָבן אַ צוטריט צו אונדזער אינפאָרמאַציע — און אפשר — ווער ווייס? (אַ יידישע קישקע איז נישט אָפּצושאַצן...) וועלן די רעדאַקטאָרן לשם אמת איבערדרוקן די אויפקלערונג.

אין אויסטראַליע זענען דאָ אַ גאַנצע ריי קאָמערציעלע ראַדיאָ־סטאַציעס און בלויז איין מלוכהשע. ווען די לייבאָר־רעגירונג איז געווען בײַ דער מאַכט (1974־75) האָט זי אײַנגעפירט אַזאַ מין זאַך, ווי ראַדיאָ פאַר עטנישע גרופּן. דאָס הייסט: די רעגירונג שטעלט צו אַ ראַדיאָ־סטאַציע מיטן טעכנישן פּערסאָנאַל צו דער דיספּאָזיציע פון די עטנישע גרופּן וועלכע וווינען אין אויסטראַליע. אויף דער ראַדיאָ־סטאַציע קען מען הערן פּראָגראַמען אין: יידיש; העברעיש; פּויליש; רוסיש; דײַטש; סערביש; יוגאָסלאַוויש; יאַפּאַניש; שפּאַניש; טערקיש; גריכיש; איטאַליעניש און נאָך שפּראַכן. די צײַט איז צוגעטיילט לויטן פּראָצענט פון דער גרויס פון דער

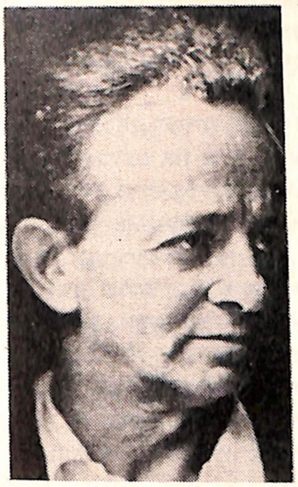

מיר באַגריסן חוה ראָזענפּאַרב צום באַקומען די מאַנגער־פּרעמיע

חוה ראָזענפּאַרב

איציק מאַנגער

דאָס פֿאָלק האָט איינגעוויקלט אין צאַרטע שלייערן פֿון לעגענדע זיין באַליבטן דיכטער — איציק מאַנגער.

אויף די פֿליגן פֿון זיין „גאָלדענע פּאַווע" האָט ער אָנגעשלאָגן אין יידישע הערצער, יידישן געמיט און יידישע היימען. זיין געזאַנג האָט געטראָגן היימישקייט — אָט די וואַרעמע, היימישע געפֿילן וואָס זענען מיטאַמאָל אויסגעריסן געוואָרן מיטן וואָרצל.

און אָט האָבן ישראל־יוגנט אַנטדעקט די פֿאַרגאַנגענע יידישע היים דורך מאַנגערס „מגילה־לידער" און „חומש־לידער".

די לעגענדע מאַנגער האָט באַקומען איר תיקון דורך אָנרופֿן די פּרעמיע, וועלכער דער ראש הממשלה, דער פּרעזידענט פֿון ישראל טיילט אויס די יידישע שרייבער — די מאַנגער־פּרעמיע.

צווישן די היי־יאָריקע געווינער פֿון דער אויסצייכענונג געפֿינט זיך די דיכטערין — חוה ראָזענפּאַרב.

אין מיטן פֿון די טראַגישע יאָרן פֿון דער שואה, אין מיטן פֿון די גרויליקע און גורלדיקע טעג פֿון לאָדזשער געטאָ — האָט מיטאַמאָל זיך אויפֿגעעפֿנט אַ פּאָעטישער קוואַל — די דיכטערין חוה ראָזענפּאַרב.

קאָן מען באַשיידן די וועגן פֿון גורל?

הגם זי איז שעפֿעריש ווי אַ פּראָזע־שרייבערין, דראַמאַטורג, פּאָעטין — איז פּאָעזיע דער מעדיום, וואָס קומט צום אויסדרוק אין איר שאַפֿן.

יעדע שורה איז פּאָעטישע יצירה — אָן אונטערשיד צי דאָס איז פּראָזע, אָדער דראַמע.

זי איז די דיכטערין פֿון שטילע, אומעטיקע טענער. און ווי קאָן עס אַנדערש זיין? איז דאָך איר ליד געבוירן געוואָרן צווישן שטעכל־דראָטן, ביים ראַנד פֿון אומקום.

איר קרוין־ווערק — די דריי בענד „דער בוים פֿון לעבן" איז געשיכטע איינגעהילט אין קינסטלערישן לבוש. אויף די ברייטע לייוונטן קומען צום אויסדרוק נישט נאָר די ליידן און ראַנגלענישן פֿון אַ פֿאַרמשפּט פֿאָלק — נאָר אויך די שעפֿערישע פּאָטענץ פֿון חוה ראָזענפּאַרב.

און דאָך:

די נשמה פֿון שרייבער ליגט אָפֿט באַהאַלטן ערגעץ צווישן שטילע שורות, וואָס זענען דעם לייענער אויס נישט מער ווי אַ טייל פֿון אַ ליד, אָבער אין זיי איז איינגעוועבט דער מהות פֿון דיכטער, און זיין קינסטלערישער וועג — מעג ער אים שפּעטער אַוועקפֿירן אויף אַנדערע פֿלאַכן, ברייט־פֿאַרמאָסטענע ווערק און טיף־זיניקע עסייען.

צווישן דיינע שורות —
לאָז מיך אויסבאַהאַלטן ליד

— — — — — — — — — — — — —

דעק מיר צו מיט דיינע ווערטער
מיט דיין ניגון וויג מיך איין

— — — — — — — — — — — — — — —

שלעף מיך איין — ווי סיטועין ימען
איינשלעפֿן אַ מידע שיף
זינק אַראָפּ מיט מיר צוזאַמען
צו דער לידערלאָזער טיף.

★

מיט ליטעראַרישע פּרעמיעס איז אויף דער יידישער גאַס אַ גוואַלדיקע אינפֿלאַציע. במילא האָבן זיי פֿאַרלוירן דעם ווערט און די באַדייטונג. גאַר אָפֿט קוקן די זשורי־מיטגלידער צום פּרעמירטן מיט דער האָפֿענונג צו באַקומען אין דער צוקונפֿט — אַ... גוטע רעצענזיע, און די פּרעמיע איז אַ באַצאָלונג פֿון פֿאָרויס...

דורך צוטיילן די מאַנגער־פּרעמיע חוה ראָזענפּאַרב — האָט די זשורי רעהאַביליטירט די אינסטיטוציע פֿון פּרעמירן שרייבער.

באַגריסן מיר זי האַרציק און האָפֿן, אַז סוף־כל־סוף וועלן פּרעמיעס פֿאַר יידישע שרייבער פֿאָרט ברענגען כבוד דער יידישער ליטעראַטור.

זיקע 2 פראַגן, אָבער איך וויל אָנווייזן אויף אַ פאָר רעאַלע לייזונגען, וואָס קענען אפשר געבן אַן אָנדייט אין וועלכער ריכטונג אונדזער אַרבעט דאַרף גיין אין דעם דאָזיקן יאָר.

1) מיר מיזן רעווידירן סיי אונדזער צוגאַנג צו דעם שפראַך־פראָבלעם און אויך צו אונדזער אויסגעטראָטענעם „דרך המלך”, ווייל אַלץ וואָס מיר טוען האָבן מיר איבערגענומען פון אונדזער פאַרשניטענעם גרויסן און שעפערישן יידישן קולטור־לעבן.

2) אַלע כוחות ווידמענען אַריינצוציען די זייער קליינע צאָל יידישע יוגנט־קולטור־טוער אין דער אַרבעט פון „קדימה”, אפילו ווען זייער צוגאַנג צו יידישע געזעלשאַפטלעכע און יידישער קולטור־אַרבעט וועט אויסזען אין אונדזער איינזען — נעגאַטיוו...

3) ווייטער העלפן פורעמען דאָס גייסטיקע פנים פון אונדזער ישוב מיט אונדזער טאָג־טעגלעכער קולטור־אַרבעט אויף אַלע געביטן: דורך לעקציעס; דורך טעאַטער און פילם; דורך אָנטיילנעמען אין אַלע אַקציעס, וואָס האָבן אַ שייכות צו דעם אַלגעמיינעם יידישן לעבן, אָנהאַלטנדיק דעם אויסגעשפראָכענעם יידיש נאַציאָנאַלן און פאָלקסטימלעכן כאַראַקטער.

לאָמיך באַנוצן דעם געדאַנק פון דעם פאַרשטאָרבענעם יידישן שרייבער י. ראַפאָפאָרט אין זיין אַנטאָלאָגיע „טראָפנס גלויבן”, וועלכער זאָגט: „אונדזער פאָלק איז ענלעך אויף יענער אלמנה, וואָס האָט געלעבט פון מופת־דיקן קריגעלע בוימל. דערלאָזט־זשע נישט עס זאָל אויספעלן די אויפנעמעדיקע כלי. עס איז גענוג דאָס פאָלק — די אלמנה — זאָל בלייבן איין מינוט אָן אַ רעזערוואָאַר — ווי קליין ער זאָל נישט זיין — פאַרן וווּנדערלעכן בוימל און דער נס וועט אויסרינען”. אין אונדזער אַלגעמיינער יידישער קולטור־אַרבעט דאַרפן מיר דעם דאָזיקן טיפן און ריכטיקן געדאַנק — שטאַרק געדענקען!

צווייטער יידישער פאָלקס־פעסטיוואַל

יאָר איין, יאָר אויס — אַזוי שוין 25 יאָר — קומט פאָר אין מעלבורן אַ פעסטיוואַל, אונטערן נאָמען: „מומבאַ”. דאָס איז אַן אַבאָרידזשינישער אויסדרוק, וואָס באַדייט: לאָמיר זיך צוזאַמענעמען און זיך פאַרווילן.

אין משך פון אַ וואָך קומען פאָר בילדער־אויסשטעלונגען, קאָנצערטן אונטערן פרייען הימל, וואַסער־ספאָרט אויף דעם יאַראַ־טייך.

דער אָפשלוס פון פעסטיוואַל פאַלט אויס „לייבאָר דאַי”, דאַן קומט פאָר אַ קאָלירפולער פאַראַד פון פאַרשידענע גרופן, קלובן, אָרגאַניזאַציעס. אויף אויטאָס ווערן אויסגעבויט ספעציעלע פלאַטפאָרמען מיט עקספאָנאַטן, קאָלירפול דעקאָרירט. זיי דעמאָנסטרירן דעם כאַראַקטער פון דער פירמע אָדער אָרגאַניזאַציע, אָדער עטנישע גרופע, וועלכע זיי רעפרעזענטירן. אפילו אַ קאָלירפולער כינעזישער דראַגאָן, האָט אָנטיילגענומען אין דעם מאַרש. און איבער אַלעם — קאָמישע פיגורן; שפאַס; פאַרוויילונג. טויזנטער מענטשן פילן אויס די גאַסן, דורך וועלכע די דעקאָראַטיווע פראָצעסיע גייט אַדורך.

צום ערשטן מאָל איז פאַראַיאָרן, אין די ראַמען פון די „מומבאַ”־פייערונגען אַריינגענומען געוואָרן אין פראָגראַם און דורכגעפירט געוואָרן — אַ דאַנק די באַמיאונגען און איניציאַטיוו פון „קדימה” — אַ יידישער פאָלקס־פעסטיוואַל אונטערן פרייען הימל, אין טרעזשורי גאָרטן. דעם פעסטיוואַל האָבן בייגעוווינט אַרום 5 טויזנט מענטשן. דאָס רוב יוגנטלעכע.

היי יאָר האָט די „קדימה” ווידער אַמאָל גענומען אויף זיך די איניציאַטיוו (און די פינאַנסיעלע זאָרגן) פאַר דורכפירן דעם פאָלקס־פעסטיוואַל, וועלכער איז פאָרגעקומען אויף אַ ספעציעל־אויסגעבויטער בינע — אין טרעזשורי גאָרטן — זונטיק, דעם 4טן מערץ 1979 — פון 2—5 נ"מ.

מען קאָן פאַרצייכענען מיט אַ רואיק געוויסן, אַז דער היי יאָריקער פעסטיוואַל, אַ דאַנק די פאַרבעסערטע טעכנישע צוגרייטונגען און דערפאַרונגען איז אויסגעפאַלן אימפאָזאַנט און איינדרוקספול.

אין אַ זוניקן נאָכמיטאָג האָבן טויזנטער מענטשן אָנגעפילט דעם טרעזשורי גאָרטן. די יידישע און העברעישע לידער און מוזיק האָט מען געקאָנט הערן אין יעדן ווינקל פון פרעכטיקן און גרויסן גאָרטן.

געעפנט דעם פאָלקס־פעסטיוואַל האָט דער לאָרד מעיאָר פון מעלבורן מר. אירווין ראָקמאַן ער באַגריסט די אָנטיילנעמער און איניציאַטאָרן און ווינטשט זיי דערפאָלג.

אין פעסטיוואַל גופא האָבן אָנטיילגענומען: (לויט דער ריי) אַנסאַמבל „פלאַמען” — מוזיק און געזאַנג; בני עקיבא טאַנץ־גרופע און כאָר; „סקיפ” — כאַראַקטער־טענץ און געזאַנג; פאָול גלאַס און יען סעגאַל — געזאַנג; דוד האָניק מיט זיין אַנסאַמבל; השומר הצעיר טאַנץ־גרופע; ביתר טאַנץ־גרופע; „הזמיר”־כאָר; סאָליסטן: סוזי ווילס און באַרבאַראַ מירקין; הבונים טאַנץ־גרופע; בורשטין פאַמיליע־טריאָ (רוסישע עמיגראַנטן) געזאַנג און מוזיק־באַגלייטונג; משה בן דנו מיט זיין אַנסאַמבל. קאָנפעראַנסיערן: יאַשע שער; אַנדרעאַ קופער; סילוויאַ גאָלדשמיד..

די יוגנטלעכע אָרדנער האָבן געטראָגן ספעציעלע העמדלעך מיטן סימבאָל פון יידישן פאָלקס־פעסטיוואַל, און די אָרדנונג איז געווען אַ מוסטערהאַפטע.

אַ דאַנק דער „קדימה” האָבן אונדזערע יוגנט־גרופן און אָרגאַניזאַציעס באַקומען אַ מעגלעכקייט זיך צו רעפרעזענטירן פאַר דער עפנטלעכקייט, מיט דאָס בעסטע, וואָס זיי פאַרמאָגן.

דער פעסטיוואַל איז געווען אַ רעגנבויגן פון קאָלירן, שפראַכן, ריטמיק און געזאַנג — און פאַרשאַפט פאַרגעניגן די טויזנטער צוהערער.

אָרעמע ברידער אַרומגעגאַנגען אין לאַגער נאַקעטע, ארומגעהילט מיט אַ קאָץ, און דאַן האָט מען זיי אין לאַסט־אויסטאָס אַוועקגעפירט צום קרעמאַטאָריום. (אַנטשולדיקט מר. בענעט — איר רופט עס אָן דיזענפעקציע...)

✶

איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן דעם 1טן מאַי 1945, אין לאַגער גוסען 2, ווען מיר זענען אין פריען פרימאָרגן אַוועק צו דער אַרעבט. דאַן זענען געווען 900 מענטשן (יידן און נישט־יידן, מר. בענעט) אין שפּיטאָל. (די נאַצישע באַצייכענונג פאַר אַ שעכטהויז פון מענטשן). פערצן שעה שפּעטער זענען זיי אַלע געווען טויט, צענויפגעשטאָפּלט ווי שטיקער האָלץ — דערמאָרדעט און געשאָכטן.

✶

ווען איך קוק צוריק, טראַכט איך תמיד — אַז דער קאָמענדאַנט, די דאָקטוירים און וועכטער פון אוישוויץ זענען געווען געפערלעכע און שעדלעכע מענטשן. ווייזט זיך אַרויס, אַז געפערלעכער און שעדלעכער זענען גאָר די בוצעס, בענעטס און קאָמפּאַני, וואָס אָפּלייקענענדיק די 6 מיליאָן טויטע (בלויז איין מיליאָן — גיט צו מר. בענעט) גיבן זיי דערמיט באַרעכטיקונג די אַלע נעאָ־נאַצים, וועלכע זאָגן:

קוקט אָן דעם גרויסן ליגן! נישט מיר, היטלערס נאָכפאָלגער זאָגן עס, נאָר אומאָפּהענגיקע (!) מענטשן ווי בוטש און בענעט!". און שוין גיבן זיי צו: „דאָס האָט קיינמאָל נישט פּאַסירט!"'

דעם בריוו פאַרענדיקט פר' ווינער מיט דער פראַגע, וואָס מיר אַלע ווילן פרעגן:

„דאַרף דער „איידזש" דערמעגלעכן פאַר מר' בענעט צו אויסנוצן זיינע שפּאַלטן כדי צו פירן נעאָ־נאַצי־פּראָפּאַגאַנדע?

ווי אַן אילוסטראַציע צום בריוו פון פר' ווינער, האָט די רעדאַקציע געגעבן אַ בילד פון אוישוויצער לאַגער.

י. אַרבאַך

„קדימה"־פּראָבלעמען

ווען דער דאָזיקער דאָפּל־נומער „מעלבורנער בלעטער" וועט האָבן דערשינען וועט שוין זיין נאָך די וואַלן פון אַ נייעם „קדימה"־קאָמיטעט פאַרן יאָר 1979 — איז לאָגיש און פאַרשטענדלעך, אַז אויף די שפּאַלטן פון דער „קדימה" אויסגאַבע זאָלן אַרויסגעזאָגט ווערן — נישט קיין „נייע" געדאַנקען — נאָר אָנווייזן אויף פרישע וועגן, אויף וועלכע דער נייער קאָמיטעט דאַרף גיין.

מיט 5 יאָר צוריק האָט דער שרייבער פון די שורות אָנגעצייכנט געוויסע וועגן פאַר דער „קדימה" אין איר ווייטערדיקער אַרבעט. די וועגן זענען געווען:

1) אַ קולטור־אַרבעט, וואָס זאָל זיך שטיצן סיי אויף די „אַלטע" קולטור־טוער, וואָס ווילן נישט זיין טויב און שטום צו יידישע פּראָבלעמען און וועלכע זעען אַ דאַמבע קעגן דער שטייגנדיקער אסימילאַציע אין דער יידישער שפּראַך און יידישער קולטור. סיי מיט די „יונגע" קולטור־טוער, וואָס האָבן אין משך פון די לעצטע יאָרן געזוכט וואַרעמקייט ביי דעם יידישן נעכטן, בכדי צו באַלויכטן דעם נייעם מאָדערניזירטן יידישן ווירוואַרישן היינט.

2) שענקען גרויס אויפמערקזאַמקייט און אַוועקגעבן אַממייסטנס ענערגיע פאַר אריינציען די יוגנט אין דער „קדימה"־אַרבעט דורך מיטהעלפן די שפּראָצונגען און גוטע־אָנהויב רעזולטאַטן פאַר אַ יידישן „יוגנט־טעאַטער" וואָס קען אַ סך העלפן אין אריינציען די יוגנט אין אונדזער אַלגעמיינער יידישער און יידיש־ענגלישער קולטור־אַרבעט.

3) נעמען אַן אַקטיוון אָנטייל אין דעם גוטן אָנהויב פון בויען אַ יידישע טאָג־שולע.

4) ארויסגעבן אַ ליטעראַריש־געזעלשאַפטלעכן זשורנאַל אין יידיש און ענגליש.

5) אָרגאַניזירן און איינאָרדנען וואָס מער יידישע קולטור־מאַניפעסטאַציעס פון קונסט, מוזיק און יידישע ליטעראַטור אויף אַלע אופנים און געביטן אין די ראַמען פון אונדזערע מעגלעכקייטן.

זאָלן מיר אין יאָר 1979 מיט שטאָלץ פעסטשטעלן, אַז אויב עס איז די „קדימה"־טוער נישט געלונגען אַריינצוציען די יוגנט־טוער אין דער „קדימה"־אַרבעט — וואָס איז צום היינטיקן טאָג אַ גרויסער „וואקום" אין אונדזער טעגלעכער אַרבעט, האָבן מיר ביי נישט דווקא גינסטיקע באַדינגונגען — גייסטיקע און מאַטעריעלע — די אויבנדערמאָנטע אויסגערעכנטע אויפגאַבן און צילן אויסגעפירט און אויך גאָר שטאַרק מיטגעהאָלפן דורכצופירן די היינטיקע יידישע ראַדיאָ־אוידיציע שעהן, וואָס אַ דאַנק די „קדימה"־טוער איז די יידישע „ראַדיאָ־אוידיציע דערגאַנגען צו אַ גאָר גרויסע פּאָפּולאַריטעט ביי יידישע צוהערער.

אָבער די קאָמפּליצירטע וואַריאַציעס וואָס זענען אַנטשטאַנען אין דעם אַלגעמיינעם יידישן לעבן איבער דער גאָרער וועלט און אויך ביי אונדז אין אויסטראַליע אין משך פון די 5 יאָר: דאָס דערווייטערן זיך פון יידישן אַקטיוון לעבן פון גרעסערע שיכטן פון אונדזער יידישן ישוב און ספּעציעל דאָס אָפּהענטיקייט פון דער יידישער יוגנט אין אונדזער אַלגעמיינעם געזעלשאַפטלעכן און קולטור־לעבן — צווינגט אויף, אַז דער נייער קאָמיטעט פון „קדימה" דאַרף זיך אריינטראַכטן און אויך שטאַרק איבערטראַכטן ווי אַזוי עס דאַרפן אויסזען די פרישע וועגן אין אונדזער יידישער קולטור־אַרבעט פאַר דעם יאָר 1979.

וואָס דאַרפן זיין די נייע מיטלען און וואָס פאַראַ רעוויזיעס דאַרפן מיר מאַכן אין אונדזער ביזאיצטיקער איינגעשטעלטער אַרבעט?

איך קען נישט געבן אַ באַלדיקן ענטפער אויף די דאָ־

אויסטין י. אָפּפּ, געוועזענער פּראָפעסאָר פון ענגליש אין דער לאַסאַל הויכשולע אין פילאַדעלפיע, האָט ארויסגעגעבן אַ בראָשור אין פּראַכטבאַנד א״נ „דער שווינדל מיט 6 מיליאָן״ מיט אַן אונטערקעפל „דער שאַנטאַזש פון די יידן צום דייטשן פאָלק וועגן קאָמפּענסאַציע, באַנוצנדיק זיך מיט ל׳גנערישע פאַבריצירטע פאָטאָגראַפיעס פון מאַסן־עקזעקוציעס״.

אַ בראָשור ארויסגעגעבן אין „בראַזיליא״ (הויפּטשטאָט פון בראַזיליע) דורך אַ געוויסן „סאָלעראַנאָ״ מיט אַ קעפּל „איז טאַקע אַן אמת, אַז 6 מיליאָן יידן זענען אומגעבראַכט געוואָרן דורך די נאַציס?״ און אַן אונטערקעפּל „דער אמתער אמת״, ווו דער שרייבער באַוויזט מיט ליגנערישע און אויסגעטראַכטע בלבולים, אַז די ציפער „6 מיליאָן״ אומגעבראַכטע יידן אין אייראָפּע איז בלויז גרויל־פּראָפּאַגאַנדע פון מדינת־ישראל מיט דעם אינטערנאַציאָנאַלן יידנטום. די דאָזיקע בראָשור ווערט שטאַרק פאַרשפּרייט דורך די פאַרשיידענע נאַצישע און אַראַבישע „גדולים״ אין גאַנץ דרום־אַמעריקע.

אין פראַנקרייך איז דערשינען אַ בראָשור, אויך אין פּראַכטבאַנד — אָנגעשריבן דורך אַ פראַנצויזישן פּראָפעסאָר און שרייבער פּאול ראַזיניעס א״נ „דער ליגן פון אוישוויץ״ — די דאָזיקע בראָשור ווערט בחינם פאַרטיילט אין די קאַפעען פון „מאָנמאַרט״ און אויך אין די עפנטלעכע ביבליאָטעקן.

אַן אַמבאַסאַדאָר פון אַן אַזיאַטיש לאַנד, צו דער אָרגאַניזאַציע פון די פאַראייניקטע פעלקער, האַלט אַן עפנטלעכע לעקציע אין איינעם פון די זאַלן אין דער געבײדע פון דער יו־ען, ווו ער שטעלט פעסט, אַז „דער טאָג־בוך פון אנא פראַנק״ איז אַ געפעלשטער און דאָס איז אַ מאַכערייקע פון אַ יידיש אַמעריקאַנער ציוניסטישן זשורנאַליסט...

און דער סענסאַציאָנעלער—שיעור נישט קיין „בעסט־סעללער״ בוך פון דעם פּראָפעסאָר בוץ אין אמעריקע א״נ „דער ליגן פון יאָרהונדערט״ אויף וועלכן דער „פּאַרטיידיקער פון מענטשן־רעכט״ אין מעלבורן — מר. בענעט פאַררופט זיך אין זיינע קאָמענטאַרן אין „אײדזש״...

★

אויף מיין קשיה אין 1945 צו דער וועלט, האָב איך, און אויך די אַנדערע נישט דערברענטע שארית־הפליטה זיך נישט געמאַכט קיין שום אילוזיעס צו דעם אַזוי גערופענעם הומאַניזם, אַז מיר וועלן קיין ענטפער נישט באַקומען. לויט מיין מיינונג איז הומאַניזם צוזאַמען מיט די יידישע קרבנות פאַרברענט געוואָרן אין די קאַלך־אויוונס פון אוישוויץ און טרעבלינקע. דעריבער האָבן מיר אַליין געענטפערט אויף דער דאָזיקער קשיה צו דער וועלט: „מיר וועלן קיינמאָל נישט פאַרגעסן און קיינמאָל נישט פאַרגעבן!

ווי אַן ענטפער אויף מיין קשיה אין 1979, דערמאָנט זיך מיר די פראַזע פון אַ קעניג אין אַ דראַמע, אָנגעשריבן דורך אַ פראַנצויזישן שרייבער — דער קעניג זאָגט אַזוי: „און אפילו מען וועט אָפּשניידן די סאָלדאַטן די הענט, וועט מען ווייטער פירן מלחמות, שטויסנדיק איינער דעם אַנדערן מיט די קעפּ...״

אַנטיסעמיטיזם פון רעכטס ביז לינקס, וועט אייביק זיין ביי די פירער פון פאַרשיידענע פעלקער דער בליץ־אָפּלייטער פאַר זייערע פאַרדאָרבענע און אין בלוט אויסגעווייקטע מעשים. דער איצטיקער „קאַמפּיין״ פון געוויסע דעגענערירטע „אינטעליגענטן״ דאַרף דינען ווי אַ בליץ־אָפּלייטער פאַר די אַלע מעשים־תעתועים וואָס ווערט באַגאַנגען קעגן מדינת ישראל און קעגן גאַנצן יידישן פאָלק. איין זאַך וואָס דאַרף געטאָן ווערן מיט אַלע מיטלען אין דער גאַנצער יידישער וועלט, און אויך מדינת ישראל דאַרף זיין מיטבאַטייליקט אין דעם, מיט שריפט און וואָרט:

נישט דערלאָזן חס וחלילה, אַז די שוידערלעכע ציפער פאַר דעם גאַנצן יידישן פאָלק — „6 מיליאָן״ — זאָל געשענדעט ווערן.

צום 36טן יאָרטאָג פון העלדישן וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד, וואָס סימבאָליזירט די ציפער „6 מיליאָן״, לאָמיר פאַרענדיקן מיט דעם קדיש פון דעם יידיש־פראַנצויזישן שרייבער אַנדרעי שוואַרצבאַרד אין זיין בוך „דער לעצטער פון די „צדיקים״ —

„יתגדל אוישוויץ ויתקדש מיידאַנעק, שמיה־רבא טרעבלינקע — אמן!״

„ווו זענען די זעקס מיליאָן?״

אונטער דעם קעפל, האָט דער פּרעזידענט פון „קדימה״, פּרי ווינער פאַרעפנטלעכט אַ בריוו אין דער ערנסטער מאָרגן־צייטונג „אײדזש״ פון 19טן מערץ ה. י.

מיר ברענגען דאָ עטלעכע אויסצוגן פון בריוו:

„ווען איך בין באַפרייט געוואָרן פון גוסען, אַ גוטבאַקאַנטער קאָנצענטראַציע־לאַגער אין עסטרייך, געשען איז עס דעם 5טן מאי 1945, 5 נאָך מיטאָג — האָב איך זיך דאַן נישט געקאָנט פאָרשטעלן אין מיינע ווילדסטע פאַנטאַזיעס, אַז אין 1979, וועט אַ מר. בענעט אָפּלייקענען די עקזיסטענץ פון גאַז־קאַמערן, ווו יידן און נישט־יידן זענען געוואָרן דערמאָרדעט.

עס ווילט זיך פרעגן דעם מר. בענעט און זיינס גלייכן: ווו זענען די זעקס מיליאָן יידן? איך קאָן זיי קיין לעבעדיקע נישט געפינען, אפשר קאָן מר. בענעט אונדז אָנווייזן, ווו זיי באַהאַלטן זיך אויס?

★

„איך געדענק אַ טאָג, שפּעט אין סעפּטעמבער 1944, בשעת אַ סעלעקציע אין אוישוויץ האָט מען 1000 יידן אָפּגעקליבן צום פאַרגאַזן. אין משך פון 3 טעג זענען מיינע

י. אָרבאַך אויפֿן טאָג־אָרדנונג

די וואַקכאַנאַליע אַרום דער ציפֿער „6 מיליאָן"

אין חודש יולי 1945 האָט אַ זשורנאַליסט פֿון „ניו־יאָרק טיימס" אין דער שטאָט באַרי (איטאַליע) מיך אינטערוויוירט וועגן מיינע איבערלעבענישן אין דעם נאַצישן גיהנום, זוכנדיק וואָס מער איינצלהייטן וועגן די גרויזאַמע שחיטות און שרעקלעכע מערדערייען, וואָס די נאַצישע מערדער זענען באַגאַנגען צו דער יידישער באַפֿעלקערונג אין די פּויליש ווייסרוסישע געביטן. ספּעציעלע איינצלהייטן האָט ער געוואָלט וויסן וועגן דער שטאָט גראָדנע, וואָס איז אָפּגעגאַנגען אין טייכן בלוט פֿון יאָר 1941, זינט די נאַציס האָבן באַשטמיט דעם אַמאָליקן קאָמוניסטישן דייטשישן רייכסטאַג־דעפּוטאַט קאָבע, אַלס גאַולייטער פֿון „וויס רוטעניען" מיט דער שטאָט גראָדנע און איר אַרום — אריינגערעכנט.

דער דאָזיקער רעפּאָרטער־זשורנאַליסט, וועלנדיק געווינען מיין צוטרוי, האָט מיר באַוויזן אויסצוגן פֿון אַרטיקלען און אויך פֿאָטאָס, געדרוקטע אין „ניו־יאָרק טיימס" אין די יאָרן 1942־1943 — וועגן די נאַצישע גרוילטאַטן אין די טויטן־לאַגערן אוישוויץ, מיידאַנעק און טרעבלינקע (1942 אויסגאַבעס) און אויך וועגן דעם וואַרשעווער געטאָאויפֿשטאַנד, אויפֿשטאַנדן אין אַנדערע געטאָס און קאָנצענטראַציע־לאַגערן. גאָר באַזונדער, וועגן די שוידערלעכע מאַסן־עקזעקוציעס אין פּאָנאַר און באַבי־יאַר (1943 אויסגאַבעס).

אין יולי 1945, ווען איך בין אויסגעפֿרעגט געוואָרן דורך דעם אַמעריקאַנער זשורנאַליסט וועגן דעם גרויסן חורבן אונדזערן, איז נאָך דער רויך פֿון די קרעמאַטאָריעס געהאָנגען איבער די הימלען פֿון די פֿאַרשיידענע קאָנצענטראַציע און טויטן־לאַגערן און אויך איז דאָס אומשולדיקע בלוט פֿון די מיליאָנען יידישע קרבנות פֿון זויגלינגען ביז זקנים — נאָך נישט אָפּגעקילט געוואָרן, איז אַזאַ „אינטערוויו" — פֿאַר אַן על־פּי־נס אָפּגעראַטעוועטן יידן — געווען אַ געזונט־אָפּקומעניש און עס איז געווען באמת שווער צו ענטפֿערן אויף די אַלע טרוקענע רעפּאָרטאַזש־פֿראַגן, וואָס דער דאָזיקער זשורנאַליסט האָט געוואָלט אַרויסבאַקומען, מיט אַלע מיינע כוחות און מיט געשטיקטע טרערן אין האַלדז, האָב איך זיך באַמיט צו געבן די כמעט הונדערט פּראָצענטיקע בילדער און ידיעות פֿאַר דעם קאָרעספּאָנדענט פֿון „ניו יאָרק טיימס", אפֿילו ווען ער האָט מיך מיט זיינע פֿראַגן אַרויסגעפֿירט פֿון גלייכגעוויכט.

וואָס איז מיר געבליבן איינגעקריצט אין זכרון ביז דעם היינטיקן טאָג איז געווען מיין אויסרוף־פֿראַגע צו דעם דאָזיקן זשורנאַליסט, אונטערשרייכנדיק, אַז מיין פֿראַגע איז געווענדט צו דער גאַנצער וועלט:

„ווער וועט דאָס וועלן גלויבן וואָס איך דערצייל אייך?

ווער וועט דאָס וועלן גלויבן, אַז אין משך פֿון 5 יאָר אין דער מיט פֿון „ציוויליזירטן" 20טן יאָרהונדערט, האָט אַ פֿאָלק אין האַרצן פֿון „קולטורעלן" אייראָפּע צוזאַמען מיט אַנדערע נישט אַזוי „הויך קולטורעלע" פֿעלקער אויסגעשאָכטן אויף דעם סאַמע שוידערלעכסטן און גרויזאַמסטן אופֿן איין מיליאָן אומשולדיקע יידישע קינדער?

איך דערצייל דעם דאָזיקן „אינטערוויו" עפּיזאָד מיט 34 יאָר שפּעטער צוליב דעם, וואָס אין מעלבורן־אויסטראַליע, האָט אַ קולטורעלע טעגלעכע צייטונג „טהע אידזש" — וואָס ווערט אגב געלייענט דורך אַ גרויסער צאָל יידן — געעפֿנט איר שפּאַלטן פֿאַר אַ וואַקכאַנאַלישע דיסקוסיע וועגן דעם שוידערלעכן ציפֿער פֿון יידישן פֿאָלק... „6 מיליאָן".

דער סעקרעטאַר פֿון אַן אָרגאַניזאַציע אין אויסטראַליע מיט אַ הויך קולטורעלן קלינגענדיקן נאָמען — „אָרגאַניזאַציע צום פֿאַרטיידיקן מענטשן־רעכט", וועלנדיק באַרעכטיקן די יידן־פֿאָבישע ראַדיאָ־סטאַציע „3 סי.אַר.", האָט זיך דערקייקלט מיט זיינע „מענטשן־רעכט" אַרגומענטן צו דעם שוידערלעכסטן אַבסורד, אַז די ציפֿער „6 מילאָן" — שטימט נישט... און נאָכמער, ער איז מסביר און טייטשט אויס פֿאַר די לייענער פֿון „אידזש", אַז די קרעמאַטאָריעס — קענען זיין — זענען נאָר געווען פֿאַר די „נאָרמאַל" פֿאַרשטאָרבענע יידישע קאַצעטלער, וועלכע זענען געשטאָרבן מיט נאַטירלעכע טויטן און, אַז די אַלע טויטןלאַגערן ווי: אוישוויץ, מיידאַנעק און טרעבלינקע, זענען געווען נישט מער ווי „נאָרמאַלע" געפֿאַנגענע־לאַגערן פֿאַר דער גרויסער צאָל יידישע געפֿאַנגענע פֿון מזרח־אייראָפּע, וואָס זענען געווען מלוכהשע שונאים פֿון נאַצי־רעזשים...

איך האָב אין 1945 געפֿרעגט די קשיה דעם אַמעריקאַנער זשורנאַליסט און אויך די גאַנצע פֿרייע און קאָמוניסטישע וועלט, וועלכע איז געזעסן נאָך אונדזער גרעסטן נאַציאָנאַלן חורבן „ווי אַ טכויר איבער אַן אומצאָליקע מאַסע פֿון אויסגעשאָכטענע הינער" און די פֿראַגע איז געווען „ווער וועט דאָס וועלן גלויבן?"

איך האָב זיך אָבער אין מיינע שרעקלעכסטע פֿאַנטאַזיעס נישט געקענט פֿאָרשטעלן, אַז אין 1979 — בלויז 34 יאָר שפּעטער — וועל איך דאַרפֿן פֿרעגן אַן ענלעכע קשיה, אַז ווער האָט זיך דאָס געקענט פֿאָרשטעלן און ווער וואָלט דאָס געגלויבט, אַז נאָך 34 יאָר, אין אַזאַ קורצן געשיכטלעכן צייט־אָפּשניט, וועלן פּראָפֿעסאָרן, זשורנאַליסטן און שרייבער אין דער פֿרייער וועלט, זיך דערקייקלען — מיט זייערע געשריבענע און גערעדטע ווערטער — צו אַזאַ אומפֿאַראַנטוואָרטלעכער שענדונג פֿון די מיליאָנען אומשולדיקע יידישע קרבנות?

און אויב איך זאָג פּראָפֿעסאָרן, זשורנאַליסטן און שרייבער בלשון רבים, איז עס נישט גלאָט געוואָרפֿן פּוסטע ווערטער אויף דער דאָזיקער דעגענערירטער מאָדערנער אינטעליגענץ — עס איז גערעדט געוואָרן וועגן דעם אין באַרימטע אָפֿיציעלע ערטער און אויך געשריבן געוואָרן דערפֿון שוואַרץ אויף ווייס.

וועל איך ציטירן אייניקע דאָקומענטירטע פֿאַקטן:

פאַרגעסן, אַז די דאַדאָ־טראַגעדיע האָט אָנגערירט די פילבאַרע נערוון פון דעם פאָלקס־געמיט און, אַז פאַר דעם ישראל־מענטש שטייט נאָך אָפן די פראַגע, צי איז די „אַגראַנאַט־קאָמיסיע״ געווען יושרדיק און אָביעקטיוו אין איר היסטאָרישער אָפּשאַצונג.

עס האַנדלט זיך נישט אַזוי ווייט אין דער ריכטיקייט פון די עצם פאַקטן וואָס זענען אַרויסגעבראַנגט געוואָרן, ווי אין דעם, וואָס די קאָמיסיע האָט זיך באַגרענעצט צו אַ שמאָלער און באַגרענעצטער אינטערפּרעטאַציע פון זיי. עס האַנדלט זיך אין דעם צי האָט די קאָמיסיע זיך דערהויבן אויף דער הויך פון דעם היסטאָרישן מאָמענט אין דער מאָראַלישער אויפפאַסונג פון איר אויפגאַבע. זענען נאָר די מיליטערלייט געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די פונדאַמענטאַלע טעותן וואָס זענען געמאַכט געוואָרן? און ווּ איז געווען דער פאַרטיידיקונגס־מיניסטער דיין? און ווּ איז געווען די העכסטע פּאָליטישע אָנפירונג פון דער מדינה, בראש מיט דער רעגירונג?

באַראַטאָווס טעזע איז קלאָר און שניידיק. ער זאָגט, אַז דורך דעם וואָס די אַגראַנאַט־קאָמיסיע האָט אָפּגעטיילט די מיליטערישע זייט פון דער פּאָליטישער, פאַראורטיילט די מיליטערישע אָנפירונג און פריי געלאָזן די אַנדערע, האָט די אַגראַנאַט־קאָמיסיע פאַרלוירן איר באַגלויב־ווערטיקייט, האָט זי מיסגעברויכט מיט דעם צוטרוי פון פאָלק וואָס האָט דערוואַרט פון איר אַן אמתן משפט וואָס זאָל אַרויסדרינגען פון אַן אויפריכטיקן נאַציאָנאַלן חשבון־הנפש.

אויך דאַדאָ טראָגט זיין חלק פון דער פאַראַנטוואָרטלעכקייט נישט ווייניקער פון די אַנדערע, אָבער אויך נישט מער! פאַרוואָס איז גראָד ער געוואָרן אויסגעקליבן פאַרן מעסער פון דער עקדה? פאַרוואָס האָט מען גראָד אים מפקיר געווען?

אין 1973 האָט די פּאָליטישע אָנפירונג באַשלאָסן, אַז געוויסע זאַכן דאַרפן נישט געטאָן ווערן, כדי נישט צו צעשטערן דעם סטאַטוס־קוואָ: נישט מאָביליזירן די רעזערוון, נישט באַראַטן זיך מיט די אַמעריקאַנער. אין זומער פון דעם יאָר האָבן די דאָזיקע באַשלוסן געאַרבעט, אין האַרבסט האָבן זיי נישט געאַרבעט. אָבער דער מוח וואָס האָט די גאַנצע צייט אָנגעצייכנט די ריכטונג, די ליניע, איז געווען דער פּאָליטישער מוח.

די יעניקע וואָס ספקן צי צה״ל איז געווען ווי געהעריק צוגעגרייט קעגן דער דראָענדיקער געפאַר, ענטפערט באַראַטאָוו, אַז די וואָס זאָגן אַזוי באַגייען אַ גרויסע עוולה קעגן צה״ל וואָס האָט זייער שווער געאַרבעט. פון אַ מיליטערישן שטאַנדפּונקט איז צה״ל געווען גרייט. ווען נישט וואָלט גאָרנישט מעגלעך געווען איבערצודרייען די גאַנצע מערבה פון די קאַמפן אין משך פון געציילטע טעג. וואָס איז נישט געטאָן געוואָרן, איז געווען אַ רעזולטאַט פון פּאָליטישער אָריענטאַציע, באַרעכטיקט אָדער נישט.

דאָס פאָלק האָט זיך גענומען צום האַרצן די עוולה וואָס איז באַגאַנגען געוואָרן קעגן דאַדאָן. ווען ס'איז אָנגעקומען די ידיעה, אַז ער איז פּלוצלינג און אומגעריכט געשטאָרבן פון אַ האַרץ־אַטאַק אין עלטער פון גאַנצע 48 יאָר, האָט דאָס פאָלק רעאַגירט מיט אַן אויפריכטיקן חרטה־געפיל און אַרומגערינגלט זיין אָנדענק מיטן אָרעאָל פון אַ מאַרטירער, פון אַ טראַגישן פאָלקס־העלד וואָס איז געוואָרן אויסגעקליבן צו זיין דער שעיר לעזאזל, דער קרבן פאַר די זינד וואָס זענען געווען נישט נאָר זיינע.

באַראַטאָוו האָט נישט געשריבן קיין עמאָציאָנעלבעלעטריסטיש בוך, נאָר אַ גוט אויסגעפאָרשט דאָקומענטירטן, היסטאָריש־מיליטעריש ווערק. די געשיכטע פון אַ גרויסן מיליטערישן קאָמאַנדיר, וועמענס פּערזענלעכע טראַגעדיע ס'איז געווען פאַרוויקלט מיט אַ קריטישער און בלוטיקער נאַציאָנאַלער דראַמע. דאָס עמאָציאָנעל־דראַמאַטישע בוך וועגן דער דאַדאָ־פּרשה וועט נאָך געשריבן ווערן. דער לויף פון דעם וואָס איז פאָרגעקומען וועט נאָך לאַנג רעגן די פאַנטאַזיע פון די קומענדיקע דורות און אָן ספק אינספּירירן די דראַמאַטורגן פון דער צוקונפט.

אַ וואָלקן און אַ וועג

די סימבאָליק פון דעם נאָמען, איז דער דיכטער דוד וואָלפע אַליין — און אַזוי הייסט דאָס בוך לידער, וואָס איז נאָר וואָס דערשינען אין דרום־אַפריקע.

אויף 450 זייטן (פּראַכט אויסגאַבע) זעען מיר דעם דיכטער אויף זיין וועג, באַגלייט פון אַ וואָלקן, איז דער וואָלקן דעם דיכטערס טרוים? איז עס דער וואָלקן וואָס האָט געפירט די ייִדן אין מדבר?

צי האָבן זיך וועג און וואָלקן באַגעגנט אויפן ווייטן האָריזאָנט? די ענטפערס דאַרף דער לייענער פאַר זיך געפינען אין דעם בוך, וואָס איז אַ פּראָדוקט פון דוד וואָלפעס 30 יאָריקן פּאָעטישן שאַפן.

לייענען מיר אויף דער הילע עטלעכע אָנווייזונגען — ווי אַזוי צו פאַרשטיין דעם מחבר און זיין ווערק.

„אַ וואָלקן און אַ וועג״ — איז אַ בוך וואָס גיט אַן אַריינבליק, נישט בלויז אין גייסטיקן פּנים פון מחבר, נאָר אויך אַ טיפערן מהות פון זיין געפיל־וועלט.

דאָס בוך איז דער שפּיגל פון אַ ייִדן אין אַ גורלדיקער עפּאָכע פאַר זיין פאָלק און פאַר אים.

„אַ וואָלקן און אַ וועג״ איז דער צווייאיקער סימבאָלישער צייכן פון טרוים אוןווירקלעכקייט, ווּ די מיילשטיינער פון לעבנס־וועג זענען איינגעגרונטיקט און פירן דעם לייענער צום דיכטער — אים צו „פאַרשטיין״.

פון אַ גרעסערער פּאָעמע — מיט וועלכער דער דיכטער הויבט אָן זיין בוך, בעט זיך ממש אַרויסכאַפּן אַ פערז:

אַ וואָלקן און אַ וועג ליכטיקן אין שפּיגל פון זכרון —
מיט זילבער־אויגן קוקט דער וואָלקן און ער שוועבט:
אויפן גלאַטן וועג אַ פורל מיט געבראַזט איז אָנגעפאָרן,
אַ זשערעבטשיקל אַ יונגס, טענצלדיק און חי־געלעבט,
האָט געצויגן אין גאַלאָפּ, געשפּרונגען איבער יאָרן —
איז דער וועג געוואָרן קורץ, אין שאָטנס איינגעוועבט״.

ווינטשן מיר דעם דיכטער הצלחה — דער וואָלקן זאָל מער נישט פאַרשטעלן די זון, אויף זיין שפּעטערישן וועג...

אין יענער צייט אַ שם־דבר אין לאַנד. דאָס איז געווען אַ שווערע אויפגאַבע, ווי עס קאָן זיך אין פלוג אויסדוכטן. ווי באַוווּסט איז די ישראל־געזעלשאַפט אַ פאַרמאַכטע, וואָס אַקצעפּטירט מענטשן פון דרויסן גאָר נישט גערן און מיט גרויסע שוועריקייטן.

נאָך זיין בלויז 3 יאָר אין לאַנד האָט ער געקאָנט געפינען אַ וועג צום האַרץ און מוח פון די יינגע סאַבּרעס, און נישט נאָר אַקצעפּטירט ווערן ווי איינער פון דער חברה, נאָר אויך ווערן זייער פּאָפּולערער מדריך און פירער, איז אַ באַווייז פון זיינע נישטגעווינלעכע אייגשאַפטן און כאַראַזמאַטישער פּערזענלעכקייט.

באַלד נאָך דעם, ווי עס האָט זיך פאַרענדיקט די צווייטע וועלט־מלחמה און ס'איז קלאָר געוואָרן די אויפגאַבן פאַר וועלכע עס שטייט דער ישוב אין דעם פאָרשטייענדיקן געראַנגל מיט דער מאַנדאַטאָרן־מאַכט און מיט דעם בריטישן מיליטער, האָט זיך אָנגעהויבן שאַפן דער פּלמ״ח. דער קבוץ עין־שמר, וווּ דאַדאָ האָט פאַרנומען דאַן אַ צענטראַלע וויכטיקע פּאָזיציע, האָט באַקומען אַ פאַראָרדנונג אויסצוטיילן זייער קאָנטיגענט פון חברים פאַר דער זיך שאַפנדיקער נייער פּלמ״ח אַרמיי און דאַדאָ האָט וואָלונטירט. דער קבוץ האָט זיך אַנטזאַגט צו לאָזן אים גיין, זיי האָבן געהאַלטן, אַז זיי קאָנען זיך נישט דערלויבן אים צו באַפרייען פאַר דעם מיליטער־דינסט.

דאַדאָ האָט אָבער געטראַכט אַנדערש. ער האָט זיך נישט אונטערגעוואָרפן זייער באַשלוס און איז אַוועק וווּהין עס האָט אים געצויגן זיין האַרץ און וווּ ער האָט געהאַלטן, אַז ס'איז זיין פּאַסיקער פּלאַץ.

די באַפרייאונגס־מלחמה האָט ער אָנגעהויבן ווי אַ מ״מ און פאַרענדיקט ווי אַ מג״ד (קוירנעל, קאָמאַנדיר פון אַ רעגימענט).

אין דער 6־טאָגיקער מלחמה, מיט וועלכער עס פאַרענדיקט זיך די ערשטע טייל פון בוך, האָט זיין רעפּוטאַציע פון אַ נישט־געוויינלעכן באַגאַבטן מלחמה־קאָמאַנדיר דערגרייכט נייע הויכן.

דער צווייטער טייל הויבט זיך אָן מיט זיין באַשטימונג פאַרן שעף פון גענעראַל־שטאַב אין 1970 ביז ערב דער יום־כפור מלחמה. דער צווייטער באַנד איז געשריבן ווי אַ טאָג־בוך פון דער יו״כ מלחמה, פון 6טן אָקטאָבער ביז דעם 25טן אָקטאָבער 1973.

דער מחבר באַראַטאָוו געהערט צו די אָנגעזעענסטע שרייבער און זשורנאַליסטן אין ישראל. דאָס זיין אַ שרייבער און אי אַ זשורנאַליסט איז געווען נויטיק און וויכטיק. דער שרייבער קומט אַרויס בעיקר אין ערשטן באַנד. דער טאַלאַנטירטער זשורנאַליסט מיט אַ פאַרשאַרפטן חוש פאַרן אַקטועלן, פאַרן היינט, פאַרן צאַפּלדיקן לעבן וואָס בלוטיקט! ער איז אויך אַ היסטאָריקער מיט אַ ברייטן האָריזאָנט און זיין פאַרשטיין די העכערע מיליטערישע פּראָבלעמען ווי אַ פּראָפעסיאָנאַל איז ממש דערשטוינענדיק. נישט אומזיסט האָט דאָס בוך באַקומען די פּרעסטיזש־פּרעמיע פון דער רעגירונג, אויפן נאָמען פון יצחק שדה, נאָך איידער עס דערשינען. באַראַטאָוו האָט איראָניש באַמערקט ביי אַ געלעגנהייט, אַז ווען די רעגירונג זאָל דעמאָלט וויסן דעם אמתן כאַראַקטער פון בוך, וואָלט זי וואַרשיינלעך אַנדערש געהאַנדלט.

3 יאָר האָט ער דערויף געאַרבעט און ביז היינט, זאָגט ער, האָט זיך נישט באַוויזן צו באַפרייען פון דער איבערלעבונג; ווייל ער האָט נישט געשריבן בלויז ווי אַ קאַלטער אַקאַדעמיקער, ווי אַ געדונגענער קדיש, נאָר מיט דער ליידנשאַפט פון אַן אַנגאַזשירן שרייבער, ווי אַ מענטש, ווי מ'זאָגט אין ישראל, שייכפּת לו.

פאַרטראַכטן און אָנשרייבן דאָס בוך, איז אַ שפּאַנענדיקע געשיכטע פאַר זיך. ס'איז געווען נאָך דעם ווי די אַגראַנאַט־קאָמיסיע האָט פאַרעפנטלעכט איר רעפּאָרט וואָס האָט שווער געטראָפן דאַדאָן. זיינע פריינד דערציילן, אַז דאָס פּנים פון שטענדיק פריילעכן, לעבנס־לוסטיקן, זיכערן ביי זיך דאַדאָ איז פאַרצויגן געוואָרן מיט אַ שאָטן פון אומעט, אָבער דעם וויטיק און דאָס טיפע עוולה־געפיל האָט ער געדריקט אין זיך. ווי אַנדערע, ווי ס'איז אָפט דער נוסח אין ישראל, איז ער נישט אַרויסגעקומען מיט קיין טענות און דערווידערונגען פאַר דער עפנטלעכקייט, אָבער ביי זיך האָט ער באַשלאָסן אויפצוזאַמען אַלע וויכטיקע מאַטעריאַלן און דאָקומענטן און אָנשרייבן אַן אויטאָביאָגראַפיש בוך. צו דעם צוועק האָט ער זיך פאַרשטענדיקט מיט באַראַטאָוון, ער זאָל אים העלפן מיט דער ליטעראַרישער רעדאַגירונג. ס'איז געווען דער טאָג פאַר זיין טויט, ערב פּסח 1976 — דערציילט באַראַטאָוו — האָט דאַדאָ אָנגעקלונגען, געווונטשן אַ חג־שמח און מודיע געווען, אַז ער האָט פאַרטיק אַלע צוגרייטונגס־מאַטעריאַלן און זיי קענען אָנהויבן שרייבן. אויף צומאָרגנס איז דאַדאָ געווען טויט.

שטאַרק איבערגענומען מיט דאַדאָס טויט האָט באַראַטאָוו אויף דער הייסער מינוט, נאָך אין זעלבן טאָג געגעבן דאַדאָס אלמנה זיין וואָרט, אַז ער וועט אָנשרייבן דאָס בוך. ערשט ווען ער האָט אָנגעהויבן נענטער זיך באַקענען מיטן מאַטעריאַל איז אים קלאָר געוואָרן וואָס פאַראַ שווערע און ערנסטע פאַרפליכטונג ער האָט אויף זיך גענומען.

ס'איז אָבער נישט געווען קיין וועג אויף צוריק. צום גליק האָבן זיינע רעזערוואַציעס און די ערשטע שרעק ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו פאַרשווינדן און וואָס טיפער ער איז אַריין אין דער אַרבעט אַלץ מער האָט אים באַהערשט דאָס געפיל, אַז דאָס בוך מוז אָנגעשריבן ווערן, אַז דאָס וואָס ער טוט איז אַ הייליקער חוב פאַרן אמת וואָס מוז ווי געהעריק פאַרשטאַנען ווערן, נישט בלויז כדי אויפצודעקן די פאַרגאַנגענהייט, נאָר אויך אַ וואָרנונג פאַר דער צוקונפט, לויטן באַוווּסטן כלל, אַז „ווער עס לערנט נישט פון דער געשיכטע איז פאַרמשפט איבערצולעבן נאָכאַמאָל אַלץ פונדאָסניי״. אין דעם מאָמענט האָט ער זיך פולשטענדיק אידענטיפיצירט מיט זיין אויפגאַבע: „כ'האָב געוווּסט — זאָגט באַראַטאָוו — אַז לעבעדיק אָדער טויט, זיין אָנגעהויבענע אַרבעט וועל איך פאַרענדיקן״.

ס'איז אַ גרויסע סאַטיספאַקציע פאַר אַלע אמת־זוכער וואָס אַט די קאָלאָסאַלע אַרבעט איז געקרוינט געוואָרן מיט דעם פאַרדינטן דערפאָלג. פון דעם רושם וואָס דאָס בוך האָט אַרויסגערופן איז קלאָר, אַז דאָס לאַנד האָט נישט

י. זעמעל

די טראַגעדיע פון אַ העלדישן קאָמאַנדיר

אין דער יידישער געשיכטע געפינען מיר נישט ווייניק טראַגישע געשטאַלטן פון באַרימטע פאָלקס־פירער, וואָס הגם זיי האָבן געדינט דאָס פאָלק געטריי און דערפאָלגרייך, איז אָבער דער חסד פאַר זייערע אויפטוען נישט שטענדיק זיי בייגעשטאַנען אין דער שעה ווען זיי האָבן דאָס אַממערסטן געדאַרפט. אַזוי איז געווען מיט משה רבנו, אַזוי איז געווען מיטן ערשטן יידישן קעניג שאול און אַזוי איז עס אויך געווען אין אונדזער נייסטער צייט מיטן 9טן רמטכ״ל פון צה״ל, גענעראל דוד אלעזר, דעם הויפט־קאָמאַנדיר פון דער ישראל־אַרמיי בעת דער יום כפור־מלחמה.

דער שעף פון דעם ישראלדיקן גענעראַל־שטאַב האָט זיך אין דער אכזריותדיקסטער פון אַלע פריערדיקע מלחמות אַרויסגעוויזן אין זיין גאַנצער אומגעוויינלעכער גרויס און דערפילט די גרויסע האָפנונגען וואָס מ'האָט געלייגט אויף אים. אַ גלענצדיקער קאָמאַנדיר וואָס האָט אין די שווערסטע באַדינגונגען פון די שרעקלעכע טעגביים אָנהויב באַוויזן צו באַהערשן אַלע אָפשניטן פון פראָנט. וואָס קאָמפּליצירטער ס'איז געוואָרן די סיטואַציע אַלץ בולטער איז אַרויסגעקומען די הויכע קוואַליטעט פון זיין טאַלאַנטירטער פירערשאַפט; זיין פיזישער און גייסטיקער כוח, זיין מוט און געוואַגטקייט, זיין עקשנות און קלאָרער געדאַנק. נישט קיין אַנדערע ווי גאָלדע מאיר האָט שפּעטער זיך אויסגעדריקט, אַז אויב עס איז געווען אַ העלד אין דער יום־כפור מלחמה איז עס געווען דער גענעראל דוד אלעזר, אָדער ווי דאָס פאָלק האָט אים מיט ליבשאַפט גערופן — דאַדאָ. דאָס אַלץ האָט אים אָבער ווייניק געהאָלפן אין דעם טאָג פון זיין משפט פאַר דער אַגראַנאַט־אויספאָרשונג־קאָמיסיע.

די אַגראַנאַט־קאָמיסיע איז באַשטימט געוואָרן לויטן פאַרלאַנג פון דער ישראל עפנטלעכער מיינונג, אונטערן דרוק פון פאָלק, וואָס האָט זיך נאָך דער מלחמה, נישט קוקנדיק אויפן גרויסן נצחון, געפונען אין אַ צושטאַנד פון טיפער צערודערונג און שאָק. די גרויסע צאָל געפאַלענע, די אַנטוישונג אין דעם אילוזאָרישן אָפטימיזם פון דער רעגירונג און פון דער מידיאַ האָט גורם געווען אַ געדריקטע שטימונג און אַן אַראָפּגעניידערטע מאָראַל. דאָס פאָלק האָט געוואָלט וויסן און געהאַט די רעכט צו וויסן וווּ ליגט די שולד פאַרן „מחדל״ און פאַר די טעותדיקע פראָגנאָזן. ווער איז פּאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער פאַטאַלער מיסאינטערפּרעטאַציע פון דער ווירקלעכקייט, פאַר דער אַזוי גערופענער אומגליקלעכער „קאָנצעפּציע״. פאַרוואָס איז געווען אַזוי שלעכט ביים אָנהויב?

די אַגראַנאַט־קאָמיסיע האָט אָנגעוויזן אין דער ריכטונג פון דער מיליטער־אָנפירונג, פון דער מיליטערישער אינטעלידזשענס און פון רמטכ״ל אלעזר. בעיקר איז די שולד געפאַלן שווער אויף דאַדאָן. ער איז געווען דער הויפט־קאָמאַנדיר און דעריבער דער הויפט־פאַראַנטוואָרטלעכער.

דאָ הויבט זיך דאַדאָס פערזענלעכע טראַגעדיע. עס איז אָבער נישט בלויז דאַדאָס פערזענלעכער ענין אַליין. עס עגבערט ביי פיל מענטש דער ספק: צי איז דער אורטייל געווען אַ יושרדיקער? פאַרוואָס גראָד ער?

ווען דער מיליטערישער הויפט־רב האָט אים מספיד געווען ביים אָפענעם קבר אויפן הר־הרצל האָט ער אָנגעוויזן אויף דער טיפער פּסיכאָלאָגישער אָבסערוואַציע פון אונדזערע חכמים וואָס האָבן געזאָגט „הכל תלוי במזל, אפילו ספר־תורה שבהיכל״.

איז אפשר פאַראַן אַ געוויסער פּסיכאָלאָגישער אמת אין דער ראָל וואָס גורל און מזל שפּילן אין דעם לעבן פון אַ מענטש, אָבער דערמיט צו פאַרענטפערן אינגאַנצן די פּרשה דאַדאָ וואָלט געווען אַן אומפאַרגעבלעכע עוולה, אַן הימל־שרייערנדיקער אומרעכט.

מיר האָבן אַ חוב פאַר אונדזער געוויסן און פאַר דער געשיכטע צו וויסן דעם גאַנצן אמת. און דאָס איז די טעמע פון דעם נאָרוואָס דערשינענעם בוך: „דאַדאָ — 48 יאָר און נאָך 20 טעג״ פון חנוך באַראַטאָוו. *

איבערנאַכט איז דאָס בוך געוואָרן אין ישראל אַ בעסטסעללער. אין דעם ערשטן טאָג פונעם באַוויזן זיך אין די בוכהאַנדלונגען איז אויספאַרקויפט געוואָרן די גאַנצע 1טע אויפלאַגע פון 15.000 עקזעמפּלאַרן. אויך די 2טע אויפלאַגע איז שנעל אויספאַרקויפט געוואָרן.

דער ערשטער באַנד באַשטייט פון 2 טיילן. דער ערשטער טייל הויבט זיך אָן פון זיין געבורט אין סאַראַיעוואָ, דער יוגאָסלאַווישער באָסניע.

אין די 30ער יאָרן האָט דאַדאָ געלערנט אין דער זאַגרעבער רעאַל־גימנאַזיע און געהערט צום קן פון „השומר־הצעיר״ צוזאַמען מיט זיין יוגנט־חבר חיים זאַסלאַווסקי, דעם היינטיקן גענעראַל חיים בר־לב. ער איז געווען באַליבט און פּאָפּולער צווישן זיינע חברים, ווייל ער איז געווען אַ פריילעכער, האָט געהאַט אַ גוטן אויסזען, אַ גוטער ספּאָרטסמאַן און געקאָנט שיין זינגען. ער האָט אויך גענומען ערנסט די הגשמה־אידעאַלן פון „השומר־הצעיר״ און געטראַכט וועגן עליה.

אין סוף 1940, עטלעכע חדשים נאָך זיין 15טן געבורטסטאָג איז ער עולה געווען מיט אַ סערטיפיקאַט פון דער 'עליית הנוער' און קומט אָן אין קבוץ שער־העמקים, ווו ער גייט דורך די ערשטע יאָרן פון אַקלימאַטיזאַציע אין לאַנד.

פון די פיל אינטערעסאַנטע פּרטים אין בוך איז אפשר כדאי צו דערמאָנען איין כאַראַקטעריסטישן פאַקט — זיין שנעלע און פולע אינטעגראַציע אין דער ישראל־געזעלשאַפט. ער ווערט געשיקט אין שטאָט אַריין אָנצופירן מיטן שומרישן קן אין קריית־חיים, וואָס איז זעט אויס געווען

---

* חנוך ברטוב — „דדו — 48 שנה ועוד 20 יום״ כרך א' וכרך ב', הוצאת „ספרית מעריב״ 1978. 324 זייטן + 367 זייטן.

וויזט פרויד אָן, אַז דער נאָמען משה באַווייזט זיך צווישן עגיפּטישע הערשער.

נאָך מער — פרויד האַלט, אַז דער מאָנאָטעאיזם, וואָס איז אַרויפגעצוווּנגען געוואָרן אויף די העברייער דורך משהן, איז געווען דער מאָנאָטעאיזם פון איקנאַטאָן, אַ פּרעה וואָס האָט רעגירט פון 1375 ביז 1360 (פאַר אונדזער צייט־רעכענונג). דער מאָנאָטעאיזם איז געוואָרן אויסגעוואָרצלט פון די פּרעהס, וועלכע האָבן רעגירט מיטן לאַנד שפּעטער.

משה, וואָס איז געווען דער פּאָליטישער פירער פון די העברייער, וועלכע זענען געווען פאַרשקלאַפט אין דער עגיפּטישער פּראָווינץ פון גושן, איז געבליבן דער אָנהענגער פון איקנאַטאָנס שטרענגן מאָנאָטעאיזם אפילו נאָך זיין ירידה, און האָט געצוווּנגען זיינע אָנהענגער צו אַקצעפּטירן די רעליגיע, מיט געוויסע אויסבעסערונגען, באַזירט אויף זיינע דערפאַרונגען אין מדין, און זיין קאָנטאַקט מיטן מדבר־גאָט פון זיין שווער יתרון.

פרויד נעמט אָן, אַז יציאת מצרים איז פאָרגעקומען צווישן די יאָרן 1358 און 1350 (פ.א.צ.) אין דער דעקאַדע פון אומרוען, וועלכע זענען פאָרגעקומען נאָכן טויט פון איקנאַטאָן, און דאָס צוריקשטעלן פּאָליטעאיזם (פיל־געטער) אין עגיפּטן.

משה'ס פּאַרלאַנג איז געווען צו מאַכן אַ הייליק פאָלק פון די העברייער, וועלכע ער האָט אַרויסגעפירט פון גושן, און וועלכע האָבן געוואָנדערט צוזאַמען מיט אים אַ סך יאָרן אין דער ווילדערניש.

די מענטשן האָבן זיך אָפט געבונטעוועט קעגן דעם שטרענגן רעליגיעזן יאָך, און צום סוף האָבן זיי אים דערהרגעט.

נאָך דעם האָבן די שבטים, וואָס זענען אַרויס פון עגיפּטן זיך פאַרבונדן מיט קרובישע סעמיטישע שבטים, וועלכע זענען קיינמאָל אין מצרים נישט געווען און צוזאַמען האָבן זיי געשאַפן אַן איינהייטלעך פאָלק. די פּאַראַייניקטע שבטים זענען אריינגעדרונגען אין כנען, און זיך דאָרט באַזעצט.

נאָך אַ פּעריאָד פון פּאָליטישער איינהייט — האָבן זיי זיך ווידער אָפּגעטיילט באַזונדער, אין צוויי טיילן און געשאַפן צוויי באַזונדערע מדינות: מלכות ישראל און מלכות יהודה.

משה, וועלכער האָט שוין נישט געלעבט בשעת דאָס אַריבערגיין דעם ירדן, האָט אויך נישט אָנטיילגענומען אין דעראָבערן דאָס פּרוקטבאַרע לאַנד, וועלכעס ער האָט פאַרויסגעזען פאַר די העברייער.

די לוויים אָבער, ווי זיינע אָנהענגער זענען געבליבן געטריי זיין לערע, און ווי אַ קולטורעל העכערע גרופּע, האָבן זיי דעריבער געקאָנט דערפירן צום ענדגילטיקן זיג פון משה'ס מאָנאָטעאיסטישער רעליגיע.

פרוידס היפּאָטעזע וואַרפן אָפּ כמעט אַלע יידישע, פּראָטעסטאַנטישע און קאַטוילישע געלערנטע.

היינריך היינע

דער פּאָעט היינריך היינע טוט אָמבעסטן רעזומירן די העכסטע דערגרייכונג פון משהן מיט די דאָזיקע ווערטער: „ער האָט נישט געשאַפן — ווי די עגיפּטער — זיינע קינסטלערישע ווערק פון ציגל און גראַניט. ער האָט ענדער געבויט מענטשלעכע פּיראַמידן, ער האָט גענומען אַן אָרעמען שבט פון פּאַסטוכער און געמאַכט פון זיי אַ פּאָלק, וועלכעס זאָלן זיך אַנטקעגנשטעלן יאָרהונדערטער, אַ גרויס, אייביק, הייליקע אומה. גאָטס אומה, וואָס קאָן דינען ווי אַ ביישפּיל פאַר אַלע אַנדערע פעלקער. באמת — פאַר דער גאַנצער מענטשהייט. ער האָט באַשאַפן ישראל״.

יידיש: מ.א.

חיים מאַלטינסקי...

דאָס דריטע לידער־בוך פון חיים מאַלטינסקי הייסט: „מיין דמיון־בריק״. פּונקט ווי די פריערדיקע — דריקן די לידער אויס דעם צער פון אַ יידישן פּאָעט, וועלכער האָט געקעמפט אין דער סאָוויעטישער אַרמיי קעגן די נאַציס, פאַרלוירן אַ פוס, געקראָגן אויסצייכענונגען, און... אַ שפּעטער ביסל יאָר אָפּגעפּינצטערט אין אַ סאָוויעטישן קאָנצענטראַציע־לאַגער.

מען פילט אויך אין די לידער דעם איינגעהאַלטענעם צאָרן קעגן באַגאַנגענעם אומרעכט, און די ערשטע שטילע פרייד פון קאָנען שאַפן אין אַ פרייער אַטמאָספער — אין מדינת ישראל.

פון לידער־בוך (179 זייטן און אַזוי פיל לידער) נעמען מיר אַרויס אַ „סטאַטעטשנע״ ליד, אַ שטימונגס־ליד, אין וועלכעס מיר דערשפירן די מוזיק פון מאַלטינסקיס דיכטונג.

ס'איז דער פּיקהאָלץ

„יעדער קומט אויף דער ערד מיט זיין אייגענעם חן״ —
אַ, דו, הייבסט דאָך אָן, ברודערקע, פּונקט ווי אַ מגיד.
בעסער בלייב דאָ אין וואַלד אויף אַ רגעלע שטיין,
הער זיך איין צווישן סאָסנעס און יעלן, ווער ס'גראַגערט?
...סוף אַפּריל אינעם גרינעם ווייסרוסישן וואַלד
שטיי איך שטיל און איך האָרך און איך פאָרש און איך זיך וווּנדער.
אַך, אַ שטיפער דאָ ערגעץ פון מיר זיך באַהאַלט,
מיטאַמאָל, איך דערזע אים דעם מזיק און קונדס.
ס'איז דער פּיקהאָלץ דער שיינער, ווי קונציק ער דרייט
מיט זיין שנאָבל און רווישיקע קלאַנגען זיך טראָגן.
אָט אַזוי (איך דערמאָן זיך) האָב איך קליינערהייט
מיט מיין גראָגער דעם ביטערן המן געשלאָגן...

צוליב דער טראַגעדיע פון דער פּערסישער דינאַסטיע, נאָר אויך לערנענדיק דעם פּשט, אַז אויב אַמעריקע איז גרייט אָפּצונאַרן אפילו די דעמאָקראַטישע ישראל, וואָס איז איר געטרייסטער פריינד, און ווי אַזוי קענען די דעספּאָטישע אַראַבישע פו׳ינג׳ן זיך פאַרלאָזן אויף אמעריקע?... דאָס הייסט נישט, אַז סאוד אַראַביע האָט אַ ברירה (די פּרינצן פון סאוד אַראַביע געדענקען נאָך די אויסגעשאָכטענע דינאַסטיע פון איראַק), נאָר רעכענענדיק אויף די טפּשות פון דער קאַרטער־אַדמיניסטראַציע, שאַנטאַזשירן זיי אמעריקע דורך חנדלען זיך מיט די ראַדיקאַלע אַראַבישע מדינות.

סענאַטאָר טשערטש, דער פאָרזיצער פון דער אויסערן־פּאָליטישער קאָמיסיע פון סענאַט האָט דאָס איינגעזען, ווען ער האָט לעצטנס געוואָרנט די קאַרטער־אַדמיניסטראַציע קעגן צושטעלן געווער צו סאוד־אַראַביע, אָן אַ פאַרפּליכטונג פון סאוד אַראַביע צו שטיצן דעם שלום־אָפּמאַך מיט ישראל.

דער שלום־אָפּמאַך צווישן מצרים און ישראל און דער ש׳ום צושטאַנד אינעם מיטעלן מזרח פאַרלאַנגט, אַז די אַמעריקאַנער אַדמיניסטראַציע זאָל זיך אויסניכטערן. ליפערן די נייסטע און בעסטע וואָפן צו די „איין שאָס״־רעזשימען וועט נישט פאַרזיכערן שלום אין דעם ראַיאָן. (אינעם פּאָליטישן זשאַרגאָן הייגט אַן „איין שאָס״־רעזשים״, אַ רעזשים, וואָס צעפאַלט זיך מיט איין שאָס...).

די שטאַרקייט פון ישראל ליגט נישט נאָר אין איר שטאַרקער אַרמיי, נאָר אין דער סטאַביליטעט פון איר דעמאָקראַטישן רעזשים. אין דעם לעצטן מייל אויפן לאַנגן וועג פון שלום מוז אמעריקע דאָס אָנערקענען.

דער טויט פון משהן

פּראָפ. סאָל ליפּצין

פּראָפּ. ליפּצין איז אַ באַקאַנטער ליטעראַטור־קענער, וואָס האָט פאַרעפנטלעכט זיבעצן בענד, ווו ער באַהאַנדלט די וועלט־ליטעראַטור.

אין זשורנאַל, וועלכן עס גיט אַרויס די אַלוועלטלעכע יידישע תנ״ך געזעלשאַפט אין ישראל (ענגליש) „דור לדור״, און פּראָפּ. ליפּצין איז אַ וויכטיקער מיטאַרבעטער, האָבן מיר זיך אָנגעטראָפן אויף אַן אינטערעסאַנטער און באַלערנדער עסיי (נר. 4, 1978) וועגן משה רבינו, די נביא געשטאַלט, וועלכע אינטערעגירט און רעגט אָן דיכטער דראַמאַטורגן, עסייאיסטן און ביבל־פאָרשער.

צוליב באַגרענעצטקייט אין פּלאַץ, ברענגען מיר בלויז עטלעכע אויסצוגן פון דער עסיי.

די רעדאַקציע

אחד העם

אין אַן עסיי וועגן משהן (1904) ראַנגלט זיך אחד העם מיט דער פראַגע: פאַרוואָס האָט דער נביא געמוזט שטאַרבן, אידער ער האָט פאַרענדיקט זיין לעבנס־ווערק?

דער אָריגינעלער דענקער קומט צום אויספיר, אַז רעאַליטעט פאַרלאַנגט קאָמפּראָמיסן מיטן אידעאַל. אַ נביא ווי משה קאָן געבן הערלעכע אידייען צו מענטשן, אָבער דורכפירן זיי, זענען נויטיק פּראַקטישע מענטשן, ווי יהושע, וועלכע זענען גרייט צו אַקצעפּטירן די ווירקלעכע מענטשלעכע סיטואַציע, וועלכע איז ווינציקער ווי פּערפעקט.

קאַרל האַופּטמאַן

צוויי יאָר נאָך אחד העם, האָט דער דייטשער דראַמאַטורג קאַרל האַופּטמאַן אָנגעשריבן אַ פינף־אַקטיקע דראַמע: „משה״ (1906). די דראַמע פאַרענדיקט זיך מיט זאַלבן יהושען אַלס פירער פון דער קאָנפעדעראַציע פון שבטים, וועלכע דאַרפן אריבערגיין דעם ירדן, אין דעם צוגעזאָגטן לאַנד, און מיט דער וויזיע פון אַן אידעאַלער צוקונפט פאַר די יידן.

מאָדעלירנדיק דעם אויספיר אין דער דראַמע, לויטן לעצטן אַקט פון געטעס „פאַוסט״, לאָזט האַופּטמאַן דעם געעלטערטן משהן, ווי דעם יאָרהונדערט אַלטן פאַוסט, זיך צוקוקן צו דעם לאַנד אַזוי ווייט, ווי ווייט זיין פאַנטאַזיע קען דערגרייכן. ער זעט פאָר ווייַנגערטנער און גאָלדענע ווייצן־פעלדער, וועלכע וועלן שפּראָצן אין דעם אונטערשטן טאָל (משה שטייט דאַן אויפן באַרג נבון) און שטעט וואָס וועלן אויפוואַקסן און זיך אַנטוויקלען אין שלום.

ער נעמט אַרום דאָס צוגעזאָגטע לאַנד מיט זיינע אויגן. ער דריקט עס צו, צו זיין ברוסט. ער לעבט איבער אַ שעה פון דערהויבענער גליקזעליקייט, און פאַלט אַנידער, ווען ער דערהערט דאָס געזאַנג, וואָס טראָגט זיך פון דער־ווייטן. דאָס זינגט זיין פאָלק, זיינע מענטשן אויף זייער פאָרויסמאַרש צו דער היים פון זייערע אבות.

זיגמונד פרויד

אין דער עסיי „משה און מאָנאָטעיזם״ (1937־39) נעמט פרויד אָן די טעאָריע פון דייטשן אַרכעאָלאָג און ביבל־פאָרשער ערנסט סעלין (1922), אַז משה איז געוואָרן דער־מאָרדעט פון די העברייער, וועלכע ער האָט באַפרייט פון עגיפּטישער אונטערדריקונג.

וועדליק פרוידן, איז משה געווען אַן עגיפּטער. וואַר־שיינלעך פון אַדעליקן געבורט — קען זיין אפילו — אַ זון פון אַ פּרינצעסין. דערפאַר איז ער דערצויגן געוואָרן אין פּרעהס קעניגלעכן הויף, און אַבסאָרבירט עגיפּטישן וויסן.

די לעגענדע טראַנספאָרמירט אים אין אַ יידיש קינד, וועלכעס פּרעה׳ס טאָכטער האָט געפונען אין אַ קעסטל געפלאָכטן פון איר, ביים ברעג פון ניל. דאָס קעסטל, אין פרוידס אויסטייטשונג, איז געווען דער מוטערס טראַכט, און דערמיט סימבאָליזירט די לעגענדע דאָס אַקצעפּטירן דאָס קינד פון דער עגיפּטישער מאַמען, ווי איר אייגנס. ווי צוגאָבלעכע באַווייזן פון משהס עגיפּטישער אָפּשטאַמונג.

דר. מ. פֿערשטענדיק

אין דער לעצטער מינוט

פון קעמפּ־דייוויד – דער לאַנגער וועג

ביים שרייבן די דאָזיקע שורות ווייסן מיר שוין, אַז ס'איז געקומען צו אַ פֿאַרשטענדעניש צווישן מצרים, ישראל און אמעריקע וועגן די „איינצלהייטן" פון דעם שלום־אָפּמאַך. מ'האָפט, אַז אין אַ וואָך צוויי וועט דער שלום מיט מזל אונטערגעשריבן ווערן און די טעלעוויזיע וועט די צערעמאָניע פון דער היסטאָרישער געשעעניש ברענגען פאַר די אויגן פון מיליאָנען אין דער גאַנצער וועלט.

וואָס די „איינצלהייטן" זענען, ווי וויט זיי זענען אין סתירה מיט די קעמפּ־דייוויד אָפּמאַכן ווייסן מיר נאָך נישט. מיר זענען אפילו נישט זיכער צי אַ קאַץ וועט נישט פאַרלויפן דעם וועג און ווידער פאַרשלעפּן דאָס אונטערשרייבן דעם שלום.

אין זאַך ווייסן מיר, אַז אויב אפילו דער שלום־אָפּמאַך וועט אונטערגעשריבן ווערן, אויב אפילו די „איינצלהייטן" זאָלן נישט רעדוצירן די ממשותדיקייט פון די קעמפּ־דייוויד פאַרשטענדיקונגען, וועט די גרויסע געשעעניש מער נישט האָבן דעם גלאַנץ און דער פאַרדאַכט, וועט זיין גרעסער, ווי די פרייד.

די צדדים אין קעמפּ דייוויד האָבן זיך אויך געראַנגלט פאַר יעדן אות. אָבער ווען די קעמפּ־דייוויד אָפּמאַכן זענען אונטערגעשריבן געוואָרן פאַר די אויגן פון הונדערטער מיליאָנען צושויער, איז די יידישע און די נישט יידישע וועלט באַהערשט געוואָרן פון התלהבות און התפּעלות. דער גייסט און די אינספּיראַציעס פון די קעמפּ־דייוויד־אָפּמאַכן געהערן היינט צו דער פאַרגאַנגענהייט — אַ משעה שהיה.

וואָס איז דאָ געשען?

ווען די צדדים אין קעמפּ־דייוויד האָבן זיך געאַמפּערט פאַר יעדן אות און ווערטלעך פאַר אַ קאָמאַ, זענען זייערע אויגן געווען געווענדעט צו אַן אינטערנאַציאָנאַלער סיטואַציע, וואָס איז היינט קוים 5 חדשים שפּעטער אַזאַ מעשה שהיה, ווי די אַמאָליקע מאַכט פון דעם עסטרייכיש־אונגאַרישן קעניגרייך פון קיסר פראַנץ יאָזעף...

די אַמעריקאַנער אַדמיניסטראַציע האָט געחלומט וועגן אַ מיליטערישער אַקס, וואָס זאָל ארומנעמען איראַן (די גרעסטע רעגיאָנאַלע מיליטערישע סופּערמאַכט), סאוד אַראַביע, מצרים און ישראל. דער ציל פון דער דאָזיקער אַקס איז געווען צו נייטראַליזירן די סאָוויעטישע השפּעה אינעם מיטעלן מזרח און פאַרזיכערן דעם נאַפט־שטראָם פון פערסישן גאָלף פאַר דער מערב־וועלט. — די דאָזיקע אַקס ליגט היינט אַ צעבראָכענע אין די מדבריות פונעם מיטעלן מזרח.

אַן איבערנאַכט איבערקערעניש האָט פאַרוואַנדלט אַפגאַניסטאַן אין אַ סאָוויעטישן סאַטעליט. די נייצייטיקע פערסישע אימפּעריע פון דער פאַלאַווי דינאַסטיע איז זיך צעפאַלן ווי אַ קאָרטן־הויז. סאוד אַראַביע און כוסיין פון ירדן פלירטעווען מיט די ראַדיקאַלע לינקע אַראַבישע עלעמענטן, בעת די „פאָלקס דעמאָקראַטישע" רעפּובליק פון דרום־תימן (אַ סאָוויעטישער סאַטעליט) אַטאַקירט צפון־תימן כדי זיך צו דערנענטערן צו די גרענעצן פון סאוד־אַראַביע...

ס'אונטערליגט נישט קיין צווייפל, אַז די אומגעלומפּערטע אַמעריקאַנער פּאָליטיק האָט א סך בייגעטראָגן צו דער פאַרענדערטער קאַטאַסטראָפאַלער לאַגע.

פרעזידענט קאַרטער און זיינע יועצים האָבן אונטערגעפירט און פאַרפירט דעם שאַך פון איראַן און צום סוף האָבן די אַמעריקאַנער געליטן א מפּלה, וואָס אין אירע קאָנסעקווענצן איז זי גרעסער און געפערלעכער, ווי די מפּלה פון אמעריקע אין וויעטנאַם.

ס'אונטערליגט אויך נישט קיין צווייפל, אַז די שוועריקייטן פון אימפּלעמענטירן און דאָס פאַרוואַסערן די קעמפּ־דייוויד אָפּמאַכן איז די שולד פון פרעזידענט קאַרטער און זיינע ראַטגעמער.

סאַדאַט, ביים אונטערשרייבן די קעמפּ־דייוויד אָפּמאַכן האָט זיכער גערעכנט, אַז אַמעריקע וועט אויסאיבן אַ דרוק אויף דעם קעניג און די פּרינצן פון סאוד אַראַביע און אויף דעם קעניג כוסיין פון ירדן, אַז זיי זאָלן שטיצן די שלום־אָפּמאַכן פון קעמפּ־דייוויד.

אַמעריקע איז געווען אומשטאַנד אויסצואיבן אַזאַ דרוק, ווייל פאַקטיש עקזיסטירן די רעזשימען אין סאוד אראביע און ירדן מיטן חסד פון אמעריקע און די דאָזיקע מושלים האָבן נישט ערגעץ אַנדערש וווּ צו גיין. אָבער פרעזידענט קאַרטער און זיינע באַראַטער, אָנשטאָט אויסצואיבן אַ דרוק אויף סאוד אַראַביע און ירדן — האָבן זיי אויסגעוויילט אויסצואיבן אַ דרוק אויף ישראל.

ס'איז אַ סוד פאַר גאַנץ בראָד, אז די הויפּט־ענדערונגען אין די קעמפּ־דייוויד אָפּמאַכן וואָס סאַדאַט האָט פאַרלאַנגט — זענען רעדאַגירט געוואָרן דורך גאָר הויכע באַאַמטע פון סטייט דעפּאַרטמענט. דער צוועק איז געווען צוריקצודרייען דאָס ראָד, „כשר צו מאַכן" סאַדאַטן און באַווייזן, אַז סאַדאַט מיינט נישט קיין סעפּעראַטן שלום מיט ישראל, נאָר לייגט איין וועלטן פאַר די פאַלעסטינער און אַנדערע אראבישע מדינות. אויף אַזאַ אופן האָט דער סטייט דעפּאַרטמענט געוואָלט איינקויפן פאַר סאַדאַטן חסד אין די אויגן פון די מושלים אין סאוד אַראַביע און ביים נעבעכדיקן קעניג כוסיין.

די קאָנסעקווענץ פון אַזאַ האַנדלונג איז געווען, אַז דער שלום־אָפּמאַך צווישן מצרים און ישראל איז זיך כמעט צעפאַלן און קאַרטער בכבודו ובעצמו מיט זיינע הויפּט־באַראַטער זענען געפאָרן קיין ירושלים און קאַיר ראַטעווען די סיטואַציע. אָבער דער גייסט און דער גלאַנץ פונעם פאַרשטייענדיקן אָפּמאַך איז פאַרשוווּנדן, נאָך איידער ער איז געוואָרן אונטערגשריבן.

און נאָכמער: ס'ליגט זיך אויפן שכל, אַז סאוד אַראַביע האָט פאַרלוירן דאָס צוטרוי צו אַמעריקע נישט נאָר

מיט אַ רעגירונגס־אויספאָרשונגס־קאָמיסיע, וואָס די וועסט־אויסטראַלישע רעגירונג האָט געגעבן צו זיין דיספּאָזיציע.

די וויסנשאַפטסלייט האָבן פעסטגעשטעלט, אַז די געגנט איז פּאַסיק פאַר ווייסער קאָלאָניזאַציע.

ד״ר שטיינבערגס מיסיע איז נישט געווען קיין לייכטע. ער האָט געמוזט געווינען די סימפּאַטיע ביים אויסטראַלישן פאָלק, ביי דער לייבאָר־פּאַרטיי, ליבעראַלער פּאַרטיי, די אינטעליגענץ, הויכע רעגירונגס־באַאַמטע, גייסטלעכע און דעפּוטאַטן פון פעדעראַלן־ און סטייטס־פּאַרלאַמענטן.

ד״ר שטיינבערק האָט אומעטום נושא חן געווען, געוואונען פריינד און סימפּאַטיקער פאַר זיין מיסיע ביי אַלע שיכטן פונעם אויסטראַלישן פאָלק, אָנהויבנדיק פונעם פּראָסטן אַרבעטער, ביזן ריכטער פונעם העכסטן געריכט.

ער האָט עס דערגרייכט נישט בלויז צוליב זיין באַצויבערנדיקער פּערזענלעכקייט און גלענצנדער אָראַטאָרישער קונסט, נאָר אַלס איבערגעגעבענעם מיטן גאַנצן לייב־און־לעבן פאַר זיין מיסיע.

איך האָב אים פיל מאָל געהערט רעדן אויף ענגליש, אויף די טריבונעס פון די טרייד־יוניאָנס און אויף יידיש אין „קדימה״. ער האָט אויף יעדן געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק מיט זיין פייערדיקן פּאַטאָס און ערנסטקייט, מיט ווערטער, וואָס זענען ארויסגעקומען פון די טיפענישן פון זיין האַרץ. דער זעלבער מענטש וואָס האָט אַמאָל געדינט דאָס רוסישע פאָלק, האָט איצט געאַרבעט פאַר זיין אייגן פאָלק, אויף אַ וועג וואָס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן פאַר נישט ריכטיק.

ד״ר י. נ. שטיינבערג ע״ה האָט געוואָלט געווינען די שטעלונג פון די טרייד־יוניאָנס; ער האָט גערעדט אויף זייערע פאַרזאַמלונגען און געפונען די אונטערשטיצונג פון די עקזעקוטיוון פון די טרייד־יוניאָנס אין וויקטאָריע, נ׳ס׳וו׳ און וועסט־אויסטראַליע.

דעם 25טן אויגוסט 1939 האָט די מערב־אויסטראַלישע רעגירונג געגעבן איר הסכמה. ער האָט אויך געפונען סימפּאַטיע ביי וויכטיקע טיילן פון אויסטראַלישן פאָלק, ווי: פּראָפעסאָרן, פּאָליטיקער, גייסטלעכע און אַנדערע פּראָמינענטע בירגער, וועלכע האָבן אַרויסגעגעבן אַ מאַניפעסט אין דער אויסטראַלישער פּרעסע מיט 46 אונטערשריפטן.

אַלע טויערן זענען געווען אָפן פאַר ד״ר שטיינבערג און זיין מיסיע. ער האָט זיך אָפט געטראָפן מיט הויכע רעגירונגס־לייט, געווען עטלעכע מאָל ביים גענעראַל־גובערנאַטאָר און זיך געזען מיטן דעמאָלטיקן פּרעמיער־מיניסטער מענזיס.

דער קימבערלעי־פּראָיעקט האָט אויך אַרויסגערופן אַ פּאָלעמיק אין דער יידישער וועלט־פּרעסע — פאַר און קעגן. נאַטירלעך איז געווען אַ שאַרפע אָנקלאַגע, אַז דער קימבערלעי־פּראָיעקט איז אַנטי־ציוניסטיש און איז אַ קאָנקורענץ קעגן ארץ־ישראל. אָבער ווי קען מען צווייפלען אויף אַ מענטש און פרומען ייד, ווי דער פאַרשטאָרבענער ד״ר שטיינבערג ע״ה, אַז ער איז קעגן א״י און שיבת־ציון? אַ מענטש וואָס האָט דריי מאָל אין טאָג געדאַוונט און ביי מיטאָג־עסן ביים גענעראַל־גובערנאַטאָר זיך אָפּגעזאָגט צו עסן נישט כשרע מאכלים?

ד״ר שטיינבערג האָט געגלויבט, אַז ארץ־ישראל וועט נישט קענען לייזן די פּליטים־לאַגע פון אייראָפּע אין 1940. און מען דאַרף נישט פאַרגעסן, אַז די טויערן פון א״י זענען געווען הערמעטיש פאַרמאַכט דורך בעווינס פּאָליטיק, וואָס אפילו די „סטרומאַ״־קרבנות האָבן נישט געבראַכט קיין רעזולטאַטן.

צי קען מען גלויבן, אַז ענגלענדער, וואָס באַזעצן זיך אין אַנדערע טיילן פון דער וועלט זענען קעגן ענגלאַנד; אָדער פראַנצויזן, אירלענדער קעגן זייערע פאָטערלענדער?

ד״ר שטיינבערג האָט געזען דעם דורכפאַל פון דער יידישער קאָלאָניזאַציע אין אַרגענטינע; ער האָט געזען די פעלערן וואָס זענען דאָרט געמאַכט געוואָרן, ער האָט אָבער געגלויבט, אַז אַ יידישער קאָלאָניזאַציע אין קימבערלעי וועט נישט מאַכן די זעלבע פעלערן. ער האָט געגלויבט, אַז „אויסטראַלישע יידן״ וועלן זיין אַ נייער שבט פונעם יידישן פאָלק, פּונקט ווי אַמאָל, אין די צייטן פון ארץ־ישראל זענען געווען בבל־יידן, אַלעקסאַנדריע־יידן און שפּעטער אַראַבישע יידן, שפּאַנישע יידן, פראַנצויזישע יידן. ער האָט דעם געדאַנק פאָרמולירט אין פאַרשידענע ביכער און בראָשורן פאַרן קימבערלעי־פּראָיעקט.

טראָץ אַלע פּאָזיטיווע רעזולטאַטן און דערפּאָלגן ביי פאַרשידענע קרייזן פונעם אויסטראַלישן פאָלק און סטייט־רעגירונג פון מערב־אויסטראַליע, איז דער קימבערלעי־פּראָיעקט אָפּגעוואָרפן געוואָרן דורך דער פעדעראַלער רעגירונג אין קאַנבעראַ און דורך דעם פּרעמיער־מיניסטער מענזיס.

סיבות זענען געווען פיל, אָבער די הויפּט־סיבה איז געווען די, וואָס אויסטראַליע איז געווען שטאַרקט פאַרפליכטעט אינעם צווייטן וועלט־קריג, און די ענגלישע רעגירונג איז געווען קעגן דעם פּראָיעקט.

ד״ר שטיינבערג ע״ה האָט טריי געדינט דעם יידישן פאָלק און זיין פּראָיעקט גייט אריין אין די בלעטער פון יידישער געשיכטע צוזאַמען מיט די פּלענער צו לייזן דעם פּראָבלעם פון יידישן פּליטים, פון ד״ר הערצל אין אוגאַנדאַ און באַראָן הירש אין אַרגענטינע.

ד״ר שטיינבערגס וויזיע וועגן באַזעצן יידן „אויפן לאַנד פון קענגערוס, קראָקאָדילן, קאַקאַנו פויגלען, בייכיקע באַאָבן־בוימער, גראָזן פון מענטשנס הויך, אונטער אַ פייערדיקער זון פון טראָפּישע פלאַנצן״, איז נישט פאַרווירקלעכט געוואָרן (איך באַנוץ דאָ ד״ר שטיינערגס ווערטער פון זיין בוך „געלעבט און געחלומט אין אויסטראַליע״).

ד״ר שטיינבערג ע״ה האָט אָבער מיט זיין 2־יאָריקע רעזידענץ אין אויסטראַליע, פיל באַרייכערט דעם יידישן ישוב אין מעלבורן און אין סידנעי מיט זיין ליטעראַרישער און געזעלשאַפטלעכער אַרבעט: געהאַלטן רעפעראַטן, געשריבן ביכער און אַרטיקלען, געהאָלפן שאַפן דעם פאָלקסצענטער אין סידנעי און דעם יידישן הילפס־פאָנד אין מעלבורן און פיל אַנדערע.

דער שעפער פון קימבערלעי־פּראָיעקט וועט לאַנג בלייבן אין זכרון פון די אויסטראַלישע יידן.

אָקטאָבער 22, 1973. נאָך כסדרדיקע רדיפות, און די זיכערקייט פון פאַרשטייענדיקן אַרעסט אויף דער באַשולדיקונג פון פּראָטעסטירן קעגן דער „קידנעפּונג" פון זיין טאָכטער — פאַרלאָזט טעמקין סוף־כל־סוף סאָוויעט־רוסלאַנד. אים איז נישט דערלויבט געוואָרן צו קאָמוניקירן זיך מיט מאַרינאַן פאַרן אָפּפאָרן.

אַפּריל 1974: אויף אַ גאַס אין מאָסקווע, האָט מאַרינאַן באַגעגנט אַ פרוי, אַ פריינד פון די טעמקינס. זי האָט געמאַכט די באַמערקונג „מאַרינאַ פירט זיך אויף ווי אַ דערשראָקענע חיהלע"׳

מאַרינאַ שרייט אויס ווערטער — וועלכע האָבן קיין שום צוזאַמענהאַנג, און אַן אַ פאַרבינדונג צווישן זיי.

אין שול לערנט זי זיך אויף דער מדרגה פון נישט־אַנטוויקלטע קינדער. פונדעסטוועגן גיט די ק.ג.ב. אינסטרוקציעס די לערער, מ׳זאָל איר געבן גוטע מיינונגען, כדי צו פאַרדעקן איר גייסטיקן צושטאַנד.

די אַנדערע קינדער זענען אויפגעבראַכט: „פאַרוואָס קומט איר — וואָס קען גאָרנישט, וואָס וויס גאָרנישט — גוטע מיינונגען?

די סיטואַציע היינט צו טאָג:

אין משך פון די לעצטע 5 יאָר האָט פּראָפ. טעמקין יעדע פאָר טעג געקלונגען פון ישראל דירעקט אין מאַרינאַס וווינונג, אין מאָסקווע. מאַרינאַ איז שוין 19 יאָר אַלט, דאָך האָט זי קיינמאָל נישט געענטפערט דעם טעלעפאָן. אַלע בריוו וועלכע פּראָפ. טעמקין שרייבט, ווערן צוריקגעשיקט — אַן צושטעלן זיי מאַרינאַן.

מאַרינאַן איז קיינמאָל נישט דערלויבט צו זיין אַליין. איר איז פאַרבאָטן צו טרעפן זיך מיט עמעצן, וועלכער האָט איר געקאָנט, פאַר איר פאַרשלעפּונג.

אין די 5 יאָר האָט זי קיין איין מאָל נישט באַזוכט איר 80־יאָריקער באָבען, מיט וועלכער זי איז נאָענט געווען. כאָטש די באָבע איז קראַנק און ווינט אַ פּאָר מינוט גאַנג פון איר.

„זיי ווילן נישט, אַז עמעצער זאָל זען, וואָס זיי האָבן פון איר געמאַכט", זאָגט פּראָפ. טעמקין.

די מאַכט־אָרגאַנען זאָגן זיך אָפּ צו אינפאָרמירן דעם פּראָפ. טעקמין וועגן מאַרינאַס געזונט־צושטאַנד, און פאַרשפּרייטן קלאַנגען, אַז זי וויל שוין מער נישט אַרויספאָרן.

פּראָפ. טעמקין מיינט, אַז ווייל זי איז אין רוסלאַנד, קאָן זי נישט אויסדריקן אירע געפילן".

✶

דער ראַטן־פאַרבאַנד האָט אונטערגעשריבן דעם אינטערנאַציאָנאַלן קאָנווענאַנט וועגן ציווילע און פּאָליטישע רעכט.

דער פּאַראַגראַף 12 לייענט זיך אַזוי:

„יעדער איינער דאַרף זיין פריי צו פאַרלאָזן יעדעס לאַנד, זיין אייגנס אריינגערעכנט".

די רוסן אָבער האָבן אַן אַלטן כלל אַז „פּאַפּיר איז געדולדיק, און קאָן אַלץ פאַרטראָגן".

אדאפטירט פון ענגליש — מ. א.

ש. בענעט

דער קימבערלעי־פּראָיעקט

אַ יידישער ישוב מיט הונדערטער יידישע לאַנדווירטשאַפטס־פאַרמס, ריזיקע פאַשע־פעלדער מיט סטאַדעס קי און אָקסן, מילך און פּוטער קאָאָפּעראַטיוון, יידישע שולן, בתי־מדרשים, ביבליאָטעקן, אַ פלייש און גאַרבעריי אינדוסטריע — אין מערב־אויסטראַליע, אין דער פּרוכטבאַרער קימבערלעי־געגנט נעבן פּאָרט ווינדהעם; אַ יידישער ישוב, וואָס זאָל זיך אַליין אויסהאַלטן און וואַקסן.

דאָס איז געווען דער קימבערלעי־פּראָיעקט.

אַ חלום? אַ פאַנטאַזיע? ניין!

פאַר דער דאָזיקער אוטאָפּיע האָבן טריידיוניאָנס פון 4 שטאַטן געגעבן זייער הסכמה. פירער פון אויסטראַלישע פּאָליטישע און אינדוסטריעלע קרייזן, אַ גרויסער טייל פון דער אויסטראַלישער פּרעסע און פירער פון אויסטראַלישע קירכערס זענען געווען פאַר דעם פּראָיעקט. וויסנשאַפטסלייט, בישאָפן, דעפּוטאַטן פונעם פּאַרלאַמענט און צום סוף די רעגירונג פון מערב־אויסטראַליע, אויף וועמענס טעריטאָריע עס געפינט זיך די קימבערלעי־געגנט, האָט אָנגענומען אַ באַשלוס אין סטייט־פּאַרלאַמענט, אַז זי איז פאַר אַ יידישער קאָלאָניזאַציע.

דער מענטש וואָס האָט אַזוי פיל דערגרייכט און אויפגערודערט דאָס אויסטראַלישע פאָלק מיט זיין ערנסטער און באַשיידענער פּראָפּאַגאַנדע, איז געווען ד״ר י. נ. שטיינבערג ע״ה; אַ שטילער און האַרציקער מענטש, אַ פרומער ייד און אַ תלמוד־חכם מיט אַ רייכער פּאָליטישער און ליטעראַרישע פאַרגאַנגענהייט, וואָס האָט באמונה שלמה געגלויבט, אַז זיינע אידעען, ד. ה. די „פריילאַנד־ליגע" — די „טעריטאָריאַליסטישע באַוועגונג" — וועט טיילוויז לייזן דאָס פּראָבלעם פון יידישע פּליטים אין אייראָפּע.

עס דאַרף געוואוסט ווערן אין אַכט, אַז ד״ר שטיינבערג איז געקומען קיין אויסטראַליע אין 1939, ערב דעם אָנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען היטלערס אַרמייען האָבן אָנגעהויבן זייערע מאָרד־אַקטן איבערן יידישן פאָלק.

ד״ר שטיינבערג האָט געוווּסט, אַז מען מוז ראַטעווען יידן כל־זמן ס׳איז דאָ צייט. פאַר דעם צוועק איז ער אָנגעקומען אַלס שליח פון דער „פריילאַנד־ליגע" אין לאָנדאָן, כדי אונטערצוהאַנדלען מיט דער אויסטראַלישער רעגירונג.

די טעריטאָריע פון קימבערלעי, וואָס געפינט זיך אויפן דרומדיקן טייל פון וועסט־אויסטראַליע, איז אויסגעקליבן געוואָרן פאַרן פּראָיעקט. די דאָזיקע געגנט איז זייער פּרוכטבאַר און האָט נאַטירלעכע וואַסער־גרובנס, טייכן און טראָפּישע רעגנס. דער ראַיאָן איז צוגעפּאַסט פאַר האָדעווען בהמות, שעפּסן, מאַיז־גערעטעניש. די געגנט געפינט זיך נעבן גרויסע טייכן און האָט אַ פּאָרט אויפן פּאַציפישן אָקעאַן.

ד״ר שטיינעבערג ע״ה האָט די געגנט באַזוכט צוזאַמען

קאָן נישט דערווייזן זיין אייגענע באַשולדיקונג קעגן פּראָפּ. טעמקין, אַז ער איז: „דורך זיין אוממאָראַלישער, אַנטי־סאָציאַלער אויפפירונג אַ שעדלעכער איינפלוס אויף זיין טאָכטער".

נאָכמער: דז״ס געריכט האָט גענומען צו קענטעניש, אַז פּראָפּ. טעמקין איז: „אַן איבערגעגעבענער פאָטער, וועלכער זאָרגט פאַר זיין טאָכטערס באַדערפענישן".

דאָס געריכט ציט זיך צען שעה. מאַרינאַ ווערט דורכן געריכט נישט אָנגעפרעגט. דער ריכטער באַטראַכט דעם אורטייל און קומט צום אויספיר אין פינף מינוט. ביי פּראָפּ. טעמקין ווערט אוועקגענומען דאָס עלטערן־רעכט.

געמשפּט האָט דער זעלבער ריכטער, וועלכער האָט געלאָזט וויסן דעם פּראָפּ. טעמקין, אַ וואָך פאַרן געריכט, אַז אויב ער איז מסכים אַרויסצופאָרן אָן דער טאָכטער, אָדער ער זאָגט זיך בכלל אָפּ פון אַרויספאָרן — דאַן וועט קיין געריכט נישט פאָרקומען.

מיטן יאַנואַר ביז מיטן פעברואַר 1973

מאַרינאַ פאַרשטייט, אַז די לאַגע איז אַ געפערלעכע, זינט דאָס געריכט האָט לעגאַליזירט איר „קידנעפּינג". עס ווערט פאַר איר אַבסאָלוט קלאָר, אַז זי וועט פאַרכאַפּט ווערן פון דער מלוכה, ווייל אַזעלכע פאַלן זענען שוין געשען. נישט געקוקט דערויף, גייט זי נאָך אַלץ אין שול. „איך האָב אַ מונטערן כאַראַקטער, איך קאָן אַלץ פאַרטראָגן", זאָגט זי.

פעברואַר 15, 1973: מאַרינאַ ווערט גערופן אין ביוראָ פון דער שול־פאַרוואַלטערין. די דאָזיקע פרוי דראָט איר, אַז סיידן זי וועט אויפהערן זיך צו באַמיען אַרויסצופאָרן, אַז נישט — וועט מען איר אַריינגיין אין אַ שפּיטאָל פאַר פּסיכיש־קראַנקע.

פעברואַר 19 1973: מאַרינאַ ווערט „געקידנעפּט".

מערץ 31, 1973: מען ווערט געוווּיער, אַז מאַרינאַ געפינט זיך אין אַ „יוגנט־לאַגער", וועלכער הייסט „אָרליאַנאָק" — און דער לאַגער געפינט זיך איבער טויזנט מייל אַוועק פון מאָסקווע. אין דעם לאַגער ווערן אויף ס׳כוח „איבערדערצויגן" קינדער, וועלכע מ׳האָט אַוועקגענומען פון רעליגיעזע עלטערן. זיי זענען אונטערגעוואָרן אַ כסדרדיקער אינדאָקטרינירונג, ראַדיאָ־הילכערס הילכן נאָכאַנאַנד און די קינדער מוזן שעהן־לאַנג מאַרשירן, און זינגען אידעאָלאָגישע לידער. „דאָס איז אַ קאָשמאַר" — זאָגט מאַרינאַ.

ווען מען האָט איר געבראַכט אין לאַגער, האָט זי אָנגעהויבן אַ הונגער־שטרייק, וואָס האָט געדויערט פיר טעג. די לאַגער־פירער לאָזן איר זיך נישט צולייגן, נאָר צווינגען איר זיך צו באַוועגן, כדי צו ברעכן דעם הונגער־שטרייק. דער אַדמיניסטראַטאָר פון לאַגער טרייסט איר, אַז „אַ ביסל ליידן, קאָן איר גאָרנישט שאַטן".

מען האָט איר צוגעטיילט אַ „דערציער", וועלכער גייט איר כסדר נאָך. צום אונטערשיד פון אַנדערע קינדער, איז איר פאַרבאָטן אַרויסצוגיין פון לאַגער אַליין.

אַ ספּעציעלן דרוק ווערט אויף איר אויסגעאיבט, דורך מעלדן די קינדער פון איר אָפּטיילונג, אַז זייערע אַלע פּריווילעגיעס זענען אָפּהענגיק פון דעם, צי מאַרינאַ וועט יאָ — אָדער נישט ענדערן איר מיינונג וועגן עמיגרירן. די בריוו פון איר פאָטער און אירע פריינד, גיט מען איר נישט איבער. אירע אייגענע בריוו — שיקט מען זעלטן אַרויס.

אַפּריל 4, 1973: דעם פּראָפּ. טעמקין גיט זיך איין אַריינצוגיין אין לאַגער, און צו פאַרבאַהאַלטן אויף זיך אַ „טייפּ־רעקאָרדער", כדי צו פאַרצייכענען זייערע געשפּרעכן. ער זעט מאַרינאַן בלויז עטלעכע מינוטן אַליין.

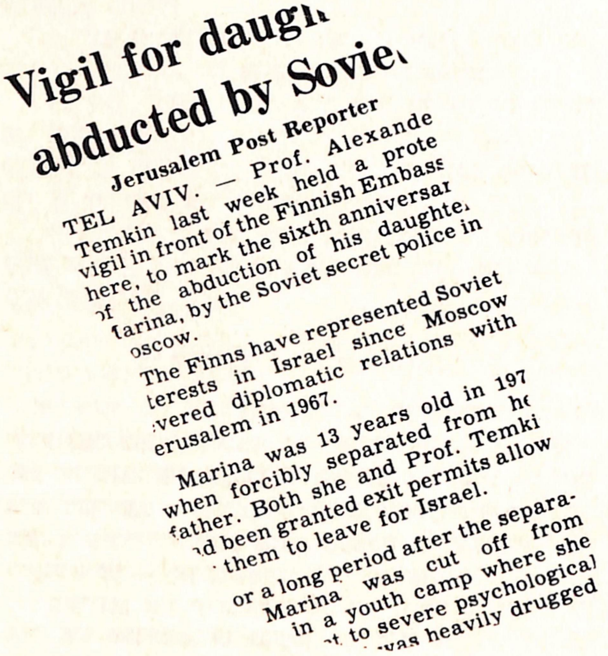
Vigil for daugh
abducted by Sovie
Jerusalem Post Reporter
TEL AVIV. — Prof. Alexande
Temkin last week held a prote
vigil in front of the Finnish Embass
here, to mark the sixth anniversar
of the abduction of his daughte
Marina, by the Soviet secret police in
oscow.
The Finns have represented Soviet
terests in Israel since Moscow
vered diplomatic relations with
erusalem in 1967.
Marina was 13 years old in 197
when forcibly separated from he
father. Both she and Prof. Temki
d been granted exit permits allow
them to leave for Israel.
or a long period after the separa-
Marina was cut off from
in a youth camp where she
t to severe psychological
was heavily drugged

זי וויינט: „טאַטע, נעם מיך אַוועק פון דעם שרעקלעכן אָרט".

מיטאַמאָל נעמט דער אַלאַרם־גלאָק רופן, פּאָליציי קומט אַריין אין לאַגער און שטערט דעם פאָטער און טאָכטער זיי זאָלן קאָנען בלייבן אַליין.

דער געוויינלעכער טערמין צו בלייבן אין לאַגער, איז אַרום 6 וואָכן. מאַרינאַ אָבער פאַרבלייבט אין לאַנגער 9 חדשים.

עס איז נישט באַוווּסט, ווען די נאַרקאָטיקס זענען געוואָרן אָנגעווענדעט. נישט געקוקט אויפן פּסיכאָלאָגישן און פּסיכישן דרוק אין משך פון 7 חדשים, איז מאַרינאַ נאָך אַלץ געזונט.

ווען די לאַגע אין לאַגער ווערט אומדערטרעגלעך, הויבט מאַרינאַ אָן מאַכן דעם אָנשטעל, אַז זי האָט געענדערט אירע מיינונגען. וואַרשיינלעך גלויבט מען איר נישט, און מען ווענדט אָן צו איר מעדיצין.

„איינע פון די מעדיצינען, וועלכע זיי באַנוצן אין אַזעלכע פאַלן — קלערט אויף פּראָפּ. טעמקין — איז זייער ווייטאָגלעך און דערפירט צו דעפּרעסיע. עס איז אוממעגלעך עפּעס צו טראַכטן. די געדאַנקען יאָגן זיך ווי אין אַ טעאַטער. אפילו צוויי יאָר שפּעטער, ליידט נאָך אַלץ דער קרבן פון האַלוצינאַציעס".

זי איז אויסגעשטעלט געוואָרן אויף פסיכאָלאָגישע פּלאָגן, און צום סוף האָט מען איר געמאַכט מוח־צעשטערנדיקע איינשפּריצונגען.

אָנהויבנדיק פון איר 13יאָריקן עלטער, איז זי בכיוונדיק געוואָרן טראַנספאָרמירט פון אַ געזונטער, אינטעליגענטער מיידל מיט אַ שטאַרקן, זעלבסטשטענדיקן כאַראַקטער — צו איינער, וועמענס פּנים איז דעפאָרמירט געוואָרן פון מוסקול־ספּאַזמעס. זי שלעפּט נאָך איר רעכטן פוס, ווי אַ רעזולטאַט פון די מוח־צערודערונגען. איר לערנען איז אויף דער מדרגה פון דעפעקטיווע קינדער.

האָבן מיר פאַר זיך דעם כראָנאָלאָגישן פאַרלויף פון דער טראַגעדיע, אָנהויבנדיק פון מאַי 1972, ווען פּראָפ. אַלעקסאַנדער טעמקין און מאַרינאַ האָבן — יעדע באַזונדער — אָנגעגעבן אַ ביטע, צו קריגן אַן ארויספאָר דערלויבעניש קיין ישראל.

אויגוסט 1972: אָפּגעזאָגט די דערלויבעניש.

אָקטאָבער 19, 1972: פּרעזידענט פון די פאַראייניקטע שטאַטן, ניקסאָן, אַפּעלירט צום סאָוויעטישן אויסערן־מיניסטער אין נאָמען פון די דיסידענטן. ער שטעלט צו אַ רשימה מיט 420 פאַמיליע־נעמען פון די וואָס ווילן פאַרלאָזן סאָוויעט־רוסלאַנד. דער נאָמען פון די טעמקינס געפינט זיך אויף דער רשימה. צוליב אַ ביוראָקראַטישן פאַרזען, האָבן זיי דעם 19טן אָקטאָבער באַקומען די דערלויבעניש ארויסצופאָרן צוזאַמען מיט די אַנדערע משפּחות.

ביי מאַרינען און איר פאָטער ווערט אַוועקגענומען די סאָוויעטישע בירגערשאַפט — און זיי ווערן ישראלדיקע בירגער.

אָקטאָבער 23 1972: די ק.ג.ב. כאַפּט זיך, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען, און אינטערווענירט — מ׳רופט ארויס פּראָפ. טעמקין, און מען לאָזט אים וויסן, אַז אויב ער וועט אין משך פון צען טעג נישט פאַרלאָזן ס׳לאַנד אָן מאַרינאַן, ווערט זיין אַרויספאָר־וויזע אַנולירט, און אים וועט מען איינזעצן.

ער זאָגט זיך אָפּ ארויסצופאָרן: „זיי ווילן אונדז פאַרנאַנדערטיילן, כדי אָנצושרעקן אַנדערע יידן, וואָס ווענדן זיך נאָך ארויספאָר־דערלויבענישן. זייער טאַקטיק איז צו אַנטמוטיקן עמיגראַציע דורך איינהאַלטן קינדער, ווי ערובניקעס". (די קינדער — באַמערקט פּראָפ. טעמקין — זענען דער „אַרויספאָר שטייער").

נאָוועמבער 13, 1972: מאַרינאַ זאָגט זיך אָפּ צו זיין מיט איר מוטער, ווייל זי איז אויפגעבראַכט אויף איר, פאַר קאָאָפּערירן מיט דער ק.ג.ב.

שפּאַצירנדיק אין גאַס, ווערט זי און איר פאָטער אַרומגערינגלט מיט פּאָליציי, און מ׳וואַרפט זיי אריין אין אַ פּאָליציאישן אויטאָ. אין פּאָליציי־ביוראָ ווערן זיי געפּאָרשט במשך פון 7 שעה — אָן עסן אָדער וואַסער.

מאַרינאַ ווערט געפּאָרשט באַזונדער. מען וויל דערגיין, פאַרוואָס זי וויל פאָרן קיין ישראל. מען פרעגט איר מיט אַ כיוון פּראָוואָצירנדיקע פראַגן, אַדאַנק וועלכע די פּאָליציי האָפט — אַז מאַרינאַ וועט מאַכן אַנטי־סאָוויעטישע דערקלערונגען.

מאַרינאַ האָט אָבער אויף אַלע פראַגן געענטפערט דאָס

מאַרינאַ טעמקין

אייגענע: „איר זענט רוסן, און איר ווילט לעבן אין רוסישן היימלאַנד — איך בין אַ יידישע, און איך וויל לעבן אין יידישן היימלאַנד".

דעצעמבער 1972: דריי אָפיציעלע פאָרשטייער פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי האָבן איין אָוונט באַזוכט מאַרינען, ווען איר פאָטער איז נישט געווען אינדערהיים. זיי האָבן איר געפּאָרשט ביז נאָך האַלבע נאַכט, און נישט דערלאָזט זי זאָל שלאָפן.

מאַרינאַס מאַמע איז מסכים געווען אָנצושלאָגן דער טאָכטער נאָך דעם ווי איינער פון די פאָרשטייער האָט איר געזאָגט, אַז מען דאַרף איר גוט צעקלאַפּן די ביינער דערפאַר, ווייל זי וויל פאָרן קיין ישראל. „אַלע יידן, וואָס פאָרן קיין ישראל, זענען גלייך ווי היטלער", האָבן זיי צו איר געשריען.

צומאָרגנס איז מאַרינאַ געווען קראַנק און נישט געקאָנט גיין אין שול.

דעצעמבער 27, 1972: אַ נישט־געלונגענער פּרווו, צו פאַרכאַפּן מאַרינאַן פון שול.

ווען זי איז געזעסן אין קלאַס, איז אריינגעקומען אַ לערער און געהייסן איר אַרויסגיין, ווייל צוויי מענטשן וואַרטן אויף איר און זי דאַרף מיט זיי רעדן. אַ מאַן פון ק.ג.ב. און אַ פרוי פּרווון ווירקן אויף איר, זי זאָל גיין מיט זיי.

זי גייט כלומרשט נעמען איר מאַנטל — און פאַרשווינדט.

יאַנואַר 17, 1973: נאָך אַ גאַנצער ריי געריכטלעכע פאַרהאַנדלונגען — קומט פאַר דער ענדגילטיקער פּראָצעס. זיין אויפגאַבע איז: אָפּצוטיילן מאַרינאַן פון איר פאָטער, דורך אָפּנעמען ביי אים יורידיש יעדע לעגאַלע רעכט — אָפּצוהיטן זיין טאָכטער. דער „קענגארו־געריכט*

* קענגארו־געריכט — טיפּישע אויסטראַלישע באַצייכענונג פאַר אַ לינטש־משפּט.

למעשה, אויסגעוויילט צו דער מאַכט און וואָס איז פונקט אַזוי גלייכגילטיק צום גורל פון פשוטן מענטש ווי ס׳איז געווען דער צאַר און זיין רעגירונג, אין אָנהייב פון איצטיקן יאָרהונדערט. אָבער ס׳איז פאָרט אַ גרויסער חילוק — די מאַכט פון צאַר און זיינע נאָבללייט האָט זיך באַזירט אויף זייער געבורט, זייער יחוס, די מאַכט פון אונדזערע רעגירונגען איז באַזירט אויף געלט, קאָנטראָל פון מלוכה־אוצר, פון שטייערן און הלוואות וואָס מען מאַכט אין אויסלאַנד.

טאָלסטאָי האָט אין זיין עסיי געשריבן וועגן די גרוילן פון דער מאַכט, גרוילן וואָס זענען פאַקטיש אומבאַקאַנט אין אויסטראַליע, הגם דאָ זענען פאַראַן מענטשן מיט אַ הכנסה וואָס איז נאָענט צום אָרעמקייט־מצב. אונדזערע גרוילן זענען היינט:

אַרבעטסלאָזיקייט, דער עיקר צווישן דער יוגנט, דאָס ווייטאָגדיקע, דעגראַדירנדיקע שטרעבן צו אומאָפּהענגיקייט און בכבודיקייט. און דאָס זייט ביי זייט מיט אַ סך, יענע וואָס אַרבעטן און האָבן אַ גוט לעבן, אַלע אַרבעטער וויסן וועגן „די שריפט אויף דער וואַנט״. פאַר אַ סך צווישן זיי, וואָס איצט איז זיי גוט. אפילו אַרבעטער פון „טעלעקאָם״, אַ מלוכהשע אינדוסטרי זענען פונקט אַזוי באַזאָרגט וועגן דעם וואָס די קאָמפּיוטערס און אויטאָמאַטיזאַציע זענען עלול צו טאָן צו זייערע אַרבעטפּאָסטנס, ווי יענע וואָס זענען באַשעפטיקט אין דער פּריוואַטער אינדוסטרי.

נישטאָ קיין שום מאָראַל, קיין שום רחמנות אין האַנדל. דערפאַר דאַרפן מיר, פונקט ווי אין טאָלסטאָיס צייטן, אַן אַנדערע געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציע. דאָס קען נישט זיין, נישט די קאַפּיטאַליסטישע, נישט די סאָציאַליסטישע, זיי ביידע האָבן אַנטוישט דער מענטשהייט.

עס איז אַ האַרצווייטאָג פעסטצושטעלן, אַז דער טריומף פון דער וויסנשאַפט און טעכנאָלאָגיע האָבן נישט באַוויזן צו געפינען אַ לייזונג צו פּראָבלעמען פון דער מענטשלעכער אויפפירונג, דער געזעלטשאַפטלעכער אָרדענונג.

איבערזעצט פון ענגליש: **מ. אלעקסאנדער**

סאָוויעט־רוסלאַנד ווערסוס מאַרינאַ טעמקין

(אַ סאָוויעטישע אַנאַ פראַנק?)

ווען מאַרינאַ איז אַלט געווען 12 יאָר, האָט זי געלייענט דעם „טאָג־בוך פון אַנאַ פראַנק״, און זי האָט זיך אידענטיפיצירט מיטן יידישן מיידל פון האָלאַנד, וואָס איז געווען פאַרפאָלגט פון די נאַציס.

מאַרינאַ האָט זיך געפילט איזאָלירט פון דעם אַרום, דורך דעם אַנטיסעמיטיזם, וועלכן די מאַכט האָט געשטיצט. זי האָט אויך געפילט, אַז ס׳איז פאַר איר נישטאָ קיין צוקונפט אין סאָוויעט־רוסלאַנד, ווו זי, אַלס יידישקע — וועט נישט האָבן קיין צוטריט צו אַ צאָל פאַקולטעטן אויפן אוניווערסיטעט, און ס׳וועט אויך זיין שווער פאַר איר צו קריגן אַן אַנטשפּרעכנדע אַרבעט.

מאַרינאַ איז געווען זייער באַגאַבט. איר פאָטער, פּראָפעסאָר אַלעקסאַנדער טעמקין האָט איר געגעבן צוגאָבלעקציעס אין מאַטעמאַטיק, פיזיק און פראַנצויזיש, ווייל די שול־אַרבעט האָט זי לייכט און שנעל אַבסאָרבירט.

זי האָט אויך געלערנט אַביסל העברעיש, צוזאַמען מיט יידיש, און דאָס איז פאַרבאָטן אין רוסלאַנד. דעריבער האָט זי זיך געהיט נישט צו מאַכן די העברעישע לעקציעס — ווען איר מוטער איז אינדערהיים.

מאַרינאַס מוטער איז אַ רוסישע, דערצויגן אין דער סאָוויעטישער ווירקלעכקייט (און מאָראַל) האָט זי באַלד געמאָלדן אין אינסטיטוט, ווו פּראָפ. טעמקין אַרבעט, אַז ער האָט פאַר איר אויסגעדריקט זיין ווונטש — זיי זאָלן פאָרן קיין ישראל, אין איינקלאַנג מיט איר סאָוויעטישער דערפאַרונג (וואָס איז דער פאָטער פון שרעק) האָט זי אויך באַלד אָנגעגעבן אויף אַ גט, און איר טאָכטער מאַרינאַ איז קעגן איר ווילן אריבער אונטער דער אויפזיכט פון איר מוטער „צוליב איר שטרעבן צו פאָרן קיין ישראל״.

די זשורנאַליסטין אויגוסטינע זיכער, וואָס האָט אַמאָל געווינט אין מעלבורן, און איז היינט אין ירושלים, ווו זי אַרבעט מיט אין אָנגעזעענע צייטונגען, האָט צונויפגעזאַמלט דעם גאַנצן מאַטעריאַל וועגן מאַרינאַ טעמקין — דאָס יידישע מיידל, קעגן וועלכער די סאָוויעטישע אַדמיניסטראַציע פירט אַ ברוטאַלע מלחמה.

דער מאַטעריאַל איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין „אויסטראַליע־ישראל רעוויו״ פון 15טן נאָוועמבער 1978. מיר ברענגען דאָ דאָס אַלגעמיינע בילד:

„דעם ערשטן מאַי 1978 איז אויסגעפאַלן מאַרינאַ טעמקינס 19טער געבוירן־טאָג. עס איז אויך געוואָרן 5 יאָר, זינט די ק.ג.ב. האָט זיך אריינגעריסן אין איר באָבעס וווינונג אין מאָסקווע. מאַרינאַ איז געזעסן אויף דער סאָפע, ווען מען האָט אויפגעבראָכן די טיר, און פיר מענטשן האָבן זיך אריינגעריסן אין צימער. אַן אוניפאָרמירטער קאַפּיטאַן פון מיליציע, און דריי אַגענטן אין ציווילע קליידער. איינער האָט געהאַלטן וואַך אויף די טרעפּ. צוויי שוואַרצע אויטאָס זענען געשטאַנען אין דריסן. דער מיליציאָנער האָט מיט כוח פאַרדרייט די האַנט אויף הינטן פון פּראָפ. טעמקין. די אַנדערע דריי האָבן צעשלאָגן מאַרינאַן, פאַרדרייט אירע הענט אויפן רוקן, און מיט געוואַלד זי אַרויסגעשלעפּט פון דער וווינונג. זי האָט נישט אויפגעהערט צו שרייען: „העלפט מיר, העלפט מיר״. פּראָפ. טעמקין דערמאָנט זיך „דעם אויסדרוק פון הנאה אויפן פנים פון איינעם פון די מענער״ ווען ער האָט דאָס 13־יאָריקע מיידל אַראָפּגעשלײדערט פון די טרעפּ, און אריינגעוואָרפן אין אויטאָ. מאַרינאַ טעמקין איז געוואָרן פאַרשלעפּט פון דער ק.ג.ב. און אָפּגעטיילט פון איר פאָטער.

טער ראַפּקי). ער האָט זיך געוואָנדן צו זיין פּאַרזיצער, אַז ער זאָל צוריקציען זיין דערקלערונג, אַנדערש וועט ער רעזיגנירן אַלס סעקרעטאַר. אָבער ה. באָאַס איז געבליבן ביי זיינס און ראַפּקע האָט רעזיגנירט.

★

מיר האָבן קוים געקענט אָפּכאַפּן דעם אָטעם צוליבן פּאָגראָם אין פּשיטיק, איז אונטערגעקומען אַ נייער אומגליק. דער נאַצישער רעזשים אין דייטשלאַנד האָט אין איין נאַכט, אין 1938 אַריבערגעוואָרפן אַלע פּוילישע בירגער, ייִדן, וועלכע האָבן זיך געפונען אין דייטשלאַנד איבער דער דייטש־פּוילישער גרענעץ, ביים שטעטל זבאָנשין. היינט ביים שרייבן די דאָזיקע שורות, כאָטש ס'איז שוין אריבער 40 יאָר, כאַפּט אונדז אָרום אַ ציטער, אַ גרויל, איבער דער גרויזאַמקייט פון דאָזיקן אַקט.

מיר האָבן דערפילט, אַז עפּעס דאַרף געטאָן ווערן, אָבער תיכף.

מיר האָבן באַשלאָסן אַריבערצוברענגען 20 קינדער יינגלעך, אין עלטער פון 14 ביז 18 יאָר און זיי דאָ איינאָרדנען און דערציען. אַ ווענדונג איז אַוועק צו דער קהילה אין וואַרשע, וועלכע זאָל פאַר אונדז ווערבירן די געהעריקע קינדער.

די אויסטראַלישע רעגירונג האָט אונדז געגעבן די דערלויבעניש דעם פּלאַן דורכצופירן. 20 פריינד האָבן וואָלונטירט צו ווערן די פּאַטראָנען. יעדעס יינגל דאַרף האָבן זיין פּאַטראָן. די רייזע־הוצאות זענען געדעקט געוואָרן פון די געלטער, וואָס די דייטשן ייִדן האָבן נאָך באַוויזן אַרויסצוראַטעווען און זיי דעפּאָנירן אין ענגלאַנד.

דער פּלאַן איז אדורך בשלום. יעדעס יינגל איז איינקוואַרטירט געוואָרן אין אַ פּריוואַט הויז, וו ער זאָל זיך פילן היימיש ווי אַ באַשטאַנדטייל פון דער גאַנצער פאַמיליע. פאַר אויסהאַלטן האָט געצאָלט יעדער פּאַטראָן פאַר די באַדערפעענישן פון זיין יינגל.

די פּאַטראָנען זענען געווען: אַרטור ראָז, וואָס איז פאַקטיש געווען דער מאָטאָר פון דער גאַנצער אונטערנעמונג, י. פושעט, לעאָ פינק, סיד פינק, וואָלף פינק, דזשעק פינק, משה הילער, משה פּלאָטקין, פרעד יאָפע, ראובן ראָטבערג, מאַהעמאָוו, יענקל ראָקמאַן, האזי, ריזמאַן, פּ. לאַסיקאַ. די איבעריקע נעמען פון די פּאַטראָנען געדענק איך נישט.

מ'האָט זיי געגעבן די פולע וואַרעמקייט, וואָס עלטערן קענען געבן זייערע אייגענע קינדער.

ווען די צווייטע וועלט־מלחמה איז אויסגעבראָכן, האָבן אַלע, מיטן אויסנאַם פון אייניקע, וואָס זענען געווען נישט געזונט, וואָלונטירט אין דער אַרמיי, כאָטש לויט זייערע יאָרן זענען זיי נאָך געווען צו יונג. זיי האָבן זיך געמאַכט פאַר פיל עלטער. נישט אַלע זענען צוריקגעקומען. זיי זענען געפאַלן אויפן שלאַכטפעלד פאַרן כבוד פון זייער פאָלק.

מאַרק אָליפאַנט

דער תהום צווישן די רעגירער און די רעגירטע

קורץ פאַר זיין טויט, אין 1910, האָט טאָלסטאָי געשריבן אַן עסיי, אָדער אַ סעריע עסייען אין וועלכע ער האָט אַרומגערעדט די פּאָליטישע פּראָבלעמען פון זיין צייט אין רוסלאַנד. איין זאַץ אין זיין עסיי האָט זיך אַזוי געלייענט:

— „פונקט ווי אין אַ חלום בעת מיר פּרוּוון זיך ראַטעווען פון אַ גרויל וואָס געשעט צו אונדז, אָדער נאָך מער ווי פון עפּעס גרויליקס וואָס מיר אַליין טוען זיך אָן, מוזן מיר, דעמאָלט קומען צום באַוווּסטזיין, אַז דאָס חלומען מיר נאָר, און מיר מוזן זיך אויפוועקן: אַזוי אויך אין לעבן, כדי זיך צו ראַטעווען פונעם גרויל אין וועלכן מיר לעבן און אין וועלכן מיר אַליין באַטייליקן זיך מוזן מיר קומען צום באַוווּסטזיין און אַרויסרופן מאָראַלישע געפילן. דאָס געפיל פון מאָראַל און מאָראַלישן אָנשטרענג וואָס איז נאַטירלעך צום בעלשכלדיקן מענטש".

טאָלסטאָי איז געווען אַ קריסט און נישט קיין באָלשעוויק. אָבער ער האָט קלאָר געזען, פונקט ווי מיר זען עס היינט. אַז עפּעס טויג נישט, באַלד אין יסוד, אין דעם אופן ווי דער מענטש ווערט היינט רעגירט און דעם גרויסן אָפּגרונט צווישן דעם וואָס איז גוט און אָרנטלעך און דאָס וואָס עס געשעט צו יעדן איינעם פון אונדז.

עס איז אַ טיפער חילוק צווישן דעם וואָס מיר פילן בחוש, אַז עס איז גוט און פיין און דאָס וואָס עס נייטן אונדז צו טאָן יענע וואָס רעגירן מיט אונדז, צי דאָס זענען די „ליבעראַלן" אָדער די „לייבאָריסטן".

אין טאָלסטאָיס צייטן איז דער אונטערשיד געווען צווישן דעם אימפּעראַטאָר און זיין רעגירונג און דעם פאַראָרעמטן פאָלק, וועמען דאָס שווערע לעבן האָט געפירט צו דער רוסישער רעוואָלוציע און דאָס פאַרבייטן דעם צאַר און זיינע מיניסטאָרן מיט דער טיראַניי פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי.

ס'איז טאַקע טשעקאַווע, נאָך 150 יאָר, אָדער מער, האָבן די אויסטראַליער נישט קיין מעגלעכקייט צו באַשטימען זייער אייגענעם אופן פון לעבן, ווי דאָס האָט נישט געקאָנט טאָן די מערהייט פון רוסישן פאָלק אין טאָלסטאָיס צייטן. דאָס האָט לחלוטין נישט צו טאָן מיטן פאַקט וועלכע פּאַרטיי ס'איז ביי דער מאַכט, צי דאָס איז וויהיטלעם אָדער פרייזער וואָס פירט אָן מיט דער רעגירונג.

דאָס אויסטראַלישע פאָלק איז היינט אימפּאָטענט. הגם צוליב אַנדערע סיבות ווי די וואָס זענען געווען אין טאָלסטאָיס צייטן. דעמאָלט איז די מאַכט, פאַקטיש געווען אַן אומבאַגרענעצטע. היינט האָבן מיר דאָ אַ רעגירונג וואָס איז פונקט אַזוי אומבאַגרענעצט, הגם זי ווערט.

גרעסטער מערהייט אַן ערך 70 פּראָצענט אַ דאָרפישע. אָבער אַלע שטייערן ווערן הויפּטזעכלעך איינקאַסירט פון די שטעט, וועלכע זענען באַזעצט דורך יידן. שמאַכטן טאָקע די יידישע קליינהענדלער און האַנטווערקער אונטער דער לאַסט פון דער אַנטיסעמיטישער פּראַקטיק פון די מלוכהשע שטייער־אַמטן. זייער האָב־און־גוטס ווערט מיטן כוח פון עקזעקוציעס צוגענומען, רואינירנדיק גאַנצע פאַמיליעס. אין דער זעלבער צייט געניסן זיי כמעט נישט פון קיין שום קרעדיט מצד דער מלוכה. לעצטנס איז צוגעקומען א נייע גזירה, דער צעכן־געזעץ, וואָס דראָט אונטערצוברענגען די גאַנצע יידישע האַנטווערקעריי בכלל.

אין דען אַ וווּנדער, אַז אַזאַ לאַגע האָט אַרויסגערופן אַ פּאַניק־שטימונג צווישן דער יידישער באַפעלקערונג אין פוילן און מען וויל אַנטלויפן, ווו די אויגן וועלן טראָגן. געוויס איז דאָס נישט קיין לייזונג. אַן אויסוועג צו דער פאַרצווייפלטער לאַגע קען נאָר זיין מיט דער ענדערונג פון פּאָליטישן רעזשים אין פוילן. אָבער עמיגראַציע האָט שטענדיק געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין יידישן לעבן אין מזרח־אייראָפּע. היינט אָבער איז די גאַנצע וועלט פאַרהאַמערט אויף זיבן שלעסער און לאָזט קיינעם צו זיך נישט אַריין. ווערגט מען זיך טאַקע דאָרטן מיטן דלות און עס פאַרפעלט שוין באַלד כוח צו אָטעמען...

עס קענען דעריבער קיין צוויי מיינונגען נישט זיין, אַז ס׳איז נויטיק אַ גרויסע און אַ באַלדיקע הילף פאַר דער יידישער מאַסע אין פוילן. פירנדיק די דאָזיקע אַקציע: „הילף פאַר די פּוילישע יידן", איז אויך נויטיק קלאָר צו מאַכן אויף וועמעס „אַדרעס„ די דאָזיקע געלטער ווערן געשיקט, ווייל פון דערפאַרונג איז באַוווּסט, אַז די שענסטע אידעע קען פאַרוואַנדלט ווערן אין א סקאַנדאַל, אויב זי ווערט אויסגעפירט דורך שלעכטע מענטשן. וועגן דעם אָרגיקן קאָמיטעט איז נאָך פריצייטיק צו רעדן, ווייל גלויבנדיק זייערע ווערטער, זענען דאָס מענטשן ערנסטע, וואָס פאַרדינען צוטרוי. וועלן מיר האָפן, אַז אויך אין דער הינזיכט, וועלן זיי אונדז נישט פאַרפירן".

אויב דאָס איז געווען ווייניק איז צוגעקומען דער פיזישער טעראָר, מיט שפּאַלטן יידישע קעפּ. אויב דער פּוילישער פּרעמיער־מיניסטער סקלאַדקאָווסקי, קען זאָגן אין זיין סיים (פאַרלאַמענט) עקספּאָזע וועגן דער יידן־פראַגע: „עקאָנאָמישער באָיקאָט לגבי יידן, ביטע זייער, (אָושעם), אָבער שלאָגן נישט", פאַרשטייט דאָס דער פּראָסטער, נישט אַנטוויקלטער, אָפּגעשטאַנענער פּויער, אַז עקאָנאָמישער דרוק קען זיך נישט באַגיין אָן אַ האַק איבערן קאָפּ, אָדער לאָזן מיטן פייער יידיש האָב־און־גוטס. נישט ווייניק שנאה האָט ארויסגעוויזן די פּוילישע „גאָלדענע יוגנט", די סטודענטן פון די אוניווערסיטעטן, די מעשה פּשיטיק און מינסק־מאַזאָוויעצק, האָט דערגרייכט דעם העכסטן קולמינאַציע־פּונקט, וואָס קישעניעוו מעג זיך באַהאַלטן אַנטקעגן אים.

די דאָזיקע געשעענישן האָבן אויפגעטרייסלט דעם היגן ישוב. אַלע האָבן דערפילט, אַז באַלד דאַרף עפּעס געטאָן ווערן. עס איז גערופן געוואָרן אַ קאָנפערענץ פון אַלע יידישע אינסטיטוציעס, כדי צו רעאָרגאַניזירן און אויסברייטערן דעם שוין עקזיסטירנדיקן יידיש־פּוילישן הילפס־פאָנד. אַלע אָנוועזנדע האָבן זיך דערקלערט אַלס מיטגלידער פון דעם נייעם קאָמיטעט. ס׳איז אויסגעווילט געוואָרן אַן עקזעקוטיוו אין וועלכן עס זענען אריין: אַרטור ראָז; מלך ראַוויטש, משה הילער, מאיר סילמאַן, מרס. פרידמאַן, פּ. לאַסיקאַ און סענדער בורשטין.

ס׳איז ארויס אַן אויפרוף צו דער יידישער באַפעלקערונג מיט דער לאָזונג: „גיט די לעבעדיקע ברויט" מיט די אונטערשריפטן פון אַלע מיטגלידער פון עקזעקוטיוו.

אַ גרויסע מאַסן־פאַרזאַמלונג האָט נאָכגעפאָלגט דעם אויפרוף. מיט אַנטשפּרעכדיקע רעדעס זענען אַרויסגעטרעטן: הרב דענגלאו פון דער סט. קילדא שול; הרב גורעוויטש פון דער קאַרלטאָנער שול; ד"ר א. פּאַטקין, אַן אָנגעזעענער געזעלשאַפטלעכער קולטור־טוער און געוועזענער פּרעזידענט פון קדימה; און סענדער בורשטין.

סיי דער אויפרוף, סיי די גרויסע מאַסן־פאַרזאַמלונג האָבן געמאַכט דעם געהעריקן איינדרוק און גרויסע באַשטייערונגען זענען אריינגעפלאָסן. דאָס געלט איז אַוועקגעשיקט געוואָרן צום „דזשאָינט" אין וואַרשע און דאָרטן, לויט זייער איינזען איז דאָס געלט פאַרטיילט געוואָרן צווישן די אינסטיטוציעס, וואָס האָבן זיך אַממערסטן גענויטיקט.

ווי איראָניש דאָס זאָל נישט קלינגען, אָפּגערופן האָבן זיך אויף אונדזער אַפּיל הויפּטזעכלעך אונדזערע היימישע פּוילישע יידן. דאַקעגן די אַנגליזירטע לאַנג־איינגעזעסענע, גוט סיטואירטע, זענען געבליבן גלייכגילטיק, ווייניקער פאַרפליכטעט. אויף אַלגעמיינע, ספּעציעל אויסטראַלישע צוועקן אָבער באַשטייערן זיך די דאָזיקע געלט־מאַגנאַטן מיט אַ ברייטער האַנט.

ביי דער געלעגנהייט וויל איך דערציילן אַ פּיינלעכן מאָמענט. אין אָט דער צייט, וועגן וועלכער מיר דערציילן, איז די אימיגראַציע־פּאָליטיק פון דער אויסטראַלישער רעגירונג אַביסל מילדער געוואָרן. ווי איך האָב שוין ביי פריערדיקע געלעגנהייטן דערמאָנט, איז די אימיגראַציע, צוליבן גרויסן עקאָנאָמישן קריזיס און גרויסע אַרבעטסלאָזיקייט פון 1928, געווען פולשטענדיק געשלאָסן. בלויז נאָענטע משפחה, פרוי צו אַ מאַן, האָט מען געגעבן פּערמיטן.

האָט מען גענומען אויסנוצן די דאָזיקע נייע ווענדונג פון דער פעדעראַלער רעגירונג, כדי צו באַקומען אַריינפאָר־דערלויבענישן פאַר קרובים.

האָט נישט קיין אַנדערער, ווי דער פאָרזיצער פון דעם „אַדווייזערי באָאַרד" (דער אַמאָליקער „באָאַרד אָף דעפּיוטיס") ה. באָאַס, אָפּגעדרוקט אין דער טעגלעכער ענגלישער פּרעסע אין נאָמען פון לאָקאַלן יידנטום, אַז ער איז קעגן דער יידישער אימיגראַציע. די סיבה — דאָס קען ברענגען שאָדן די היגע יידן, דאָס וועט ברענגען צו אַנטיסעמיטיזם. מ׳וועט זאָגן, אַז עס זענען פאַראַן צו פיל יידן.

דער סעקרעטאַר פון „אַדווייזערי באָאַרד" איז געווען דער יונגער אַדוואָקאַט ראַפּקי (דער שפּעטערדיקער ריכ־

סענדער בורשטין

אונדזער הילף דעם פוילישן יידנטום

(אַ קאַפּיטל זכרונות)

פוילן איז ביזן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה געווען איבער הונדערט יאָר צעטיילט דורך אירע שכנים: רוסלאַנד, דייטשלאַנד און עסטרייך. פּאָלאַקן האָבן געפירט אַ כסדרדיקן פאַרביטערטן קאַמף דורך אויפשטאַנדן קעגן די אָקופּאַנטן, פאַר אַ פריי און זעלבסטשטענדיק פוילן. די פרייהייטס־קעמפער האָבן צוגעזאָגט, אַז ביים צוריק באַקומען זייער אומאָפּהענגיקייט, וועלן זיי געבן אַלע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן, די יידן אַריינגערעכנט פולע גלייכבאַרעכטיקונג: פּאָליטישע, עקאָנאָמישע און נאַציאָנאַלע.

אָבער גלייך ביים ווידערגעבורט פון אַ זעלבסטשטענדיק פוילן, אין יאָר 1918, האָט מען וועגן די אַלע צוזאַגן „פאַרגעסן". דער ערשטער קרבן זענען געווען יידן. ס'האָבן זיך אַ שאָט געטאָן נייע גזירות און געזעצן קעגן יידן.

די לאַגע פון יידישן ישוב האָט זיך פילפאַכיק פאַרערגערט מיטן קומען פון היטלערן צו דער מאַכט אין דייטשלאַנד. מגפות, אַנשטעקנדיקע קראַנקהייטן ווייסן נישט פון קינסטלעך־אויפגעשטעלטע געאָגראַפישע גרענעצן. פוילן איז געווען די ערשטע אָפּנעמערין פון דער „טייערער" סחורה. האָט היטלער איינגעפירט קאָנצענטראַציע־לאַגערן פאַר פּאָליטישע קעגנער, האָט אויך פוילן איינגעפירט „קאַרטוז־בערעזע".

די פריינדשאַפטלעכע באַציאונגען צווישן דיביידע לענדער זענען שטאַרק געוואקסן. מען איז געפאָרן צו גאַסט איינער צום צווייטן. דער פוילישער אויסערן־מיניסטער, פּולקאָווניק בעק איז זיך געפאָרן צו גאַסט קיין דייטשלאַנד. און פאַרן גענעראַל גערינג האָט מען געמאַכט אַ גרויסע אויפנאַמע אין פוילן. אַ קיצור, די ליבשאַפט האָט געבליט.

לאָמיר אויפמישן אַ בלעטל פון אונדזער זכרון און זיך דערמאָנען די צייטן אין מיטן פון די דרייסיקער יאָרן, ווי ס'האָט אויסגעזען די פּאָליטישע און עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידן אין פוילן. אָט ליגט פאַר אונדז אַן אויסשניט פון אַ גרעסערער נאָטיץ, וואָס איך האָב אָפּגעדרוקט אין די „יידישע נייעס" דאַטירט דעם 6־טן יוני 1935:

די עקאָנאָמישע לאַגע פון די פוילישע יידן

„עס דערגייען צו אונדז אַלאַרמירנדיקע ידיעות, סיי דורך דער אויסלענדישער פּרעסע, סיי פון פּריוואַטע בריוו, וועגן דער קאַטאַסטראָפאַלער, ממש האָפנונגסלאָזער לאַגע פון די יידישע מאַסן אין פוילן. ידיעות, וועלכע טרייסלען אויף און דערשיטערן יעדן איינעם, צי ער האָט יאָ, אָדער נישט פאַמיליע אין דער אַלטער היים. אָבער ווילנדיק העלפן מיט וואָס נישט איז דעם פאַרצווייפלטן יידישן ישוב אין פוילן, איז נויטיק זיך צו באַקענען מיט איניקע זאַכן וואָס וועלן קלאָר מאַכן די לאַגע.

געוויס לעקט קיינער נישט קיין האָניק. די גאַנצע א"ג „ציוויליזירטע" וועלט לעבט דורך אַ שרעקלעכן, עקאָנאָמישן קריזיס מיט אירע דרייסיק מיליאָן אַרבעטסלאָזע. ביי די היינטיקע פּאָליטיש־עקאָנאָמישע אומשטענדן איז אוממעגלעך צו געפינען אַן אויסוועג פון דער לאַגע, אָבער יעדע רעגירונג באַמיט זיך, צו לינדערן די נויט פון די הונגעריקע דורך פאַרשידענע אַרבעטסלאָזע אונטערשטיצונגען, עפנטלעכע אַרבעטן אדג"ל. אַנדערש איז אָבער די באַציאונג פון די פוילישע מאַכטהאָבער צו זייערע יידישע בירגער.

די פוילישע רעגירונג, ווי בכלל די אַלע ביז־איצטיקע פוילישע רעגירונגען האַלטן פון פּרינציפּ „נאַציע־באַלעבאָס". אויב אַזוי, זענען די יידן, ווי בכלל אַנדערע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אין פוילן, בירגער פון דער צווייטער מדרגה. די באַציאונג קומט צום אויסדרוק סיי אויפןווירטשאַפטלעכן, סיי אויפן קולטורעלן געביט.

די היינטיקע פוילישע רעגירונג, און ספּעציעל אירע באַטשאַפטן, האַלטן אין איין רעקלאַמירן די יידן־פריינדשאַפט. אז זי איז נישט חו"ש קיין אַנטיסעמיטישע, פאַרקערט, זי טוט דאָס בעסטע, וואָס איז נאָר מעגלעך. באַקענט מען זיך אָבער מיט דער פאַקטישער לאַגע נענטער, קריכט די אָל ארויס פון זאַק.

עס איז באַוווּסט, אַז לעצטנס וואַקסט אומאויפהערלעך די אַריינמישונג פון דער מלוכה אין פאַרשידענע ווירטשאַפטלעכע צווייגן, אָדער שטעלט זיי אונטער איר דירעקטער קאָנטראָל, עווענטועל דורך אַ באַשטימטער פינאַנס־ און קרעדיט־פּאָליטיק צו קערעווען מיט געוויסע געביטן פון ווירטשאַפטלעכן לעבן. אַזוי ארום זעט מען ווי וויט אַנטיסעמיטיש, יידן פיינטלעך די דאָזיקע פּאָליטיק איז.

דער גרעסטער אַרבעטסגעבער ביים היינטיקן טאָג אין פוילן איז די מלוכה. זי האַלט אויס צענדליקער טויזנטער אַרבעטער און באַאַמטע, אָבער זעט מען צווישן זיי אויך אַ יידישן אַרבעטער אָדער באַאַמטן? מיר רעדן שוין נישט וועגן פּראָצענט, וואָס קומט אויס לויט דער צאָל יידישער באַפעלקערונג אין פוילן. אַלע באַנען און מלוכה־אַדמיניסטראַציעס זענען יידן־ריין. פאַרקערט, די וועלכע האָבן פון לאַנג יאָ געהאַט באַשעפטיקונג, ווערן אויך באַזייטיקט. צ. ב. אין גאַליציע זענען געווען איניקע הונדערט יידישע באַן־אַרבעטער. היינט וועט איר פון זיי קיין זכר נישט געפינען. אין וואַרשע, גראָדנע און ווילנע זענען אַמאָל געווען גרויסע טאַבאַק־פאַבריקן, וועלכע האָבן באַשעפטיקט טויזנטער יידישע אַרבעטער. מיטן איינפירן דעם טאַבאַק־מאָנאָפּאָל האָט מען איינציקווייז אָבער ריקזיכטלאָז, אַלע יידישע אַרבעטער באַזייטיקט.

די פוילישע באַפעלקערונג אַלס אַ גאַנצע, איז אין איר

פאַלשע וועגן, און איצט האָבן די פאַלשע וועגן דערפירט אַזש גאָר ביז שבתי צבי. אַ פייער האָט אָנגעצונדן גאָריי, די וועלט איז געוואָרן הפקר, און דער שטן האָט באַקומען די שליטה.

די דערציילונג פאַרמאָגט אַ צאָל קאָנטיקע און קלאָרגעמאָלענע געשטאַלטן, וואָס זענען זעלבסטשטענדיק און דאָך דערגאַנצן זיי זיך. איטשע־מאַטעס איז דער פּרוש, דער אַסקעט; ער איז גובר אַלע יצר הרעס. ער טוט זיך אויס פון דער וועלט און דער פייער פון קדושה ברענט אויס אין אים די טומאה, אַפילו ווען ער גייט צו דער קדושה, ווי די אַנדערע, דורך טומאה. ר׳ גדליה, דער שוחט איז דער עולם־הזהניק. דער וועג צו דער גאולה — איז ביי אים דער גרעסטער נצחון פון דעם גוף... ר׳ מרדכי דער כעסן, איז דער שונא פון דעם למדן, ער איז פּרימיטיוו־ערלעכער מענטש, וואָס אים געהערט נישט די ממשלה פון שכל און נישט די דעגענעריט־ראַפינירטע עולם־הזהדיקייט פון אַ ר׳ גדליה. ער איז דער מאַסאָווער מענטש, דער געזונטער מענטש אין אַ קראַנקער וועלט, און דאָך דער שטומער מענטש — ביי באַשעוויסן דער געליימטער מענטש — וואָס לויפט צו דער גאולה, אין זיין שטומער און שטאַרקער בענקשאַפט, מיט די קרומע און געליימטע פיס. אויסטערליש און דאָך בולט איז די געשטאַלט רעכעלע, אָט־דער דינער און פיינפילנדיקער אינסטרומעט, אויף וועלכן עס שפּילן אויס זייער משוגענע מוזיק אַלע אַנדערע, דערהויפּט ר׳ גדליה. די סטרונעס פּלאַצן, די מוזיק הייבט אָן צו סקריפּען, און דער פיינער אינסטרומענט, ווערט סוף־כל־סוף צעבראָכן. מיין איינדרוק איז, אַז ר׳ בינוש איז די טיפסטע און ווערטפולסטע געשטאַלט אין בוך. ר׳ בינוש איז דער רעליגיעז־עטישער מענטש, דער צדיק, דער גרויסער מענטשן־קענער, דער גייער אויפן גלייכן וועג, ווייל ער איז דער ליכטיקסטער מענטש אין אַן אומקלאָרער און צערפולער וועלט. ער איז דער גרויסער מאמין, וואָס וואַגט צו צווייפלען, ווייל דאָס איז ביי אים נישט נעגאַציע, נאָר מאָראַלישע און אינטעלעקטועלע ערלעכקייט, ווייל ער ווייס דעם אונטערשיד צווישן דענקען און פאַרלייקענען. און ווייל ער איז אַ מענטשן־קענער און אַ צדיק, ווייס ער אויך, אַז מיטלען און צילן מוזן האַרמאָנירן צווישן זיך, אַז דער וועג צו קדושה מוז זיין בהדרגהדיק. ער ווערט זיך אַנטקעגן דער סכנה, ער וויל באַשיצן די איינגעפונדעוועטע סאָציאַל־מאָראַלישע יסודות און דעם יידיש־רעליגיעזן לעבנס־סדר אַנטקעגן דער אָנקומענדיקער הפקרות אין נאָמען פון גאולה. יאָ, ער איז די טיפסטע, די טראַגישסטע און די יידישסטע געשטאַלט, הגם ער דערשיינט בלויז אין דער ערשטער העלפט פון דער דערציילונג.

אין דער צווייטער העלפט איז שוין ר׳ בינוש נישטאָ. די טומאה ברעכט דורך אַלע דאַמבעס און פאַרפלייצט דאָס שטעטל. ווי אַלע גראַנדיעזע איבערקערענישן דאַרף דאָ דער שטורעמדיקער פּראָצעס זיין דערהויפּט אַ היסטאָרישער, דאָס הייסט, אַן איבערגאַנג — אַ שאַרפער און פּלוצימדיקער — פון איין עפּאָכע צו אַן אַנדערער. ער איז אין דער ווירקלעכקייט אָבער בלויז שטורעמדיק. ער פירט נישט צו קיין העכערער מאָראַל. און עס באַקומט זיך באמת אַ פינצטער בילד, אַ שפּיל פאַרן טייוול. ס׳איז דער יום־טוב פון דער טומאה, דאָס הייזעריקע קוויטשען פון דער זינדיקייט.

און ווידער אַמאָל: אויף וויפל איז דעם מחבר געלונגען צו פאַראייניקן סימבאָליק מיט רעאַליזם? דער סימבאָליזם פון דער דערציילונג איז אַן אוניווערסאַלער און אַ פּעסימיסטישער. ער דאַרף פאַר אונדז אָנצייכענען דאָס דעמאָנישע אין דעם מענטשן, אין אַלע מענטשן. עס קומט אָבער פאָר אין דעם שטעטל גאָריי — אין אַ דורכגעפּייניקט יידיש שטעטל אין די ערשטע יאָר נאָך גזירות ת״ח ות״ט. דאָס דעמאָנישע אַנטפּלעקט זיך פאַר אונדז אין יידישע מעטשן — די יורשים פון אַ דריי־טויזנט־יעריקן עטישן מאָנאָטעאיזם און פון אַ גייסטיקער דיסציפּלין, וואָס האָט געווירקט אין טאָג־טעגלעכן לעבן אין משך פון אומצאָליקע דורות; די קינדער און אייניקלעך פון טאַטעס און מאַמעס, וואָס זענען אומגעקומען על קידוש השם מיטן הייליקן אחד אויף די ליפּן און אין דער נשמה. און אָט־דאָס בילד לייענען מיר אין דער תשעה־באב צייט היטלער—המן, די גיהנום־טעג פון חורבן בית־שלישי, ווען די יידן פון די הונדערטער גאָרייס זענען אומגעקומען אין קדושה, אין דער קדושה פון דעם וואַרשעווער אויפשטאַנד וואָס זיין שיין פאַלט אויף אַלע אומגעקומענע.

בשעת מען לייענט די איינצלנע פּאַראַגראַפן, די באַזונדערע קאַפּיטלען פון „שטן אין גאָריי״, איז נישט שווער מיטצומאַכן מיטן מחבר זיין קינסטלערישע נסיעה. יעדער עפּיזאָד, יעדע מאָראַלישע געזונקענקייט — אַליין פאַר זיך — לאָזט זיך גלויבן. די קינסטלערישע מעלות פון דער דערציילונג זענען גאָר גרויסע: פיינע, מאַמע־וואַרימע אַרכאַאישקייט פון לשון, מעלאָדישקייט און ריטמישקייט פון וואָרט און שורה, אייגנאַרטיקייט פון בילד, קלאָרע קאָנסטרוקציע. אָבער אַז מען ווערט פאַרטיק מיט דער גאַנצער דערציילונג, נאָכדעם ווי איר מוזיקאַלישע באַוועגונג פאַרענדיקט זיך, לאָזט נישט אָפּ דאָס געפיל, אַז דער דערציילונג פעלט עפּעס אַ קינסטלעריש־עטישער אמת, אַז אירע איינצלנע קלאַנגען און טענער זענען זיסע, אָבער איר גרונט־טאָן און איר ענדגילטיקער נאָך־קלאַנג זענען נישט פולשטענדיק עכט. ס׳איז אין לעצטן סך־הכל אַ דערציילונג פון געזעלשאַפטלעכן פּאַנאַנדערפאַל און פון יחידישער דעגענעראַציע, געמאָלן אויף דעם הינטערגרונט פון אַ פּסעוודאָ־מעטאַפיזישער סימבאָליק. אָט־דער חסרון איז אַן אינעווייניקסטער און ליגט אין דער דערציילונג גופא. ער איז דעריבער אַן עסטעטישער חסרון און נישט דווקא קיין „אידעאָלאָגישער״. דער זיווג צווישן סימבאָליזם און רעאַליזם, איז דעם מחבר נישט אינגאַנצן געלונגען. און נישט געלונגען איז עס אים — נישט ווייל עס פעלן אים די נייטיקע קינסטלערישע כוחות דערצו — נאָר ווייל ער האָט בלויז געזען די העק גאָריי און דעם שטן אין גאָריי. ער האָט נישט דערזען גאָט אין גאָריי; ער האָט נישט דערזען גאָריי אין דעם גורל פון דער יידישער געשיכטע און פון דער יידישער אידייע.

אפילו אין אַ פּויערישער כאַטע צי אין אַ קרעטשמע, ווו ער האָט געמוזט שלאָפֿן אויף אַ טיש, ווייל קיין געלט פאַר אַ לייטיש נאַכטלעגער האָט ער נישט געהאַט, פלעגט ער לערנען ביי אַ ליכטל פּאַר אַ גראָשן, לערנען אַזוי לאַנג, ביז עס איז אויסגעגאַנגען.

מיין טאַטע האָט אין מיר אריינגעשטופּט מער וויפיל ער האָט געקענט. איך ווייס נישט צי איר ווייסט עס, מיין בוררות האָט זיך געשטיצט אויף דער גמרא. וועגן מיין עשירות, איז עס נישט געווען מיין אויפטו. די ברכה צי די קללה פון יענעם באַוואוסטן ייד האָט געטאָן דאָס איי־ריקע. איך בין געוואָרן רייך, אמתדיק רייך, נאָר כאַטש די בראַנזשע האָט מיך געשטיצט, ווי זי האָט געשאַצט — איז עס דאָך נישט געווען ווי עס האָט אויסגעזעען... איר ווייסט דאָך, אַז איך בין געווען אַ גוטער בעל־חשבון, און זייענדיק דאָס וואָס איך בין, אַ גילגול פון מיין על־טער־־זיידן, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז עס איז ערגעץ אין מיין עשירות פאַראַן אַ באַהאַלטענער פעלער, אַ פּגם וואָס זוכט אַ תיקון. איך האָב עס לייכט געפונען, און אַזוי ווי איך האָב נישט געוואָלט, אַז דאָס ווערן אַ יורד זאָל זיך ציען און ציען, האָב איך געטאָן, וואָס כ'האָב געטאָן. דאָס איז אַלץ וואָס איך האָב געהאַט צו דערציילן... מער טאָר איך נישט!...

עס איז שוין געווען די פריע ערב־מאַרגן שעה, ווי געוויינטלעך אין זומער־צייט, און דער עולם איז געזעסן צוגעשמידט צו די בענקלעך און מיט אַ פּיפּס נישט אי־בערגעריסן, הערשל קלאַפּס רייד.

פלוצלינג האָט זיך די עלעקטריע אויסגעלאָשן, און עס האָט זיך דערהערט אַ פאַרדריסלעכער אַאַאַ. ווען דאָס ליכט האָט אַ ווײַלע אַרום זיך צוריק אָנגעצונדן, זענען די מענטשן געזעסן מיט פאַרריסענע קעפּ צום סופית, די שטול, אויף וועלכער הערשל קלאַפּ איז געזעסן, האָט געשראָקן מיט איר ליידיקייט.

מער האָט אים שוין קיינער נישט געזען.

עס פעלט...

„די ליבע — איז בלינד . . .
שנאה — מיט טויזנט אויגן קרימט;
פרייד — אַ קליינער רינגל איינגעדרייט
אין אַ לאַנגער קייט פון לייד;
גליק — זיך הוידעט אויף אַ שטריק
קוים באַרירט — עס לויפט צוריק; —
— בלייב איך אַ פאַרטראַכטער שטיין
מעיין טרויעריק דעם מיין: —
— וווּנדערלעך די גרויסע וועלט
— נאָר גלייכער שכל דאָרטן פעלט . . .

מאיר זייבל

ד״ר עזריאל נאַקס

סימבאָליק און רעאַליזם

(וועגן באַשעוויסעס בוך: „דער שטן אין גאָריי״)

„דער שטן אין גאָריי״ איז צום ערשטן מאָל פאַר־עפנטלעכט געוואָרן אין וואַרשעווער „גלאָבוס״ אין 1932. אין בוכפאָרם איז ער דערשינען מיט דריי יאָר שפּעטער אין פאַרלאַג פון וואַרשעווער פען־קלוב. „דער שטן אין גאָריי״ האָט אַרויסגערופן גרויס אָנזען ווען עס האָט זיך געדרוקט קאַפּיטלעכווייז אין „גלאָבוס״. דער יונגער מחבר איז גלייך אָנערקענט געוואָרן ווי אַ שרייבער מיט אַ קרעפטיקן און קערנדיקן טאַלאַנט.

דאָס בוך הייסט „דער שטן אין גאָריי״, און, מיר דוכט זיך, אַז דער נאָמען האָט דאָ אַ היפּשע באַדייטונג. אָפּטמאָל איז דער נאָמען פון אַ ווערק אַ צופעליקער. פאַרקערט, אין אַנדערע פאַלן, איז דער נאָמען אַ שליסל צום בוך און באַווייזט דעם וועג, וואָס פירט צום סאַמע תוך פון ווערק. דאָס בוך האָט געקאָנט הייסן „דער שטן״, אָט פונקט ווי אַנדרעיעווס מיסטיש־סימבאָלישע דראַמע הייסט „אַנאַטעמאַ״. אָדער מעטערלינגס מעטאַפי־זיש־סימבאָלישע דראַמע — „דער בלויער פויגל״. פון דער צווייטער זייט, האָט זיך באַשעוויס געקאָנט באַנוגע־נען בלויז מיטן נאָמען „גאָריי״, פונקט אַזוי ווי דיקענס באַנוגנט זיך מיטן נאָמען „אַ מעשה פון צוויי שטעט״, אָדער אַפּאַטאַשו מיטן נאָמען „1863״. עס הייסט אָבער „דער שטן אין גאָריי״. דער שטן איז די מעטאַפיזיק און די סימבאָליק פון דער דערציילונג, איר טונקעלע און אימהדיקע אַטמאָספערע, איר אונטערערדישער שטראָם, וואָס גיסט זיך צונויף מיט אַנדערע אומזעבאַרע שטראָ־מען, און איז גרענעצלאָז און איבערצייטלעך. גאָריי איז די לאָקאַליזירטע סביבה און דער רעאַליסטישער סוזשעט פון דער דערציילונג; — דאָס איז קאָנקרעטע האַנדלונג און באַשטימטע מענטשן. ס'איז דעריבער פאַרשטענדלעך, אַז דער לייענער זאָל זיך פרעגן: אויף וויפיל געלינגט דעם מחבר צו פאַראייניקן אָט־די צוויי עלעמענטן פון דעם ווערק — סימבאָליק און רעאַליזם — כדי עס זאָל זיך באַקומען קינסטלערישע שלימות, קינסטלעריש־עטי־שער אמת?

די מעשה שפּילט זיך אָפּ אין גאָריי, אין די ערשטע יאָרן נאָך די גזירות ת״ח ות״ט. די צרות און אומגליקן, וואָס די יידן האָבן דורכגעלעבט, זענען מוראדיק, ביס־לעכווייז קערן זיך די אַנטלאָפענע יידן אום צוריק אין גאָריי און דאָס לעבן הייבט אָן צו גיין אויף זיין אַלטן שטייגער. אויך דער גרויסער רב זייערער, ר' בינוש, איז ניצול געוואָרן און איז צוריקגעקומען קיין גאָריי צו פאַר־ענדיקן זיינע ספרים און די... יאָרן זיינע.

אָבער ס'איז נישט באַשערט געווען גאָריי קיין רואיקייט און קיין שלום. נאָך פאַר די גזירות ת״ח ות״ט האָט ר' בינוש דערשפּירט, אַז דאָס פּוילישע יידנטום גייט אויף

— איך וויל אייך היינט דערציילן ווי אַזוי עס איז געקומען צו מיר דאָס צוטשעפּעניש.

ער האָט אָפּגעזיפצט, אָנגענומען אָטעם און אָנגעהויבן אַזוי:

— מיין טאַטע איז געווען אַ גלעזער. ער איז ארומגעגאַנגען איבער די וואַרשעווער הייף מיט אַ קאַסטן פענצטער־גלאָז אויף די פּלייצעס און פאַררייסנדיק דעם קאָפּ כדי מען זאָל אים בעסער הערן האָט ער גערופן: — שויבן... שויבן... שויבן... ביז עס האָט זיך אויפגעמאַכט אַ פענצטער און אַ ווייבערישער קאָפּ האָט צו אים אַראָפּגעשריגן: — איר ייד, קומט ארויף!...

פאַרשטייט זיך, אַז קיין גרויסע פּרנסה דערפון איז נישט געווען. מילא, האָט די מאַמע צוגעהאַנדלט מיט אויבסט אין די האַלעס, איר ווייסט שוין...

מיין זיידע איז געווען אַ דאָרפס־גייער, געהאַנדלט מיט האָזן־פּעלעכלעך, מיט פּאַטשערקעס פאַר די אַלטע פויערטעס, מיט קעמעלעך און שפּיגעלעך פאַר די יונגע שיקסעס, מיט וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזן. מיין טאַטע ע״ה פלעגט מיר דערציילן וועגן אים ווונדערלעכע זאַכן. קודם האָט ער דעם טאַטן מיינעם נישט ארויסגעלאָזן פון בית־מדרש ביז דער חתונה. צוויטנס איז ער געווען אַ יראה שמים און אַ בן תורה. איך האָב מיין זיידן נישט געקענט, נאָר פון דעם וואָס דער טאַטע האָט מיר דערציילט וועגן אים זענען מיר צוויי זאַכן געבליבן אין קאָפּ. ווען איך בין געבוירן געוואָרן האָט ער געזאָגט צום טאַטן: — דאָס קינד איז ענלעך צו מיין טאַטן, אים אויף לאַנגע יאָרן, נאָר אַ מזל זאָל ער האָבן אַ בעסערס...

די צווייטע זאַך איז געווען זיין ערלעכקייט אין האַנדל. ער האָט נישט גענאַסן פון אַ פויערס אַ טעות, און אוודאי זיי נישט גענאַרט, כאָטש זיי פלעגן זיך אַלעמאָל מיט אים דינגען. זיי האָבן נאָר געקויפט, ווען דער זיידע האָט זיי געזאָגט: — פּאַד חרם, ניע מאָגיע!...

ער האָט טאַקע נישט גענאַרט, איך, זיין אייניקל האָב אפשר אויך נישט אָפּגענאַרט, נאָר זיין אזוי אָפּגעהיטן ווי מיין זיידע איז געווען האָב איך נישט געקענט. איר פאַרשטייט דאָך, אַן אַנדערע וועלט היינט. צו ווייניק מצוות, צו ווייניק תענוגים — טאָ וואָס פאַרבייגט מען?...

מיין עלטער־זיידע איז געווען אַ רב. דאָס שטעטל ווו ער האָט געקיניגט איז געווען גרויס ווי אַ גענעץ, נאָר פּרנסה, דווקא אַ שיינע פּרנסה, האָט ער געצויגן פון דין־תורות. צו זיין בוררות פלעגט מען קומען פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך און זיין שם איז דערגאַנגען אפילו ביז ווייטערע פּאָוויאַטאָווע שטעט. ביי אַ דין תורה איז ער געוואָרן אויס רב, דאָס הייסט, אַז ער האָט געפּסקנט לויטן דין, נאָר ער האָט עס גענומען פון דער סוחרישער זייט — און גענומען מעשר, גאַנצע צען פּראָצענט!...

די שפּילערס האָבן זיך איבערגעקוקט, הערשל האָט דאָס נישט באַמערקט. ער איז געווען צו טיף אין זיינע רעיונות.

— האָט איינמאָל געטראָפן, אַז ער האָט געפּסקנט אַ דין־תורה צווישן צוויי מחותנים, געווונען האָט דער אָרעמער מחותן, נאָר די צען פּראָצענט מעשר האָט אים געצוואונגען אָפּצולייגן דעם זמן־החתונה. דער מחותן איז געווען דער כלהס פאָטער.

דינגענישן האָבן נישט געהאָלפן, דער עלטער־זיידע איז געווען האַרט אויפן גראָשן. ארויסגייענדיק פון רב האָט דער באַעוולטער ייד געוואָרפן מיין עלטער־זיידן אין פּנים אַריין: — אויב איר, אַ רב דערפירט דערצו, אַז איך מוז צוליב אייך אָפּלייגן די חתונה פון אַ יידישער טאָכטער, ווינטש איך אייך, אַז אייער עלצטער זון זאָל מוזן אַזוי אַרבעטן אויף פּרנסה ווי איך... אַזוי אויך זיין עלצטער זון, נאָר אייערס אַן אור־אייניקן זאָל זיין אזוי רייך ווי איר, אַזוי שווער אויף אַ גראָשן ווי איר, נאָר ערלעך זאָל ער זיין ווי אייער בכור!...

— מיין עלטער־זיידע איז בלאַס געוואָרן, געוואָלט צוריקרופן דעם ייד, נאָר אַראָפּגעפאַלן פון דער שטול און געשטאָרבן אויפן אָרט.

★

אינצווישן צייט איז צוגעפאַלן די נאַכט און מען האָט אָנגעצונדן ליכט. דאָס צימער איז געווען פול מיט פּאַפּיראָסן־רויך און די פּנימער פון הערשלס צוהערער, אויך הערשלס פּנים האָט גענומען פאַרלירן די קאָנטראַסטן פון ליכט און שאָטן. נאָר הערשלס גלאַט ראַזירטער קאָפּ האָט מיטן גלאַטיקייט מער דערמאָנט אַ שאַרבן פון אַ מת ווי פון אַ לעבעדיקן מענטש. אין די אויגן זיינע האָבן זיך געצונדן מאָדנע פייערלעך — און באַלד זיך געלאָשן.

— מיין זיידע — האָט הערשל געצויגן דעם פאָדעם פון זיין דערציילונג — מיין זיידע האָט אַ שטיקל צייט נאָכן טויט פון עלטערן־זיידן זיך גענומען צום מסחר. דער עלטער־זיידע האָט געלאָזן אַ סך געלט, נאָר נישט גענוג צו דעקן מיין זיידנס ערלעכקייט. איר ווייסט, אַן אַמאָליקער ייד...

פון אָנפאַנג האָט קהל נישט געוואָלט דערלאָזן. דער זיידע איז געווען אַ גרויסער למדן און אויך געהאַט היתר הוראה, האָבן זיי אים געבעטן: — ר׳ צבי — איר וועט צום האַנדל נישט טויגן... איר זייט צו ערלעך... נעמט איבער דעם כסא הרבנות!

האָט זיי דער זיידע געענטפערט אַזוי: — רבותי, איר ווייסט דאָך ווי מיין פאָטער ע״ה איז אומגעקומען... לאָזט עס אָפּ... עס איז, ווייזט אויס, אַן אָנווייזונג פון אויבן...

אָנגעהויבן האָט ער מיט וועלדער — זענען זיי אַוועק אין שריפות... האָט ער געפּאַכטעט סעדער, האָבן זיך אין די פרוכטן אַריינגעכאַפּט ווערעם... האָט ער געקויפט ביים פּריץ תבואה באַלד נאָכן פאַרזיי, איז זי שיין אויפגעגאַנגען, נאָר האַרט פאַרן שניט, האָבן האָגלען אויסגעדרעשעט די פעלדער און געלאָזן הוילע זאַנגען... אָבער דעם פּריץ האָט דער זיידע צוגעצאָלט ביז דער לעצטער פּרוטה, לויטן קאָנטראַקט. אַלץ איז אים געגאַנגען מיט דער פּוטער אַראָפּ. איז דער זיידע אַרומגעגאַנגען אַ פאַרטראָגענער און גערעדט צו זיך: — די קללה בלייבט קללה! צבי בר׳ יצחק, דיין גורל איז געחתמעט!...

— האָט ער זיך ארומגעפּלאָגט צווישן פּויערים פון שבת צו שבת, אָבער דאָס לערנען נישט אויפגעגעבן.

בין געוואָרן אַ הייליקער, אַ משה, אַ בודדאַ צי גאָר יעזוס... איך ווייס, אַז איר וועט נישט פאַרשטיין, איך פאַרשטיי אייך יאָ, אָבער — איך קאָן נישט מער.

די סחורות זענען שוין געווען פאַרפּאַקט. דער „טרעוו־לער" איז געשטאַנען אומבאַוועגלעך. ביסלעכווייז האָט ער אָנגעהויבן באַנעמען, אַז מר. קלאַפּס רייד זענען נישט קיין רייד אין דער וועלט אַריין, און ער האָט געקוקט אויף אים מיט חידוש געמישט מיט דרך ארץ.

— הערט, האָט מר. קלאַפּ געצויגן זיין ווידוי — איך בין איבערגעזעטיקט, שוין נישט פון היינט. איך בין אַ גאַנץ לעבן געווען פאַרפּלייצט מיט פּאַפּירלעך: — איינקויף, פאַרקויף, היזק, ריווח, צאָלונגען, מאַנונגען, שטייערן, חובות... אַ וועלט איז געוואָרן פאַרפּלייצט מיט אַ פּאַפּיר־מבול. אַלץ איז כלומרשט צוליב אָרדענונג, אָבער עס שטיקט!... פּאַפּיר איז נוצלעך, פּאַפּיר האָט גע־געבן אַ שטויס די מענטשלעכע ציוויליזאַציע. אָבער אויף פּאַפּיר שרייבט מען אָן אַ סאָנאַטע, און אויך אַ טויט־אורטייל...

מעגלעך, אַז איך שרייב איצט אָן מיין אייגענעם פּסק־דין. איך איך וועל פאַרלירן אַלץ, וואָס איך האָב מיט אַ סך מי אָנגעטשיליעט. איך וועל פאַרלירן מיין אָנזען, אָבער איך וועל יעדן איינעם זאָגן דעם אמת, מיין אמת, אַזוי ווי איך זע אים. מען וועט זיכער פון מיר לאַכן, ווייל איך וועל אין די אויגן פון מענטשן אויסזען ווי אַ חסר־דעה. איך, וואָס בין געשטאַמען אויפן שפּיץ פון מאַטעריעלן דערפאָלג, וועל אַראָפּפאַלן אין אָפּגרונט פון פאַרגעסנקייט, באַגלייט מיט חוזק און אָפּשפּעטעריי פון די „נאָרמאַלע מענטשן". איך בין איצט און פון אַ סך פריער, שוין גרייט אויף דעם, וואָס וועט קומען, ווייל איך קאָן ווייטער נישט גיין אַזוי ווי איך בין געגאַנגען. איך האָב דערהערט דעם רוף פון מיין גורל: הערשל: ביסט געקומען צום פונקט פונוואַנען ס'איז נישט פאַראַן קיין צוריק.

ביסלעכווייז האָט מען וועגן הערשלען פאַרגעסן, ווי ער וואָלט קיינמאָל נישט עקזיסטירט.

אין אַ צייט אַרום האָט ער זיך ווידער באַוויזן. געווען איז דאָס עטלעכע יאָר נאָך דעם באַנקראָט. דאָס אָפּרו־הויז אין די בערג איז ווי געוויינטלעך אין זומערצייט געווען פול מיט פאַרמעגלעכע יידן, וועלכע קומען פאַר־ברענגען מיט אַלץ אין דער וועלט, דער עיקר מיט קאָרטן־שפּיל.

ווען הערשל קלאַפּ איז אַריינגעקומען, האָט זיך דאָס שטילע גערויש פון די שפּילערס ווי פון זיך אַליין אָפּגע־האַקט. ווען עס וואָלט אַריינגעקומען אַזוי סתם איינער, וואָלטן זיי מיטן אויג אַ פּינטל נישט געטאָן, אָבער דאָס איז געווען הערשל. אַריינגעקומען איז ער אין בין־השמשות־צייט, ווען דאָס טאָג־ליכט דרינגט נאָך אַריין, נאָר שוין נישט מיט דער פריערדיקער קראַפט, ווען די קאָנטורן פון זאַכן ווערן ווייכער און די פּנימער פון מענטשן זעען אויס בלאַסער און מטושטער אַזוי ווי די האָריזאָנט־ליניע אין דער ווייטקייט פון פעלד.

ער האָט אויסגעזען אַ ביסל מאָגערער, די הויט דורכ־זיכטיק, ווי ער וואָלט געווען אַ לאַנגע צייט אָן פרישער לופט. דער גלאַט ראַזירטער קאָפּ האָט ווי שטענדיק גע־גלאַנצט, און זיינע אַרויסשטאַרצנדיקע באַקנביינער, די גרויסע, אַרויסגעזעצטע אויגן האָבן אויסגעזען גרעסער ווי געוויינטלעך, און האָבן געלויכטן אין דעם בין־השמשות מיט אַ מאָדנעם גלאַנץ.

— מר. קלאַפּ! ברוך הבא אַ גאַסט... שוין לאַנג נישט געזען... וואָס מאַכט איר?...

— אַ דאַנק! אַ דאַנק!... אַזוי, נישקשה...

זיין שמייכל האָט געדויערט אַן אויגנבליק, גענוג אָבער צו דערזען זיינע אויסערגעוויינטלעכע גרויסע ציין, וואָס האָבן זיך געבלייכט מיט אַ טויטער בלאַסקייט.

אין אָוונט האָבן די „סראַקערס" זיך פאַרקליבן אין אַ זייטיק צימערל און איינגעטאָן זיך אין דער עבודה פון קאָרטן־שפּיל.

— היי, תכשיט מיינער... אַזוי גייט נישט!... האָסט געוואָרפן די קאָרט, כאַפּ זי נישט צוריק... אַ קאָזע גייט אויף צוריק!...

— באמנות!... ס'איז געווען אַ טעות... כ'האָב זיך פאַרטראַכט וועגן אונדזער היינטיקן גאַסט...

אַזוי גאָר! הער נאָר דעם תירוץ!...

אינמיטן האָט זיך געעפנט די טיר און מר. קלאַפּ איז געשטאַנען אין אַריינגאַנג.

— אַ, מיסטער קלאַפּ! קומט אַריין... געקומען אין אַ גוטער מינוט... מען דאַרף אַ האַנט... מיר האָבן דאָ איי־נעם אַ פּושער... ער וואַרפט אַ קאָרט און כאַפּט זי באַלד צוריק...

דער באַליידיקטער שפּילער האָט זיך אויפגעשטעלט און געוואָלט אַרויסגיין פון צימער, אָבער הערשל קלאַפּ האָט אים פאַרהאַלטן.

— גייט נישט אַרויס... איך וועל נישט שפּילן!... נעמט זיך אויך נישט איבער מיט דעם, וואָס איר האָט געהערט פון אייערע פריינד... איר זייט נישט שולדיק... איר האָט זיך טועה געווען צוליב מיר. פאַראַן אַ סיבה: איך האָב גראָד געטראַכט וועגן אייך. אייער זיידע שטאַמט פון שטעטעלע ס. וואָס נעבן פּלאָצק? אַ יאָ?... נו, אייער זיידע האָט געלעבט בשכנות מיט מיינעם... צווייטנס, דאָס זענען קליינע, נישטיקע זאַכן... פאַראַן גרעסערע ענינים אויף דער וועלט, וואָס זוכן אַ תיקון... ווען איר וועט פאַרענדיקן שפּילן, דאָ האָט הערשל געמאַכט אַ פּויזע, וועל איך אייך עפּעס דערציילן... וועגן מיר...

די קאָרטן זענען געבליבן אויפן טיש.

— איך ווייס, אַז מען האָט מיך גערופן „דער גיל־גול"... זאָגט נישט, אַז איר ווייסט נישט דערפון... ווען כ'בין פריער אַריינגעקומען אין פּאַנסיאָן, האָב איך דער־כאַפּט עמיצער האָט שטיל אויסגערופן: — זע נאָר! דער גילגול איז אויפגעשטאַנען תחית־המתים...

זיין געוויינטלעך רוי און גראָב קול האָט געקלונגען געדעמפּט ווי ער וואָלט וועלן עפּעס דערשטיקן אין זיך און נישט געקאָנט עס טאָן. ער האָט כמעט ווי גע־שעפּטשעט.

י. מ. לעווין

די קלה

(דערציילונג)

עס איז די געשיכטע וועגן איינעם, וואָס איז צוליב אומבאַקאַנטע סיבות געוואָרן אַ יורד כמעט איבערנאַכט. די גיַשיכטע איז נישט קיין נייע. אַזעלכע זאַכן טרעפן זיך, און די וועלט גייט זיך איר וועג און וועט גיין אַזוי ווייטער, ווער ווייסט ווי לאַנג נאָך.

אינדעראמתן — וואָס קען אָנגיין דער „וועלט״, אַז הערשל קלאַפּ, דער פּיפּיקער סוחר, דער איינרייסער, וואָס האָט אליין נישט געוווּסט וויפיל ער פאַרמאָגט, איז צוגעקומען צו א בלינד געסל, פונוואַנען קיין „ווייטער״ איז נישט פאַראַן, און ער האָט צו זיך אַ זאָג געטאָן — דינו!

פון אָנהויב האָבן די סוחרים פון דער זעלביקער גאַס, ווי אויך פון זיין בראַנזשע געקנייטשט די שטערנס, געכאַפּט א שמועס מיט הערשלס באַקאַנטע, אפילו אָנגעפרעגט זיך ביי זיינע קרובים, אָבער ווען זיי האָבן גאָרנישט געקאָנט דערגיין האָבן זיי אָפּגעפּסקנט: — איר וועט שוין זען וואָס דער ממזר־קאָפּ, דער „גילגול״ האָט צוגעטראַכט... אין אַ יאָר אַרום וועט מען אים דאַרפן וועגן נישט מיט גאָלד, נאָר מיט בריליאַנטן...

שפּעטער אָבער האָבן פון אומעטום אָנגעהויבן קריכן ידיעות ווי גליטשיקע ווערעם פון דער בלאָטע אַרויס, ידיעות אומגלויבלעכע און פאַנטאַסטישע: — מען ליציטירט קלאַפּן...

אַ טייל האָבן מיט ביטול אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און זיך צעלאַכט:—איר גלויבט דערין? איך נישט!... ס'איז אַ קונצעלע...

אַנדערע ווידער, די צו וועלכע עס זענען דערגאַנגען קליינע, אָפּגעריסענע פאַקטן איבערגעגעבענע מיט אַ געהיימניספולן: — ששש... האָבן גענומען טראַכטן, אַז הערשל איז אַראָפּ פון זינען... פאַרענדיקט האָבן זיך די שושקערייען מיט אַ שאָקל מיטן קאָפּ: — באַהיט זאָל מען ווערן!... עס טרעפן זיך אַזעלכע זאַכן...

מיסטער קלאַפּ איז אַנטרונען געוואָרן, פאַרפאַלן געוואָרן ווי אין וואַסער אריין. מען האָט אים אין ערגעץ נישט געקאָנט געפינען, נישט אין אָפיס, נישט אינדערהיים.. דער דאָזיקער טרוקענער פאַקט האָט מער נאָך פאַרנעפּלט דעם ענין און האָט געעפנט אַ פעלד פאַר אומגלויבלעכע השערות און ספּעקולאַציעס.

פון די קלאַנגען פון די ברעקלעך ידיעות, וועלכע האָבן זיך פאָרט אַדורכגעריסן צום ברייטן עולם, איז אַנטשטאַנען אַ קאָנסטערנאַציע שווערער צו פאַרדייען ווי דעם משונהדיקסטן אמת. דער דערפאָלגרייכער סוחר, דער קלוגער מאַן, ביי וועמען מענטשן האָבן געפרעגט עצות, דער בורר ביי קאָמפּליצירטע דין־תורות, — איז, ווי עס ווייזט זיך ארויס — אַ פשוטער נאַר, אַן אידיאָט.

ווי אַ ווינט איז איבער דער שטאָט דורכגעלאָפן אַ שמועה, אַז מיט הערשל קלאַפּ איז עפּעס געשען, אָבער וואָס אַזוינס, האָט קיינער נישט געוווּסט. מען האָט זיך איבערגעגעבן אַ סלוך, אַז ער האָט אָפּגערופן אַלע באַשטעלונגען. פאַרוואָס — האָט קיינער נישט געוווּסט. ער האָט גענומען טענהן: — מען דאַרף זאָגן דעם אמת!... אַ קורצע אויסגעדראָשענע פראַזע, וואָס איז אַזוי אַלט, ווי אַלט עס איז דער ליגן.

אָנגעהויבן האָט זיך עס אַזוי:

ער האָט אויף די אויסגעלייגטע מוסטערן צוערשט געוואָרפן אַ גלייכגילטיקן בליק און באַלד אַוועקגעדרייט פון זיי דעם קאָפּ. ער איז געשטאַנען פאַרקוקט אין זיך און ווי איינגעהערט זיך צו זיינע אייגענע מחשבות. ער האָט פון אָנהויב אַפילו נישט געהערט, וואָס דער באַרעדעוודיקער „טרעוולער״ האָט געזאָגט, די רייד זענען צו אים דערגאַנגען ווי אַ זשומען פון זלידנע פליגן. דערנאָך האָבן די פאַרבן פון די סחורות און דאָס זשומעניש גענומען זיך צונויפמישן אין אַן איבלדיקייט. ער האָט באַשלאָסן: — איצט!

ער האָט געוואָרפן אַ פאָרשערישן בליק אויף דעם מאַן, וועלכן ער האָט געקענט לאַנגע יאָרן און אַ טראַכט געטאָן: ווי אַזוי ער וועט דאָס אויפנעמען?

מיט געשיקטע באַוועגונגען האָט ער גענומען פאַרפּאַקן די סחורות. דער „טרעוולער״ איז געבליבן שטיין אַ געפּלעפּטער, אָן לשון. קלאַפּ איז געווען זינט יאָרן זייער אַ גוטער קויפער, ער האָט באַשטעלט גרויס, אַ ריזיקאַנט.

— איך בין אייך שולדיק אַן אויפקלערונג.

דער מאַן איז נאָך אַלץ געשטאַנען אָן באַוועגונג, אָבער ער האָט שוין אָנגעהויבן אָנען, אַז עס איז געשען עפּעס נישט געוויינטלעכס, עפּעס וואָס איז נישט באַגרייפלעך אפילו פאַר די, וואָס קענען מיסטער קלאַפּס משוגענע גענג.

— דזשאָו!... נעמט עס נישט פּערזענלעך... אַלץ, וואָס איר האָט מיר דאָ דערציילט, איז נישט ווערט אַ הייפעני... ס'איז אַ פּראָסטער, ביליקער ליגן!

— פּראָטעסטירט נישט!... איך קען די זאַכן נישט פון היינט. איך האָב די ציין אויפגעגעסן אין מסחר. איך אַליין פלעגט דאָך אויך אַזוי טאָן... איך האָב זייער דערפאָלגרייך זיך באַנוצט מיט דעם מעטאָד פון ארומוויקלען דעם קויפער מיט האַלבע אמתן... די פליטערלעך פון די פאַרקויפערס שיינריידעריי זענען אויבנאויפיק בלישטשענדיקע „קאָנווענציאָנעלע״ אמתן, — אין תוך — ליגנס אָנגענומענע פאַר אַ גוטער מטבע אויף אַלע וועלטס־יאַרידן, דיפּלאָמאַטיע בתוכם. אומעטום האַנדלט מען מיט אַלע מינים: אפילו מיטן גלויבן פון די ערלעכע און תמימותדיקע. מען פאַרקויפט אויך נייע רעליגיעס, און די פאַרקויפערס שרייען, אַז זיי זענען אַנטי־רעליגיעז! אַלע אייערע רייד, מיין פריינד, זענען געציילט צו איין נישט באַשטרייטבאַרן אמת — פאַרדינען.

פאַרדינען איז וויכטיק. איר האָט אוודאי אַ פרוי, קינדער און עס מוז זיין עמיץ, וואָס זאָל וועגן זיי זאָרגן. איך — קאָן ווייטער נישט גיין מיט דעם זעלבן וועג, מיט וועלכן איך בין ביז איצט געגאַנגען. מיינט נישט, אַז איך

די דייטשן פרווון אַנטלויפן. אָבער דער וועג איז פאַר־מאַכט. די גאַס איז פול מיט דייטשישע מתים. די לעבן־געבליבענע זוכן דעקונג אין די נאָענטסטע קראָמען און טויערן. אָבער די באַהעלטענישן ווייזן זיך אַרויס פאַר נישט קיין גענוגנדיקע. די „העלדישע״ עס.עס.־לייט פירן אַריין אין קאַמף די טאַנקען, וואָס אונטער זייער שוץ דאַרפן עס די רעשטלעך פון צווי קאָמפּאַניעס דורכפירן זייער זיגרייכן ריקצוג. אָבער אויך זיי האָבן נישט קיין גרויס גליק. דער ערשטער טאַנק איז פאַרברענט געוואָרן פון אַן אויספּרייס פון אונדזערער אַ צינד־פלאַש. די אי־בעריקע דערנענטערן זיך נישט צו אונדזערע פּאָזיציעס. דער גורל פון די דייטשן, וואָס זענען פאַרשפּאַרט אין „קעסטל״ מילע־זאַמענהאָף, איז אַ פאַרויס־באַשטימטער. קיין איינער איז פון דאָנען נישט אַרויס קיין לעבעדיקער.

(מאַרעק עדעלמאַן: „דער אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ״)

וואַרשע

...עס האָבן געקעמפט ביי אַ צענדליק באַוואָפנטע גרופן פון דער קאַמפס־אָרגאַניזאַציע: אין די הייזער לעשנאָ 74 — די גרופע פון העניעק קאַווע, לעשנאָ 76 — פון אליעזר געלער, נאָוואָליפּיע 67 — פון נאָוואָ־גרודסקי, סמאָטשע 8־10 — פון וועלוול ראָזאָווסקי, נאָ־וואָליפּיע 40 — פון שלמה ווינאָגראָן און אין נאָך אַ גאַנצע ריי אַנדערע הייזער האָבן זיך געפונען קאַמפס־גרייטע גרופן...

(וולאַדקע: פייגעלע־פעלטעל־מענדזשעצקי „פון ביידע זייטן געטאָ־מויער״)

זאַויפן שטח פון געטאָ איז געווען טעטיק אַ סימפּאָ־נישער אָרקעסטער. שיינע סימפּאָנישע און קאַמעראַלע קאָנצערטן האָבן געגעבן מינוטן פון אָפּרו און פאַרגעסע־ניש. אין געטאָ האָבן זיך באַוויזן נייע יונגע טאַלאַנטן. עס האָט אויפגעשיינט ווי אַ מעטעאָר די פענאָמענאַלע יונגע זינגערין, מאַריאַשע אייזענשטאַט „די נאַכטיגאַל פון געטאָ״. זי איז דערהרגעט געוואָרן דורך די עס.עס.־לייט. עס האָבן זיך געשאַפן כאָרן, ספּעציעל זענען גע־שטאַנען אויף אַ הויכער מדרגה די קינדער־כאָרן. די יידי־שע מאַלערס און סקולפּטאָרן וואָס האָבן געלעבט אין אַ שרעקלעכער נויט האָבן אָרגאַניזירט אויסשטעלונגען.

(עמנואל רינגעלבלום: „בריוו צום ייווא״, פען־קלוב צו שלום אַש, ה. לייוויק, י. אָפּאַטאָשו, ר. מאַהלער)

קעלעצק

...ווען מען האָט באַמערקט די אַרומרינגלונג פון געטאָ האָבן זיך דערהערט געשרייען: „יידן צינדט די הייזער און האַקט די דראָטן!״ וואַלקנס רויך און פייער האָבן זיך באַוויזן איבערן געטאָ. די יידן האָבן מיט העק און אַנ־דערע מכשירים זיך געלאָזן צו די פאַרצוימונגען און אָנגעהויבן האַקן די דראָטן. צוליב די פייערן האָבן זיך די תלינים געמוזט דערווייטערן...

ניעסוויזש

...אַלס סיגנאַל צום ווידערשטאַנד איז געוואָרן אונ־טערגעצונדן אַ סטויג היי... עס האָבן באַלד אָנגעהויבן ברענען די הייזער... דער קוילנוואַרפער אויפן שול־בוי־דעם האָט זיך פאַרהאַקט. אָבער אויף די ברענענדיקע גאַסן איז אָנגעגאַנגען אַ קאַמף קעגן די דייטשן פון די יידן באַוואָפנטע מיט מעסערס, העק, דרענגער, האַליאַב־לעס, שוועבל־זויער א.ד.גל. דער ייד יאַקאָוו קלאַטשקאָ האָט געהרגעט דעם וויסרוסישן פּאָליציאַנט טשיזשיק. ד״ר קעסעל האָט געגעבן הילף די פאַרוווּנדעטע. נישט־קענענדיק צוקומען צו דער שול האָבן די דייטשן זי באַ־וואָרפן מיט גראַנאַטן און אונטערגעצונדן... דער קאַמף האָט געדויערט עטלעכע שעה...

טשענסטאָכאָוו

...די קעמפערס וואָס זענען געווען אין בונקערס פון די הייזער אויף דער נאַדזשעטשנאַ־גאַס 86, 88 און 90 האָבן געשטעלט אַ ווידערשטאַנד. דער קאַמף איז אָנגע־גאַנגען אַ וואָך צייט. די יידן האָבן זיך באַנוצט מיט ביקסן, רעוואָלווערן, האַנט־גראַנאַטן און בענזין־פלעשער...

גלובאָק

...ווען די דייטשן זענען אַריין אין אויגוסט 1943, ליקווידירן דאָס געטאָ, זענען זיי באַוואָרפן געוואָרן מיט גראַנאַטן. בראַון האָט געזען דערהרגעטע ס׳ס׳־לייט. דייטשן האָבן געוואָרפן גראַנאַטן אין יעדן פענצטער. די יידן האָבן אונטערגעצונדן די הייזער...

יידישער אַטריאַד פון קרוק׳ן אין וואָלין

...לויט דער סומירונג פון שטאַב האָט די יידישע אָפּ־טיילונג מצליח געווען אויפרייסן 80 צוגן, 81 לאָקאָמאָ־טיוון, 650 וואַגאָנען, דערביי זענען געטויט געוואָרן טויזנ־טער דייטשן, מ׳האָט אויך צעשטערט עטלעכע צענדליק טאַנקען...

קרעמעניץ

...נאָך אין האַרבסט 1942, אומגעפער אַ האַלב יאָר פאַרן אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ, האָבן זיך די קרעמעניצער איינוווינערס אויפגעהויבן מיט געווער קעגן די דייטשן. עטלעכע טעג האָבן זיי געקעמפט מיט שונא. ווען עס האָבן זיך אויסגעלאָזט אַלע מיטלען, האָבן די לעבן־געבליבענע יידן מיט זייערע אייגענע הענט אונ־טערגעצונדן די שטאָט פון אַלע זייטן און זי אַוועקגע־לאָזט מיטן פייער...

(די באַריכטן און די מאַפּע זענען גענומען פון בוך „די יידישע ווידערשטאַנדס־באַוועגונג אין פוילן״ פון נ. קאַנטאָראָוויטש).

מיט געווער קעגן די נאַציס

(צום 36סטן יאָרטאָג פון וואַרשעווער און אַנדערע אויפשטאַנדן)

■ ערטער פון באַוואָפנטן ווידערשטאַנד

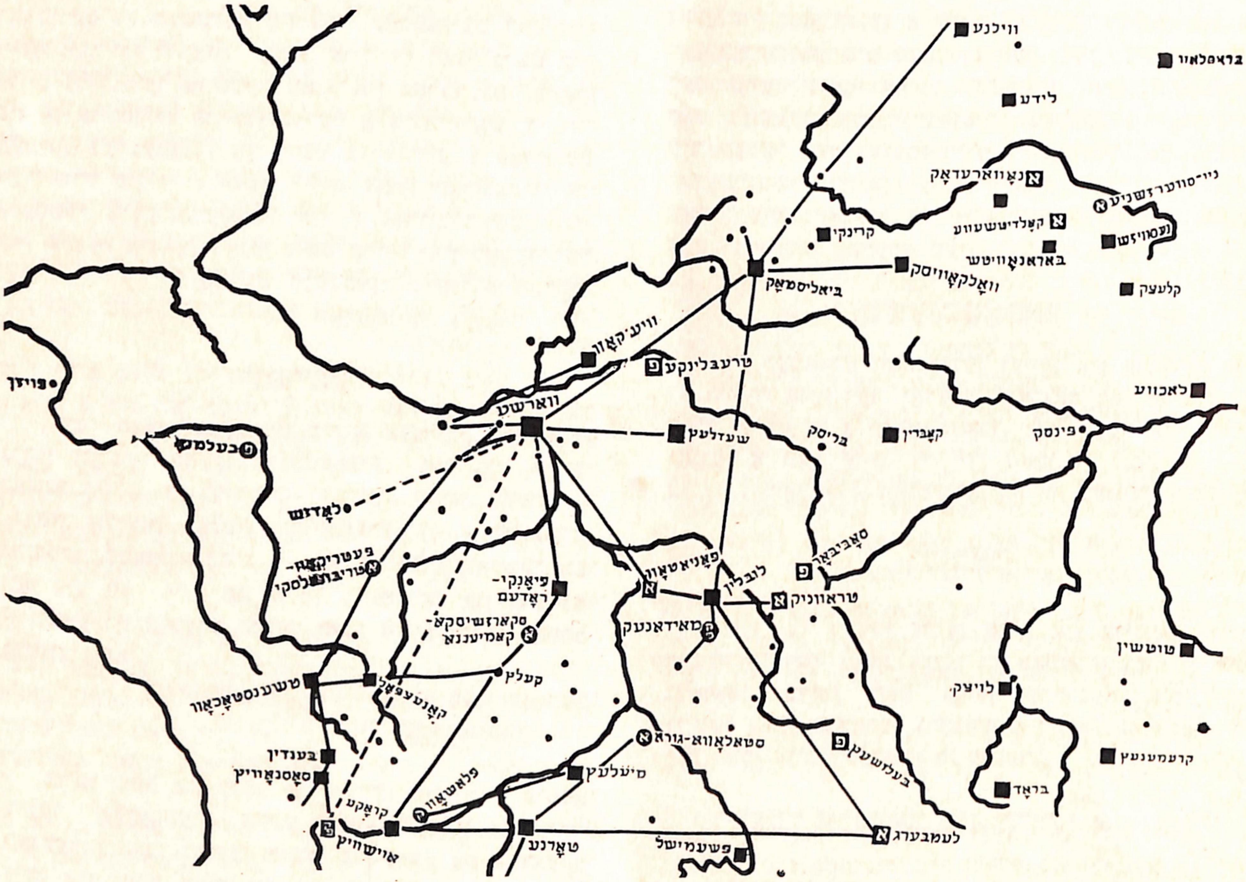

א — אַרבעטס-לאַגער ק — קאָנצענטראַציע-לאַגער פּ — פּאַרטיליקונגס-לאַגער

וואַרשע

די יונגע בחורים און די יונגע מיידלעך פון דער קאַמף-אָרגאַניזאַציע האָבן זינט חדשים געוואַרט אויפן דאָזיקן מאָמענט, ווען זיי וועלן קענען שיסן דייטשן. און דער מאָמענט איז געקומען, איך בין געשטאַנען אויף אַ בוידעם אויף נאַלעווקעס 33 און כ׳האָב געזען ווי טויזנטער דייטשן רינגלען אַרום די געטאָ מיט קוילן-וואַרפערס, פּלוצים האָבן זיי אָנגעהויבן אַריינגיין אין געטאָ, טויזנטער, באַוואָפנט, און מיר, עטלעכע און צוואַנציק יונגע מענער און פרויען — מיר האָבן געהאַט אַ רעוואָלווער, אַ גראַנאַט. אַ גאַנצע גרופּע האָט געהאַט צוויי ביקסן און עטלעכע באָמבעס, היימיש געמאַכט, אויף אַ זייער פּרימיטיוון אופן; מיר האָבן זיי גענדאַרפט אָנצינדן מיט שוועבעלעך. עס איז געווען מאָדנע צו זען די דאָזיקע צוואַנציק מענער און פרויען, שטייענדיק קעגן דעם באַוואָפנטן שטאַרקן שונא, גליקלעכע און פריילעכע, ווייל מיר האָבן געוווּסט, אַז עס וועט קומען זייער סוף. מיר האָבן געוווּסט, אַז סוף-כל-סוף וועלן זיי אונדז באַזיגן, אָבער מיר האָבן אויך געוווּסט, פאַר אונדזער לעבן וועלן זיי באַצאָלן אַ הויכן פּריַיז. עס איז שווער צו באַשרייבן, וואָס עס איז געשען. ווען די דייטשן זענען צוגעקומען צו אונדזערע פּאָזיציעס און מיר האָבן געוואָרפן גראַנאַטן און באָמבעס און האָבן געזען דייטשיש בלוט שטראָמענדיק איבער די גאַסן פון וואַרשע, נאָך דעם ווי מיר האָבן זיך אָנגעזען אַזוי פיל יידיש בלוט אויף די וואַרשעווער גאַסן, איז דאָס געווען אַ פרייד. וועגן מאָרגן האָבן מיר נישט געזאָרגט. עס איז געווען אַ גרויסע פרייד פאַר די יידישע קעמפערס צו זען דעם וווּנדער, ווי אַזוי די דאָזיקע דייטשע העלדן טרעטן אָפּ, איבערגעשראָקענע און טעראָריזירטע פון די יידישע היימישע באָמבעס און האַנט-גראַנאַטן, אַ שעה שפּעטער האָבן מיר געזען ווי אַן אָפיציר האָט צוגעאיילט זיינע סאָלדאַטן צונויפקלייבן זייערע טויטע און פאַרוווּנדעטע. אָבער זיי האָבן נישט צונויפגעזאַמלט זייערע טויטע און פאַרוווּנדעטע. מיר האָבן שפּעטער צוגענומען זייער געווער.

(צביה לובעטקין, אייכמאַן-פּראָצעס, 1961)

זייטן געטאָ, ביים מיסטקאַסטן ווערט שטיל, די קינדערלעך האָט מען אָנגעטאָן מיט אַלערליי שמאַטעס, אויף די מאַמעשע פּנימער איז זיך ניט איינצוקוקן זיי זענען פינסטער געוואָרן משונה שנעל, דער הימל איז זייער קלאָר און רואיק... כ'האָב ארויפגעטאָן אויף מיין טעכטערל וויפיל זאַכעלעך זי האָט נאָר פאַרמאָגט, די געטאָ פילט זיך אָן מיט ווייבער און קינדער. מיטאַמאָל ווי פון אונטער דער ערד האָבן זיך באַוויזן פּאָליציאַנטן און מ'האָט אָנגעהויבן צו טרייבן צו דער אַרבעט, לאָזן די קינדער און גיין צו דער אַרבעט... מיר ווערן פאַרנאַרט, מיר ווייסן ניט וואָס צו טאָן, ס'גייט דורך אַ געדאַנק: אפשר איז אומזיסט די שרעק? קיינעם פאַלט ניט איין דעם טיוולס פּלאַן, איך פיר מיין קינד צו איר באָבען, איך גיב אַ קוק, אין געטאָ ניט ווייט פון טויער שטייען כלבים, אויסגעפּוצטע דייטשע ס"ס... סתם אַזוי זענען זיי אַהער ניט געקומען, געשיקט נאָך זיי, האָט אויך קיינער ניט, וואָס טוען זיי דאָ?... כ'זאָג שטיל מיין קינד, גיי מאַמינקע צו דער באָבען, ס'קינד פילט עפּעס, זי וויינט און וויל ניט גיין, אַ פּאָליציאַנט רייסט מיך אָפּ פון איר און זי בלייבט מיט אויסגעשטרעקטע הענטלעך... כ'קום צו צו דער קאָנטראָל־שטעלע. אַלע זענען צונויפגעגאָסן אין איין גרויזאַמען ווייטיק, ס'איז אַ גרויליקע שטומעניש, די „נאָבעלע" געסט, וועלכע באַוואַכן אונדז, זענען פאַרזען מיט אויטאָמאַטיש געווער, און אַלעמענס אויגן פרעגן שטום: פאַרוואָס און פאַר וועמען? מיר גייען אַרויס פון געטאָ־טויער און אונטער אַ קאָנטראָל, און אַזוי גיך ווי מיר גייען דורך דעם טויער פליט אַלעמען דורך אַ פינסטערער געדאַנק. אפשר האָבן מיר ניט געדאַרפט אַוועק... און ניט קיין טרערן, נאָר בלוט האָט געשפּאַרט פון אַלעמענס אויגן. אָבער קיין צוריקוועג איז מער ניטאָ...

מיטאַמאָל האָבן מיר דעזען און דערהערט א מחנה אוקראַאינער אין ס.ס.־קליידער מיט געווער, זיי האָבן געהירזשעט ווי די פערד, געגאָסן פלעשלעך בראָנפן אין די העלדזער און געוואַרט אַרויפצולאָזן זיך אויף אונדזערע פייגעלעך ווי די רויב־חיות... די פאָסטנס האָבן געטריבן די פרויען וואָס ווייטער פון געטאָ, ביז מיר זענען צוגעקומען צו אונדזער אַרבעטס־פּלאַץ. שטום האָבן מיר זיך אויסגעזעצט צו דער אַרבעט און דער טאָג איז אויך פאַרביי. מיר שלעפּן זיך צוריק אין געטאָ, און אָט זענען מיר דורך דעם טויער, ס'איז שוין נאַכט, פאַרוואָס איז אין געטאָ אַזוי שטיל?

די לבנה, אַ קלאָרע, אַ זאָרגלאָזע באַשיינט דאָס גאַנצע געטאָ, אָבער די געטאָ איז פּוסט, נאָר אין מיטן פון געטאָ־פּלאַץ שטייט איין בחורל און טרערן גלאַנצן אים אַנטקעגן דער לבנה. וואָס איז?! רייסט זיך אַרויס פון אַלעמענס מיילער די זעלבע פראַגע, איין וואָרט דערכאַפּן מיר פון זיין צעקרומטן יסורימדיק מויל, דאָס שרעקלעכע וואָרט „קינדער", און ווי בליץ פון הימל איז אַלץ געוואָרן קלאָר; מיין מויל האָט זיך אויפגעריסן אין דער נאַכט מיט ווילדער קראַפט, חביבה'לע!... מער האָט זיך מיין מויל נישט פאַרמאַכט, עס האָט אָפּגעהילכט אין דער פינסטערניש, און זיך אויסגעמישט מיט אַ יאָמערן פון טאַטעס, קוויטשעניש פון מאַמעס, היסטערישע געשרייען, די געטאָ האָט געוואָיעט, ס'האָט זיך אויסגעדוכט, אַז מיר געפינען זיך אין אַ ווילדן וואַלד, ווּ חיות ברומען אין יסורים אויף זייערע אַוועקגערויבטע קינדער. קיינער איז אויף אונדזער פאַרצווייפלטן געשריי נישט געקומען די לבנה האָט זיך אַזוי ווי אָפּגעשטעלט אויף אַ ווילע און געשיינט אונדז אין די פּנימער אַריין. כ'בין אַריינגעפאַלן אין פינסטערן הייזל מיט אַ געשריי: חביבה'לע מיין קינד ווּ ביסטו?!

אַ טויטע שטילקייט אַרום מיר, קיינער ענטפערט מיר ניט, אויף אַ טאַפּטשאַן ליגט אַ טאַטע אריבערגעדעקט דעם פּנים מיט זיין היטל, אין שכנישן צימערל שטייט אַ מאַמע אויף די קני און טוליעט אַ צאַצקע פון איר קינד... און איך ליג אויף דער ערד און מיינע הענט זענען פול מיט האָר... ביים געבוירן דיך מיין קינד, האָב איך זיך געריסן די האָר פון קאָפּ פון יסורים, און איצט ביים פאַרלאָזן דיך מיין קינד...

★

לידיק, שטום און פינסטער איז געבליבן דאָס געטאָ, אָפּגעריסן זענען געוואָרן די קינדערשע געלעכטערס, עלנט און פאַרלאָזט זענען געבליבן די מיסטקאַסטנס פון געטאָ, די קינדערשע שפּיל־פּלעצער, מאַמעס ליידיקע, פינצטערע און אויסגעבויגענע, אין זייער פריער יוגנט, זענען ווי שאָטנס אַרומגעקראָכן איבערן געטאָ, און זיך נישט געקענט אָנקוקן איינע די אַנדערע... ס'האָט זיך געוואָלט לויפן ביזן עק פון דער וועלט, אָבער די געטאָ מיט אירע שטעכל־דראָטן האָט פאַרצאַמט אַלע וועגן, געדריקט צוזאַמען מיטן גרונטלאָזן צער. וויי איז צו דער וועלט, און וויי צו דער מענטשהייט!... די געכט פינסטער שטיל און לאַנג, קיינער האַלט מיך ניט פעסט אַרומגענומען, קושט נישט מיינע באַקן און זאָגט מיר ניט, מאַמע ביסט אַזאַ שיינע... די נעכט, פאַרוואָס האָט מען באַשאַפן אַזוי פיל פינסטערניש? און פאַרוואָס ציט זיך דאָס אַזוי לאַנג?!...

★

אַ גרויער נאַסער פרימאָרגן, ס'קלאַפּט ווער אין טיר, כ'לויף, אפשר, א געדאַנק ווי אַ בליץ, כ'פּראַל אויף די טיר, אַ קאַלטער שפּעט אָסיענדיקער נאַסער ווינט גיט מיר אַ שמיץ אין פּנים און „זאָגט", ס'איז ניט דיין קינד, דאָס בין איך, כ'ברענגט ניט פאַר אייך קיין בשורות, שוין לאַנג ניט. ווינט, ווינט, — כ'דערמאָן זיך עפּעס אַ רוסיש מעשה'לע—אפשר ווייסטו ווּ מיין קינד איז? דו טראָגסט זיך איבער פעלדער, וועלדער, שטעט און דערפער, אפשר האָסטו איר געזען מיין בלאָנד קעפּעלע? און „ער" ענטפערט: ס'איז ניט קיין מעשה'לע, ס'איז דער ריינער אמת וועלכער „קאָכט" זיך אין בלוט!...

לאה זילבער (מאָנטרעאָל)

אונדזערע קינדער אין געטאָ פון 1943

ס'איז ענג און קאַלט אין שטוב, כאָטש אין דרויסן איז ליכטיק און וואַרעם, כ'זיץ אויפן בעט, וואָס דינט גלייכצייטיק ווי אַ קאָמאָד פאַר זאַכן, שאַפּקע פאַר עסנוואַרג, און אָרט צום שלאָפן. דער קאָפּ איז מיר אָנגעלאָדן מיט דער שווערקייט פון ביטערניש און אויסזיכטלאָזיקייט. כ'האָב היינט געהערט אַ נייעס, פון וועלכע ס'האָט אָפּגענומען הענט און פיס און כ'האָב זיך געמוזט צוזעצן. גראָד היינט האָט זיך מיר געחלומט, אַז מיין איינציקע טרייסט, מיין קינד איז אַרונטערגעפאַלן פון אַ באַרג און צעשמעטערט געוואָרן אויף פּיצלעך... כ'האָב דעם חלום נישט געוואָלט ענדיקן אַזוי טראַגיש און האָב... דערחלומט אויפן וואָר, דער חלום האָט מיך צעטרייסלט און כ'האָב מיטן כח הדמיון גאַנץ געמאַכט מיין קינד... כ'בין געווען וואַך, און געזוכט אַ פאַרלוירענע די באַדייטונג פון דעם שרעקלעכן חלום. ס'האָט זיך געעפנט די טיר און ס'איז אַריינגעקומען חביבה'לע, געקלונגען מיט איר שטימעלע ווי מיט זילבערנע גלעקלעך. דאָס גאָלדבלאָנדע קעפּל און לאָקן, די גרויסע ליכטיק ברוינע אויגן לאַכן, דאָס פנימל זיס און שוין באַצייטנס אָפּגעברענט פון זון מיט איין חן גריבעלע אין דער רעכטער בעקעלע, דאָס נעזל שמוציק, די הענטלעך פאַרשמירט, ס'קליידעלע צוריסן מיט פּאָר שיכלעך ניט אויף איר מאָס, מיין טעכטערל האָט זיך ווי אַלע געטאָ־קינדער געשפּילט אין דעם גרויסן מיטסקאַסטן פון געטאָ, און זי האָט מיר פון דאָרטן געבראַכט אַ געשאַנק: אַ גרויסן פאַרזשאַווערטן קנאָפּ...

— נאַ מאַמע! וועסט האָבן איינצונייען אין דיין מאַנטל.

אין דער אמתן בין איך שוין לאַנג אַרומגעגאַנגען אָן אַ קנאָפּ... מיין טעכטערל האָט געזאָרגט פאַר מיר... און איך? ס'גייט מיר דורך אַ שוידער.

כ'נעם אַרום מיין פיר־יאָריקע פאַרזאָרגערין, און מיין האַרץ וויינט אין מיר מיט שטומען געוויין, צי ווייסטו וואָס עס לויערט איבער דיר? מיין ליכטיק בלאָנד קעפּעלע? צי פילסטו ניט וואָס פאַראַ שטורעם עס גרייט זיך פאַר דיר? דו ביסט די „שולדיקע" פון קריג, דו מיין קינד, שטערסט דאָס לעבן פון 80 מיליאָן דייטשע הינט. מיט דיר וויל מען זיך דאָס אָפּרעכענען מיט דיר, מיין איינציקע!". כ'דריק איר פעסט צו זיך, אַז זי גיט אַ קוויטש.

— מאַמע, דו וועסט דאָך מיך דערשטיקן!... און זי לאַכט דערביי אַזוי הילכיק אומשולדיק און זיס. אָ, ווען כ'קען דיך דריקן אַזוי שטאַרק ביז וואַנען איך זאָל דיר צוריק אַריינדריקן אין מיין לייב, טראָגן דיך אַ צווייטן מאָל, מיין בויך זאָל פאַר דיר אַ באַהעלטעניש ווערן, און טראָגן דיך אַזוי לאַנג ביז די זון וועט פאַר אונדז אויפשיינען מיט ווידערגעבורט און באַפרייאונג! ווי גליקלעך וואָלט איך געווען דורכצומאַכן נייע חבלי לידה מיין קינד דיך פון דאָס ניי צו געבוירן, דיך!... עס איז זיכער ניט מער, ווי אַ ווילדע פאַנטאַזיע, אַזוי ווי מען ניט צוויי מאָל שטאַרבן, אַזוי קען מען צוויי מאָל ניט געבוירן ווערן.

כ'גיי אַרויס אין דרויסן, ס'איז בלאָטיק און ליימיק. אין געטאָ איז שטיל, מיין טעכטערל האָט זיך אומגעקערט, צום מיסטקאַסטן פון וואַנען ס'דערגרייכן צו מיר די געלעכטערס פון אונדזערע געטאָ קינדערלעך. פאַרוואָס זענען זייערע געלעכטערס אַזוי זאָרגלאָז? און פאַרוואָס צעטראָגט מיך דאָס פינסטערניש פון פאַרגעפיל, ווו טוט מען זיך אַהין? ווי אַנטלויפט מען פון דעם אייגענעם איך? די שטעכל־דראָטן אַרום געטאָ; דער פאַרהאַקטער טויער; דער ליטווישער פּאָסטן מיטן ביקס, גיבן אויף דעם אַן ענטפער: ס'איז ניטאָ פאַר אייך קיין פרייהייט, קיין פרייד, אַלץ וואָס קענען נאָך לאַכן וועט פון אייך אַוועקגעריסן ווערן, און איר וועט בלייבן ווי די בעלטער אין שפּעט האַרבסטיקן פאַרנאַכט, געטריבן פון רשעותדיקע ווינטן, וואַהין? דאָס ווייס נאָר גאָט אַליין...

פון ערגעץ אַ געסל לויפט אָן אַ מאַמע, זי רעדט צו זיך: „ווער ווייסט וואָס זיי ווילן טאָן"? וויי איז מיר, ווו איז מיין חיימל, מ'זאָל כאָטש זיין אין איינעם! כ'רוף מיין טעכטערל פון „שפּיל פּלאַץ", כ'האַלט איר פעסט פאַר אַ הענטל, ס'הויבן זיך אָן שיטן מאַמעס פון אַלע

געווען דערביי, און זיך געקילט דאָס האַרץ. און ביים דריטן מאָל איז דער צוועק אויך געווען דער זעלבער — נישט טויטן, נאָר איבערלאָזן מיט קוים אַ פונק פון לעבן, בלויז איין שינוי איז געווען ביים דריטן הענגען: דער דאָקטאָר צום ראַטעווען איז געשטעלט געוואָרן אַ ייד.

נאָכן דריטן מאָל האָט מען דעם רב געשענקט צוריק די יידן און די יידן האָבן געכאַפּט זייער הייליקן רב. און מען האָט אים געבראַכט אין לאָדזשער געטאָ און דאָ האָט מען געמאַכט אַן אָפּעראַציע אויף אים. אויסגעגלייכט די צעבראָכענע שטיקלעך ביינער אין האַלדז, און די צעבראָכענע גלידער. אין גאַנצן גוף און דער רב איז צוריק געשטאַנען אויף די פיס.

נאָר עס איז נישט געווען קיין גרענעץ צו דער גרויסקייט פון דער נשמה פון לאַסקער רב. ווי ער האָט נאָר געקענט זיך שטעלן אויף די פיס, האָט ער זיך גענומען רייסן צוריק קיין לאַסק, צו זיין קהילה. מען האָט אים צוגערעדט, ער זאָל בלייבן אין לאָדזשער געטאָ. אפשר וועט ער זיך קענען דאָ ראַטעווען און אפשר וואָלט ער דאָ געקענט בלייבן לעבן... אָבער ער האָט נישט געלאָזט בייגן זיין רצון — איך בין אַ רב פון לאַסק — האָט ער געטענהט, און אין עת צרה דאַרף דער רב זיין מיט זיין עדה. און ער איז אַוועק צוריק קיין לאַסק.

און אין שיינעם טאָג האָט מען ליקווידירט די יידן פון לאַסק, און הרב יהודה לייב אייזענבערג איז געווען מיט זיינע יידן ביזן סוף... אַוועקגעפירט קיין כעלמנאָ, און פאַרגאַזט. רב און רביצין און עדה אינאיינעם...

געבליבן איז אויך ווי דער נאַצי האָט געזאָגט. ער האָט דעם רב געדאַרפט פאַר אנדערע גרויסע צוועקן. און ער האָט אים און זיין ווייב אויף דער פורימדיקער תליה נישט געשיקט. די דייטשן האָבן דעמאָלט אין לאַסק זייער פורים נישט געפייערט... און געברענט האָט די רציחה אין דער וויסטער נשמה פון דעם דייטש, וואָס דער רב האָט אים גובר געווען. און ער האָט געזוכט רוצחישע נקמה. און ער האָט אַזוי צוגעטראַכט: איין טאָג האָט ער געגעבן אַ באַפעל, אַז אַלע יידן פון לאַסק זאָלן זיך פאַרזאַמלען אין מיטן מאַרק מיטן רב בראש און אַזוי איז געשען. די קהילה פון לאַסק האָט זיך פאַרזאַמלט אויפן באַשטימטן אָרט אין דער באַשטימטער שעה. און דער נאַצישער קאָמענדאַנט איז דאָרט אויך געווען מיט פיל געסטאַפּאָ־לייט וואָס האָבן ארומגערינגלט די יידן.

אַלע גוים פון לאַסק זענען זיך צונויפגעקומען אויפן גרויסן חידוש. און פלוצלינג אויף אַ ווונק פון דעם נאַצישן רשע האָט אַ גלח אַרויסגעטראָגן אַ גרויסן צלם מיט דעם געקרייציקטן, און האָט עס אַוועקגעשטעלט אין מיטן פון דעם יידישן קרייז אַנטקעגן דעם געאַכפּערטן רב פון לאַסק... און דער נאַצי איז צוגעגאַנגען צום רב און מיט גזלנישער רציחה האָט ער באַפוילן דעם רב, ער זאָל פאַר די אויגן פון זיין קהילה בוקן און קניען פאַרן פרעמדן גאָט... און אַרום זענען זענען געשטאַנען אַלע יידן פון לאַסק און אַ סך גוים פון לאַסק און פון דער סביבה, און פיל געסטאַפּאָוצעס. און אַלע אויגן זענען געווען אָנגעשטעלט אויפן רב און דעם יוזל וואָס מען האָט געשטעלט פאַר אים, און אַלע הערצער האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין דער גוואַלדיקער שטילקייט. יידישע הערצער אין אימה, אין פחד, גויאישע הערצער אין גראָבער נייגיריקייט, צו זען דעם גרויסן פאַרמעסט, דעם געראַנגל צווישן רב און נאַצי — צווישן ייד און גוי.

וואָס וועט דאָ געשען? וועט דער רב זיך בוקן? צי וועט ער זיך נישט בוקן. אַלץ האָט געוואַרט אין שרעקלעכער שטילקייט.

ייד האָט געוואַרט. גוי האָט געוואַרט. נאַצי האָט געוואַרט. ערד און הימל און אַלץ וואָס אין זיי האָט געוואַרט... איבערגעריסן האָט די שטילקייט, שנעל ווי אַ בליץ און מיט דער רייסנדיקער קראַכיקער פון אַ בליץ — אַ הילכיקער פאַטש, און נאָך אים, אַ צווייטער פאַטש. וואָס איז געשען, און ווי אַזוי איז עס געשען? ווען דער רב האָט זיך גערירט פון אָרט און גענומען מאַכן א שריט, וואָס גוים האָבן געמיינט, אַז דאָס מאַכט ער אַ שריט צום צלם, האָט דער רב מיט אַ פלינקער באַוועגונג פון גוף זיך אויסגעדרייט צום נאַצישן קאָמענדאַנט און האָט אים אַראָפּגעלאָזט אַ פאַטש אין איין באַק און אַ פאַטש אין דער אַנדערער באַק. און דער גאַנצער עולם איז צעטרייסלט געוואָרן גלייך ווי אַן ערדציטערניש וואָלט אַ טרייסל געטאָן די ערד אַרום זיי...

דער נאַצישער קאָמאַנדיר, איבערראַשט, צעטומלט און פאַרשעמט האָט געמאַכט דעם איינציקן, נאַטירלעכן זשעסט פאַר אַ נאַצי — אַרויסגעכאַפּט דעם רעוואָלווער.

אָט דאָס האָב איך געמיינט — שיס מיך! האָט דער רב אויסגערופן, און מיט אויסגעשטעלטער ברוסט איז ער אַרויס אַנטקעגן דעם רעוואָלווער — שיס מיך! נאָר דאָ, האָט דער נאַצי מיט שלאַנגיש כיטרער נשמה זיך אָפּגעשטעלט. ער האָט דעם רב נישט אויסגעשאָסן אין האַרצן. ער האָט אים נישט צוליב געטאָן. אַ נאַצי וועט דאָך נישט צוליב טאָן אַ יידן. ער האָט אַראָפּגעשלונגען די גרויסע חרפּה, וואָס דער אומבאַזיגבאַרער ייד האָט אים אָנגעטאָן פאַר די אויגן פון יידן און גוים און אייגענע נאַצים. ווייל ער האָט געוואָלט אַן אַנדערע נקמה, אַ גרעסערע, אַ פּיינליכערע ווי שנעלער טויט. ער האָט באַפוילן דעם רב צו פאַרנעמען אין תפיסה, און דעם עולם זיך פאַנאַנדערצוגיין. און אַלץ האָט געוווסט, אַז עס איז נאָך נישט דער סוף.

דער נאַצי האָט לאַנג נישט געוואַרט. ער האָט באַפוילן צוצוגרייטן אַ תליה פאַרן רב, און האָט דעם רב באַפוילן זיך צוגרייטן צו דער תליה. און צוויי האָבן געוואַרט אויף דער תליה — רב און נאַצי, נאָר דער רב האָט רואיקער געוואַרט ווי דער נאַצי. דער נאַצי האָט נישט גערוט. ער האָט זיך שטאַרק געגרייט. געהאַלטן לאַנגע באַראַטונגען מיט תליון, און מיט דייטשישע דאָקטוירים. צו אַ גאַנץ אויסטערלישן הענגען האָט ער זיך געגרייט. ער האָט זיך געריבן די הענט פון דערוואַרטעטן נחת... ס'איז געקומען דער טאָג און די שעה פון דער תליה. און ווי אין יענעם טאָג פון צלם, אַזוי אויך היינט זענען געווען פאַרזאַמלט די גאַנצע שטאָט יידן און די גאַנצע שטאָט גוים. דער רב זאָגט ווידוי. מען נעמט אים צו דער תליה, ער גייט מיט רואיקן און שטאָלצן טראָט. עס פאַרציט זיך די שטריק. דעם רבס גוף פאַלט אַרונטער אין קראַמפּן. און באַלד ווייזט זיך אַרויס די פינצטערע כוונה פון דעם נאַצי: הענגען — אָבער נישט שטאַרבן זאָל דער רב. דאָס האָט ער פריער געקנעלט מיט דעם תליון, ווי אַזוי צום הענגען און נישט דערהענגען, און דערצו האָט ער געהאַט נייטיק די חכמה און קענטעניש פון דייטשישע דאָקטוירים. בלויז אַ האַלבדערשטיקטן האָט מען דעם רב אַראָפּגענומען פון דער תליה. אַראָפּגענומען פון דער תליה און לויז געמאַכט די שטריק. דאַן האָט דער דאָקטאָר איבערגענומען דעם האַלבן בר־מינן צו אַרבעטן איבער אים, צו דערהאַלטן דאָס ביסל געבליבענע לעבן... צו וואָס? פאַר אַ צווייטע תליה. די ערשטע תליה איז געשען אַכט אַזייגער אין דער פרי. עלף אַזייגער האָט מען גענומען דעם רב צום הענגען דאָס צווייטע מאָל. אָבער דאָס צווייטע מאָל האָט מען דעם רב אויך נישט געלאָזט שטאַרבן. די אייגענע צערעמאָניע וואָס פריער, די שטריק אַרום האַלדז. אַ פאַל אַראָפּ. קראַמפּן. די שטריק אַראָפּגענומען. דער דאָקטאָר נעמט איבער דעם צוויי־דריטל בר מינן און דער דאָקטאָר דערהאַלט אים ביים לעבן... צו וואָס? כדי אים צו הענגען אַ דריטן מאָל.

דריי אַזייגער, יענעם נאָך מיטאָג, האָט מען דעם גרויסן גאון ארויפגעצויגן דאָס דריטע מאָל אויף דער תליה, און אַלע דריי מאָל איז דער נאַצישער קאָמאַנדיר

רבי און נאַצי

פון בוך: ווען די וועלט האָט געברענט

אַ רב, אַ גאון, איינער פון לעצטן דור וואָס האָט געצויגן זיין רבנישן יחוס פופציק דורות, אָן איבעררייס פון פאָטער צום זון. דווקא גאָר גרויסע רבנים זענען געזעסן אויף דער רבנישער שטול אין קליינע שטעט און שטעטלעך, און אַזוי איז עס אויך געווען מיט דעם הייליקן מאַן — וואָס פון אים דערציילן מיר דאָ.

דער גאון ר׳ יהודה לייב אייזענבערג, רב פון שטעטל לאַסק אין פוילן, וואָס איז אומגעקומען דורך די נאַציישע הענט און וואָס זיין טויט איז געווען אויסטערליש, אפילו צווישן די אויסטערלישע טויטן אין חורבן פוילן.

אָנגעהויבן האָט זיך די מאַרטירערשאַפט פון דעם רב גאַנץ פרי, באַלדביים נאַציישן אָנקומען קיין פוילן. די נאַציס האָבן ארייגעלייגט א סך בייזע חכמה און צו־טראַכטן ענוים פאַר די מער געלערנטע יידן. וואָס גרע־סער דער ייד — אַלץ מער די ענוים. דער ערשטער נסיון איז געקומען דעם ערשטן פורים, ווען דאָס שטע־טעלע לאַסק איז שוין געלעגן אין די נעגל פון די נאַציס... עס קומט צו גיין דער נאַצישער קאָמענדאַנט פון לאַסק, צום לאַסקער רב און זאָגט, און דער זאָג איז באַפעל: — הער ראַבינער, מיר דייטשן ווילן היינטיקס יאָר פייערן פורים אינאיינעם מיט די יודען. אָבער מיר וועלן עס פייערן אויף דייטשישן שטייגער. מיר וועלן אויפ־שטעלן אַ פורים־תליה און הענגען יודען, און דייטשן זע־נען באַרימהערציק. יודען האָבן געהאַנגען המנס זין, צען אין צאָל, מיר וועלן הענגען בלויז צוויי יידן, און איר הער ראַבינער זאָלט אויסקלייבן די צוויי יידן. לויט אייער וואָרט זאָל עס געשען, איר וועט אונדז אָנווייזן: הענגט דעם יודן, און הענגט יענעם יודן. איך גיב אייך דריי טעג צייט...

ביים רב האָט זיך איבערגעהאַקט דער אָטעם, און נאָך אַ שווערער ווילע, ווען ער האָט דעם אָטעם צוריק געוווּנען, זאָגט ער צום נאַצישן קאָמענדאַנט, מיט אַ פעס־טער און קלאָרער שטים:

— איך דאַרף נישט קיין דריי טעג צייט. איך האָב נישט קיין סך צום טראַכטן און האָב נישט קיין סך צו קלייבן. איך האָב פאַר אייך די צוויי יידן — איינער, דאָס בין איך און דער אַנדערער — מיין ווייב. קיין אַנדערע יידן וועל איך אייך נישט געבן.

ווער קאָן זיך אויסמאָלן וואָס עס האָט געקענט פאַר־גיין אין אַ נאַצישן קאָפּ? דער נאַצי איז געבליבן געפלעפט פון דעם שנעלן ענטפער, דעם דרייסטן ענטפער, דעם אָנטשלאָסענעם און שטאָלצן ענטפער. פון דעם רבס ענט־פער האָט ער נאָר אַרויסגעברומט:

— יידישע חוצפה... ער האָט זיך שטאַרק צעביי־זערט. ווי דערוועגט זיך עס אַ יודע אַזוי צו רעדן אונטער היטלערס ממשלה! אייך הער ראַבינער דאַרף איך פאַר אַנדערע צוועקן, און אַנדערע געלעגנהייטן. אויף פורים צום הענגען דאַרף איך אַנדערע יודן און איר וועט זיי מיר צושטעלן. אַזוי האָט דער נאַצישער קאָמאַנדיר גע־זאָגט און איז ארויס פון הויז...

איבער דער קהילה פון לאַסק האָט זיך באַלד צע־שפרייט די שרעקלעכע נייעס פון דעם מערדערס פאַר־לאַנג, און דעם רבס ענטפער. און עס איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע יללה צווישן יידן. וואָס וועט זיין, און וואָס זאָל מען טאָן?

ווען די שמועה האָט זיך פארשפרייט אין שטאָט, אַז דער רב האָט זיך אָפּגעגעבן פאַר אַ קרבן פאַר זיין קהילה, און מיט זיין אייגענעם לעבן און מיטן לעבן פון זיין ווייב וויל ער אויסקויפן דאָס לעבן פון אַנדערע צוויי יידן, האָט די קדושה זיך אָנגעצונדן אין די נשמות פון פיל יידן, און ייד נאָך ייד זענען געקומען צום רב און גע־זאָגט: רבי, גיט מיך איבער צו די רשעים פאַר אַ קרבן פאַר אייך און פאַר כלל ישראל... ביז עס זענען געווען צען אַזעלכע יידן, אַ מנין יידן וואָס זענען געקומען זיך לייגן צו דער עקידה. צי איז געווען נאָך אַזאַ הייליקער מנין ביי יידן? געבליבן איז ווי דער רב האָט געזאָגט. ער האָט קיין יידן דעם נאַצי נישט צוגעשטעלט... אָבער

* דעם דאָזיקן אויסצוג פון בוך, האָט אונדז צוגעשיקט דער לייענער א. קריוואַטיצקי

זענען זיי צוגעטרעטן צום ראַבעווען יידיש האָב און גוטס. דאָס געפונענע געלט און צירונג פון די לעבעדיקע און טויטע זענען איבערגעשיקט געוואָרן קיין בערלין אַלס מתנה פאַר היטלערן. גלייכצייטיק מיט אָפּציילן די צוגע־רויבטע פאַרמעגנס, איז געציילט געוואָרן די צאָל גע־הרגעטע און געפאַנגענע אין געטאָ און אויסערן געטאָ: 71 טויזנט יידישע לעבנס און צווישן זיי פיר טויזנט יידי־שע קעמפער, וועלכע האָבן אַוועקגעגעבן זייער לעבן פאַרן יידישן כבוד.

דער תלין פון וואַרשעווער געטאָ פאַן סטראָפּ איז אויפ־געהאַנגען געוואָרן דעם 6־טן מערץ 1952 אין דער מאָקאָ־טאָווער תפיסה אין וואַרשע, אין דעם וואַרשע, ווו ס׳האָבן אַמאָל געלעבט און געשאַפן די קאַלירפולסטע געשטאַלטן פון פוילישן יידנטום.

✶

מיר באַגריסן אונדזער מיטאַרבעטער פּרי יאַבלאָנסקי צום דערשיינען פון זיין בוך „יידישער ווידערשטאַנד אין נאַצי־אָקופּירטן פוילן״.

דאָס בוך פון 120 זייטן, איז דערשינען אין תל־אביב, ה״י, מיט דער מיטהילף פון המצלה פון „וועלט פאַרבאַנד פון יידישע קעמפער, פּאַרטיזאַנער, קאַצעטלער״.

ווען דאָס בוך וועט אָנקומען קיין מעלבורן, וועלן מיר געבן אַ ברייטע אָפּשאַצונג.

די רעדאַקציע

„יידישער קאַמפּס־אָרגאַניזאַציע", און די גרופּן וועלכע זענען געווען זעלבסשטענדיק, האָבן אַלע קעמפער געהאַט איין ווילן — קעמפן ביז דער לעצטער קויל און טייער פאַרקויפן זייער לעבן.

ערב פּסח, דעם 19־טן אַפּריל 1943 זענען אַלע קאַמפּס־גרופּן געווען גרייט אויפצונעמען מיט פייער די אויסזידלונגס־קאָמאַנדאָס, וועלכע זענען געקומען אָפּרייניקן דעם געטאָ פון יידן און איבערפירן זיי קיין טרעבלינקע.

ווען די יידישע קאַמפּס־גרופּן האָבן אויפגענומען די נאַציס מיט אַ האָגל פון קוילן און אַ ים פון פייער — האָבן די „העלדן" שנעל פאַרלאָזט דאָס געטאָ, איבערלאָזנדיק זייערע געהרגעטע און פאַרוווּנדעטע. די נאַציס האָבן זיך נישט געריכט, אַז די אויסגעמאַטערטע און טעראָריזירטע יידן, וועלן זיי אָנגרייפן, און שפּעטער שטעלן אַזאַ העפטיקן ווידערשטאַנד. פאַר די געסטאַפּאָ־פירער האַהן און פישער, די פאַראַנטוואָרטלעכע פאַר דער לעצטער ליקווידאַציע, איז דער יידישער באַוואָפנטער אַרויסטריט, געווען ווי אַן ערד־ציטערניש. זייערע אינפאָרמאַטאָרן אין געטאָ, וועלכע האָבן זיי נישט דערטראָגן וועגן די באַוואָפנטע צוגרייטונגען זענען באַלד געוואָרן דערשאָסן. דאָס ליקווידירן אין דער ריכטיקער צייט די געסטאַפּאָ אינפאָרמאַטאָרן, האָט אויף די איבעריקע אָנגעוואָרפן אַ שרעק, און זיי האָבן מער ניט אינפאָרמירט זייערע ברויט־געבער. די נאַציס האָבן אין די ערשטע דריי טעג געליטן אַ גרויסע מפּלה. ערשט ווען אין גרויס איילעניש איז אַראָפּגעבראַכט געוואָרן דער גענעראַל פאָן סטראָפּ, צוזאַמען מיט גרויסע עס.עס.־אָפּטיילונגען, אויסגעשטאַט מיט טאַנקן, אַרטילעריע און געפּאַנצערטע אויטאָס, איז די לאַגע פון די קעמפנדיקע יידישע איינהייטן געוואָרן פאַרערגערט. פאָן סטראָפּ איז געווען זיכער, אַז דער פּוילישער אונטערגרונט וועט אונטערשטיצן די יידישע אַקציע, און געמיינזאַם קעמפן קעגן שונא. פאַר דעם פּוילשן אונטערגרונט איז דער אויפשטאַנד אין געטאָ און די מפּלה וואָס די דייטשן האָבן געליטן אין די ערשטע טעג פון די קאַמפן געווען אַן איבערראַשונג. די אונטערשטיצונג איז נישט געקומען פון דער פּוילישער זייט, ווייל זיי האָבן נישט געגלייבט, אַז יידן וועלן קענען אין אַזאַ קורצער צייט, מיט ווייניק געווער אויסשולן און באַוואָפנען די קעמפער, אין אַזאַ פאַרנעם, אַז זיי וועלן זיין בכוח אַנטקעגנשטעלן זיך די נאַציס.

פאָן סטראָפּ איז אויך געווען זיכער, אַז די פּוילישע באַפעלקערונג וועט העלפן די יידן וועלכע וועלן זיך אַרויסקריגן פון אונטערגייענדיקן געטאָ.

צום באַדויערן איז דער פּוילישער אונטערגרונט און די פּוילישע באַפעלקערונג געווען טויב און שטום אויף די יידישע רופן וועגן הילף. דעריבער האָבן די איינהייטן פון גענעראַל פאָן סטראָפּ געקאָנט אָן שטערונגען צוטרעטן צו דער טאָטאַלער פאַרניכטונג פון געטאָ. עס איז באַקאַנט, אַז פאָן סטראָפּ האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז די שאָפּן און פאַבריקן אין געטאָ ווו יידן האָבן געשטעלט אַ ווידערשטאַנד, זאָלן נישט ווערן פאַרברענט. יידישע קאַמפּס־איינהייטן וועלכע זענען געצוווּנגען געוואָרן, דורך העפטיקע אַטאַקעס צוריקצוציען זיך פון די שאָפּן — האָבן די שאָפּן אַליין פאַרברענט, אונטערגעצונדן די מאַגאַזינען און פאַרניכטעט די מאַשינען.

יידישע פרויען האָבן אַרויסגעוויזן גרויס העלדישקייט, צי דאָס איז געווען מיט דער ביקס אין דער האַנט, צי ביים דערטיילן די ערשטע הילף צו פאַרוווּנדעטע. די יונגע מיידלעך זענען געווען די „סנייפּערס" וועלכע האָבן געשאָסן אויף די פאָדערשטע פּאָזיציעס צו די דייטשן. ווען זיי זענען אַרומגערינגלט געוואָרן און נישט געהאַט מער קיין קוילן — האָבן זיי זיך אונטערגעגעבן — און מיט גראַנאַטן אויפגעריסן זיך מיט די דייטשן. די צוויי פענער — די פּוילישע און די ישׂראלדיקע — וועלכע האָבן געפלאַטערט איבערן געטאָ — און די נאַציס האָבן זיי געוואָלט אַראָפּנעמען — האָבן זיי דערפאַר באַצאָלט אַ טייערן פּרייז. די יידישע מיידלעך, וועלכע האָבן באַוואַכט די פענער, האָבן אַראָפּגעשאָסן פיל דייטשן, וועלכע האָבן געוואָלטן אַראָפּנעמען די פענער. ווען אין געטאָ האָט די צאָל טויטע דערגרייכט אין די טויזנטער, האָבן די דייטשע סאָלדאַטן אָנגעהויבן צו דעזערטירן פון געטאָ אַלס מורא פאַר עפּידעמיעס און דער שטינקנדיקער לופט. פאָן סטראָפּ האָט אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדנונג, אַז די געכאַפּטע יידן זאָלן אָפּרייניקן דאָס געטאָ פון די טויטע און איבערפירן זיי אויפן גענשער בית־עולם. צוזאַמען מיט די טראַנספּאָרטן פון די טויטע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן צווישן זיי פיל יידן און אַזוי זיך געראַטעוועט אויף אַ געוויסער צייט.

פון 19־טן אַפּריל ביזן 16־טן מאי זענען די קאַמפן אין געטאָ, פאָרגעקומען אין אַ גרויסן מאַסשטאַב. שפּעטער זענען די קאַמפן געוואָרן קלענער, ווייל די נאַציס איז געלונגען צו כאַפּן און אַרויסשיקן קיין טרעבלינקע 38.500 יידישע מענער, פרויען און קינדער. דעם 16־טן מאי 1943 האָט פאָן סטראָפּ געפייערט דעם זיג איבערן קעמפנדיקן געטאָ. אין דעם טאָג איז מיט גרויס פּאַראַד און אָנוועזנהייט פון הויכע עס.עס.־אָפיצירן אויפגעריסן געוואָרן די טלאָמאַצקע סינאַגאָגע. עטלעכע טעג נאָך דער געשעעניש, ווערן די קאַמפן אין געטאָ באַנייט, דאָס מאָל מיט אַנדערע מעטאָדן — ס'אַנטשטייען קליינע גרופּן פון „נאַכט פּאַרטיזאַנער", אַזוי האָבן די נאַציס גערופן די קעמפער, וועלכע זענען ביינאַכט באַפאַלן די עס.עס.־איינהייטן אין געטאָ. פאַר די עס.עס.־איינהייטן איז נאָך פאַרבליבן דאָס ליקווידירן די בונקערס אין וועלכע אַ גרויסע צאָל יידישע משפחות האָבן זיך אויסבאַהאַלטן. אַ סך פון די בונקערס זענען געווען אַזוי פאַרמאַסקירט, אַז דאָס אויסגעפינען זיי האָט געקאָסט די עס.עס. אַ סך בלוט און ענערגיע. דאָס אויסגעפינען און אויפרייסן די בונקערס האָט נאָך געדויערט אַ לאַנגע צייט — ביזן חודש יוני. צוזאַמען האָבן די עס.עס.־איינהייטן פאַרניכטעט 631 בונקערס. ס'איז שווער צו באַנעמען ווי יידן אין די טראַגישע געטאָ־באַדינגונגען, האָבן אויפגעבויט אַ נעץ פון אונטערערדישע וווינונגען, וועלכע זענען געווען פאַרזאָרגט מיט עסן און וואַסער אויף אַ לענגערער צייט.

ווען די אויסזידלונגס־קאָמאַנדאָס האָבן מיט פייער און גאַז אויסגערויכערט די לעצטע יידן פון זייערע בונקערס,

וו. יאַבלאָנסקי

דער אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ

דאָס יאָר פאַלט אויס דער 36־טער יאָרטאָג פון העלדישן אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ. אין אַלע לענדער ווו ייִדן לעבן וועט מען דאָס יאָר דערמאָנען די העלדן און מאַרטירער, וועלכע האָבן אויף אַן אָרגאַניזירטן אופן געוואַגט באַוואָפנט ארויסצוטרעטן קעגן דער בעסטיע — נאַציזם.

דער וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד האָט צוגעגעבן מוט און כוח די ייִדן פאַראורטיילטע צום טויט אין די פאַרניכטונקס־לאַגערן פון טרעבלינקע, סאָביבאָר און אוישוויץ, ווי אויך דערמוטיקט אַנדערע לאַגערן און געטאָס נקמה צו נעמען אין די מערדער פון אונדזער פאָלק.

ס'איז נאָך ביזן היינטיקן טאָג נישט אויפגעקלערט געוואָרן, ווי אַזוי האָבן ייִדן אין פערטן יאָר פון דער מלחמה, איזאָלירטע אין די געטאָס, פאַרצווייפלטע אין די לאַגערן, אָפּגעריסן פון דער אויסערלעכער וועלט, אָן וועלכע ס'איז הילף פון די פאַרצווייגטע אונטערערדישע אָרגאַניזאַציעס, געהאַט דעם ווילן און די קאַמפס־גרייטקייט אַרויסצוטרעטן קעגן אַ מעכטיקן שונא.

ס'איז אָפיציעל באַקאַנט, האָבן אין וואַרשעווער געטאָ, קורץ פאַרן אויפשטאַנד געלעבט 60 טויזנט ייִדן, פאַקטיש זענען אין געטאָ געווען א סך מער ייִדן, וועלכע האָבן נישט באַקומען קיין ברויט־קאַרטן, און נישט געאַרבעט אין די דייטשע שאָפּן און פאַבריקן, זייער ציפער איז געווען איבער 70 טויזנט.

ביי דער ענדע פון 1941 האָבן די פאַראַנטוואָרטלעכע פירער פון די אונטערערדישע אָרגאַניזאַציעס אין געטאָ, דערהאַלטן פון זיכערע קוועלן אַ ידיעה, אַז טויזנטער ייִדן ווערן טעגלעך פאַרגאַזט אין לאַסט־אויטאָס אין לאַגער כעלמנאָ. שפּעטער איז אָנגעקומען אַ ידיעה, אַז אין דער דאָרטיקער קירכע זענען איינגעאָרדנט געוואָרן גאַז־קאַמערן. ס'איז אויך באַקאַנט געוואָרן וועגן אַ פאַל, ווען ייִדן זענען געטריבן געוואָרן אין דער קירכע צום פאַרגאַזן, האָבן זיי מיט זיך מיטגעשלעפּט 25 עס.עס.־מענער, וועלכע זענען צוזאַמען אומגעקומען מיט די ייִדן. דאָס איז געווען דער מאָמענט, ווען ייִדישע אָרגאַניזאַציעס אין עטלעכע געטאָס האָבן באַשלאָסן זיך צו באַוואָפענען, און קעגנשטעלן זיך מיט אַלע מיטלען די פּלענער פון נאַציזם, אויסצוראָטן דער ייִדישער באַפעלקערונג.

ערשט נאָך דער ערשטער אויסזידלונג פון דער ייִדישער באַפעלקערונג אין געטאָ וואַרשע, ווו די צאָל ייִדן האָט באַטראָפן איבער 300 טויזנט, זענען די אָרגאַניזאַציעס ענערגיש צוגעטראָטן צו פאַרשאַפן זיך געווען און אויסשולן זייערע מיטגלידער. אַן איבערמענטשלעכע אַרבעט איז געטאָן געוואָרן אין אַ קורצע צייט ביז ס'זענען אַנטשטאַנען פאָלגנדע פאַרטייען: „בונד", פּ.פּ.ר., ציוניסטישע גרופּן, די „ייִדישע מיליטערישע אָרגאַניזאַציע"; גלייכצייטיק איז אויך אַנטשטאַנען אַ מיליטערישע אָרגאַניזאַציע פון עטלעכע רעוויזיאָניסטישע גרופּן. זייער שטאַב האָט זיך געפונען אויף מוראַנאָווסקי 7. די אָרגאַניזאַציעס האָבן געהאַט אין זייערע רייען אַ גרויסע צאָל געוועזענע מיליטערלייט, און אַ קליינע גרופּע מיליטערישע אינסטרוקטאָרן, וועלכע זענען נאָך פאַר דער מלחמה, צוגעגרייט געוואָרן דורכן פּוילישן אויסערן־מיניסטעריום אויסצושולן קעמפער קעגן די ענגלענדער אין פּאַלעסטינע.

ווען אין וואַרשעווער געטאָ האָט זיך אָנגעהויבן דאָס איטענסיווע צוגרייטן זיך צום באַוואָפנטן אויפשטאַנד, זענען די אַרבעטער אין די שאָפּן ווו ס'זענען געווען באַשעפטיקט טויזנטער מענטשן, מיט דער מיטהילף פון די שוין עקזיסטירנדיקע מיליטערישע אָרגאַניזאַציעס, אָנגעהויבן זיך באַוואָפענען, און אין די הייזער ווו זיי האָבן געוווינט, געשולט מיליטערישע קאַדרן. גלייכצייטיק האָבן די אַרבעטער אין די שאָפּן אָנגעהויבן בויען בונקערס — סאַניטאַרע פונקטן. לײדער איז אונדז ווייניק באַקאַנט די נעמען פון די וועלכע האָבן אָנגעפירט מיט די קאַמפן אין די שאָפּן. איינס איז באַוווסט, אַז יוסף קאַפּלאַן, וועלכער איז ווייניק באַקאַנט אין דער חורבן ליטעראַטור האָט געשפּילט אַ גרויס ראָל אַלס קאָמענדאַנט און איז געפאַלן ווי אַ העלד.

די פאַרבינדונג צווישן די פאַרשידענע קאַמפס־גרופּן איז געווען אַ לויזע. דאָס האָט זיך גענומען דערפון, וואָס די שאָפּן און פאַבריקן זענען געווען אָפּגעריסן און באַשטאַנען פון באַזונדערע אינדזלען.

די ערשטע וועלכע האָבן זיך אַנטקעגנגעשטעלט די זאָנדערקאָמאַנדאָס, וועלכע זענען געקומען ליקווידירן די שאָפּן און די אַרבעטער אריבערפירן קיין טראַווניקי אָדער פּאָניאַטאָוואַ זענען געווען פון שולצס שאָפּ. מיט די קאַמפס־איינהייטן פון די שאָפּן האָבן די נאַציס געפירט די שווערסטע קאַמפן. זיי האָבן נישט געוואָלט אונטערצינדן די שאָפּן, ווי זיי האָבן דאָס געטאָן מיט ייִדישע הייזער. די נאַציס האָבן געוואָלט אָפּראַטעווען פון די שאָפּן די רויִשטאָפן און מאַשינען ווי אויך די פאַרטיקע אויסאַרבעטונגען.

די קאַמפס־גרופּן אין געטאָ וואַרשע, די — וועלכע זענען געווען אָנגעשלאָסן אין דער קאָמענדאַטור פון דער

אָן אַ שום באַדייטונג. עס איז פּונקט ווי אַן אינסטרומענט, וואָס הענגט אויף דער וואַנט.

די נאַציאָנאַלע אויפגאַבע פון געדענקען לייגט אויף אונדז אַרויף דעם חוב צו פאַרשפּרייטן די הונדערטער טויזנטער דאָקומענטן און פאָטאָגראַפיעס און מיקראָפילמען און פילמאָטעקן. זיי דאַרפן זיך געפינען אין יעדער נאַציאָנאַלער אוניווערסיטעט־ביבליאָטעק אויף דעם גאַנצן ערדקיילעך. ווען מיר זאָגן געדענקען, ווילן מיר מער אַקטיווע טעטיקייט צו פאַרמיידן, פון תשכח, כדי נישט צו פאַרגעסן."

מיין אויסטייטש איז, אַז דער גרויסער נס איז באַשטאַנען אין דעם צייט־פּאַקטאָר פון מודיעין. דער רעוואָלט פון די חשמונאים איז אויסגעבראָכן אין דער ריכטיקער צייט, קוקנדיק פון אינטערנאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט.

צווישן די דריי גריכישע דינאַסטיעס, וואָס האָבן זיך פאַרטיילט מיט דער ירושה נאָכן טויט פון אלעקסאַנדער דעם גרויסן, האָט די גריכיש־סירישע דינאַסטיע פון אַנטיאָכוס דעם פערטן געשטרעבט צו פאראייניקן מיט כוח די פריערדיקע אימפּעריע. אין 168 פ. ק. האָט אַנטיאָכוס אַריינמאַרשירט (דורך ארץ ישראל) קיין מצרים, ווּ ס׳האָט געהערט די גריכיש־פּטאָלאָמעאישע דינאַסטיע. אַנטיאָכוס האָט געלאַגערט פאַר דער שטאָט אַלעקסאַנדריע, ווען פּלוצים האָט זיך באַוויזן אַ דעלעגאַציע פון רוים פאַר דעם טויער פון לאַגער. די שומרים פון טויער האָבן קיינמאָל נישט געהערט וועגן אַ שטאָט רוים, אָבער אַנטיאָכוס האָט שוין יאָ געהערט. ער האָט שוין געוווּסט, אַז די רוימישע לעגיאָנען האָבן צעשמעטערט די אַרמייען פון דער גריכיש־מאַצעדאָנישער דינאַסטיע (אין דער שלאַכט פון פּידנאַ). ווען די רוימישע דעלעגאַציע איז געשטאַנען פאַרן געצעלט פון אַנטיאָכוס, האָט דער הויפּט־דעלעגאַט אָנגעצייכנט מיט אַ שטעקן אַ קרייז אין זאַמד ארום דעם פּלאַץ, ווּ אַנטיאָכוס איז געשטאַנען. דער דעלעגאַט האָט געפאָדערט פון אנטיאָכוסן אַ דעציזיע, איידער ער וועט איבערשפּרייזן דעם קרייז. אַן ענטפער אויף דעם רוימישן אולטימאַטום, אַז אנטיאָכוס זאָל תיכף פאַרלאָזן דעם מצרישן באָדן. אנטיאָכוס האָט אראָפּגעשלונגען די בושה און פאַרארדנט דעם ריקצוג. אויפן וועג א היים האָט ער אויסגעלאָזט זיין כעס צו די יידן. דעמאָלט איז דער רעוואָלט אויסגעבראָכן.

דער רעוואָלט אין מודיעין איז אויסגעבראָכן, ווען אויפן האָריזאָנט האָט זיך באַוויזן אַ נייע גרויסמאַכט (רוים), וואָס איר ציל איז געווען צו צוימען און שפּעטער צו באַהערשן די גריכישע גרויסמאַכט. אין דעם געראַנגל צווישן די צוויי גרויסמאַכטן פאַר דעם „באַלאַנס אָף פּאַוער" אין דעם געביט, וואָס מ׳רופט היינט מיטעלער מזרח — איז באַשטאַנען דער נס פון מודיעין. אינעם דריטן יאָר פונעם אויפשטאַנד דעם 26־טן טאָג אין כסלו האָבן די חשמונאים אָנגעצונדן די הייליקע מנורה, אָבער 29 יאָר שפּעטער האָט אנטיאָכוס דער זעקסטער ווידער אריינמאַרשירט קיין ארץ ישראל, באַלאַגערט און איינגענומען ירושלים. די סכנה איז געווען גרויס, אָבער ווידער האָבן זיך באַוויזן די רוימער (ווי אַמאָל פאַר דער שטאָט אלעקסאנדריע) און געצווּנגען די גריכן צו פאַרלאָזן דעם באָדן פון ארץ ישראל איינמאָל פאַר אַלע מאָל.

אין דער גרויסער מלחמה קעגן דער רוימישער אימפּעריע 238 יאָר נאָך מודיעין, איז מער נישט געווען די קאָנקורענץ צווישן גרויסמאַכטן פאַרן „באַלאַנס אָף פּאַוער". ס׳האָט געהערשט אין דער וועלט נאָר איין גרויסמאַכט: רוים. דערפאַר האָט די העלדישקייט פון די יידישע אַרמייען נישט געהאָלפן. דער צייט־פּאַקטאָר איז נישט געווען גינסטיק פאַר די יידן. דער סוף איז געווען — חורבן בית שני. די זעלבע סיטואַציע האָט געהערשט אין דעם פּעריאָד פון בר ככבא־אויפשטאַנד. אגב, ר׳ עקיבה, דער גרעסטער גייסטיקער ריז פון יבנה אין בני ברק האָט וואַרשיינלעך געשטיצט בר כוכבא צוליב די זעלבע סיבות פאַר וועלכע מתתיהו האָט אויפגעהויבן דעם רעוואָלט אין מודיעין (דאָמיטיאַנוס האָט געוואָלט ארויפצווינגען דעם העלעניסטיש־רוימישן קולט און אָפּשאַפן די יידישקייט און האַדריאַן איז נישט געווען בעסער).

ווען מען לערנט ווייטער דעם זעלבן פּשט, קאָן מען ציען דעם זעלבן פאָדעם צום נס פון 1948 — דאָס ווידערגעבורט פון מדינת ישראל. די קאָנקורענץ פון די גרויסמאַכטן און זייער געראַנגל פאַרן „באַלאַנס אָף פּאַוער" איז געווען פון גאָר גרויסער באַדייטונג. דער דאָזיקער פאָדעם ציט זיך ווייטער...

★

די סימבאָליק פון מסדה, מודיעין, וואַרשע פאַרמאָגט אין זיך היסטאָרישע אָנווייזונגען.

די סימבאָליק פון מודיעין פאַרשטאַנען אין אַלע אירע אַספּעקטן דאַרף שיינען פאַר אונדז אַלס וועגווייזער, ווי דער עמוד השחר (דער מאָרגן שטערן).

אין דער סימבאָליק פון מסדה און וואַרשע שטאָלצירן מיר מיט דער העלדישקייט וואָס רעפלעקטירט די צוויי שטעט, אָבער גלייכצייטיק זאָגן מיר „עס טאָר זיך נישט איבערחזרן".

דער יום השואה איז אַ געדענק־טאָג. געדענקען דעם חורבן בכדי צו פאַרזיכערן דעם „קיינמאָל מער".

געדענקען איז פאַרבונדן מיט זכרון. זלמן שניאור האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט, אַז אַ זכרון ביי אַ יחיד איז אַ טאַלאַנט. דער זכרון פון אַ פאָלק איז די אחריות פון איינעם פאַל אַלע און פון אַלע פאַר איינעם.

אַ פאָלק וואָס געדענקט נישט, האָט נישט קיין זכות־הקיום. קען נישט באַווייזן זיינע רעכט און פאָדערן סאַטיספאַקציעס פאַר די וועלטלעכע עוולות.

די גיפטיקע אַנטיסעמיטישע בריוו, וואָס האָבן זיך לעצטנס באַוויזן אין דעם ערנסטן מעלבורנער „איידזש" זענען אַ באַווייז, אַז די נישט יידישע וועלט וויל נישט געדענקען. דער גענעראַל־סעקרעטאַר פון דעם „ראַט פאַר ציווילע פרייהייטן" אין וויקטאָריע, פאַרשפּרייט אין נאָמען פון „פרייהייט פון וואָרט" דאָס בוך פון בוץ „די אַפּערע פון 20־טן יאָרהונדערט", וואָס לייקנט שטיין און ביין, אַז ס׳זענען אַמאָל געווען גאַז־קאַמערן: יידן האָבן דאָס אויסגעטראַכט צו באַגרינדן די עקזיסטענץ פון מדינת ישראל און אויסצופּרעסן געלטער פון די דייטשן. אַ צעטומלטער (וואַרשיינלעך יונגער) לייענער פאַרלאַנגט פונעם ציוניסטישן ראַט ער זאָל אויפקלערן און באַווייזן צי ס׳איז טאַקע אמת, אַז 6 מיליאָן יידן זענען אומגעקומען.

מילא, די נישט יידן, ספּעציעל דער יונגער דור געדענקט נישט. די אַנטיסעמיטן ווילן אָפּלייקענען דעם חורבן און גלייכצייטיק באַשמוצן די יידן.

אָבער צי מיר יידן, געדענקען? וואָס הייסט געדענקען? געדענקען אליין איז אַ פּאַסיווער רעפלעקס פון זכרון

מסדה סימבאָליזירט די פּערזענלעכע עקדה, דעם פּערזענלעכן קרבן עולה אין פרייהייט־קאַמף קעגן שקלאַפעריי.

דזשאָנסטאָון רעפלעקטירט די דעקאַדענץ פון 20־טן יאָרהונדערט, אַן אידעענלאָזער יאָרהונדערט פון צעבראָכענע געטער. די נאָבעלע אידעען פון סאָציאַלער גערעכטיקייט און פרייהייט זענען פאַרשוווּנדן מיט דעם רויך פון די גאַז־קאַמערן און דערטרונקן אין די בלוטיקע בלאָטעס פון די גולאַג שקלאַפן־לאַגערן. אַזאַ צושטאַנד עפנט ברייט די פעלדער פאַר פסעודאָ רעליגיעזע שאַרלאַטאַנען־שווינדלער. זיי נאַרן אריין און פאַנגען די זאַטע קערפּערס, מיט אויסגעלידיקטע נשמות. די מידע מענטשן, אַנטוישטע פון דער וועלט, טראַנספערירן צו דעם שאַרלאַטאַן נישט נאָר זייער פאַרמעגן, נאָר אויך זייער ווילן, זייער אידענטיטעט. ווען דער פאַרברעכערישער שווינדל איז אויפגעדעקט געוואָרן, נעמט דער שאַרלאַטאַן מיט זיך זיין ווילנלאָזע געמיינדע צום זעלבסטמאָרד.

דווקא צו דזשאָנסטאָון קענען זיך באַציען די ווערטער פון ביאַליק: (אין פרייער איבערזעצונג) „זינלאָז איז געווען זייער לעבן, זינלאָז איז געווען זייער טויט, נישט וויסנדיק צו וואָס, פאַר וואָס, פאַר וועמען”...

מיט עטלעכע יאָרן צוריק זענען אין פּראָצעס פון אַרכעאָלאָגישע אויסגראָבונגען געפונען געוואָרן די ביינער פון די פאַרטיידיקער פון מסדה. די ישראל־ארמיי האָט די ביינער געבראַכט צו קבר ישראל מיט דעם כבוד, וואָס געהערט העלדן געפאַלן אין קאַמף פאַרן פאָלק און לאַנד. — די ביינער פון די דזשאָנסטאָון קרבנות געהערן לויט דער ידישער טראַדיציע הינטער דעם פּאַרקאַן...

✶

חיים לאַזאַר האָט זייער טרעפלעך פאַרגליכן מסדה מיט וואַרשע. דער העברעישער אָרגינאַל פון בוך „מוראַנאָווסקע 7” טראָגט דעם נאָמען „מצדה של וארשע”. ווייל חיים לאזאר, דער פאַרטיזאַנער־העלד און ערלעכער היסטאָריקער האָט פאַרשטאַנען, אַז די סימבאָליק פון מסדה איז נישט געווען דער מאַסן זעלבסטמאָרד, נאָר דער אויסזיכטלאָזער קאַמף פון מענטש, קעגן בעסטיאַליטעט וואָס פאַרשוועכט און צעשטערט די מענטשהייט. יידן באַוואָפנט מיט רעוואָלווערן, אַלטע ביקסן און בענזין־פלעשלעך קעגן דער דייטשער מיליטערישער מאַשין מיט טאַנקען, אַרטילעריע „האָבן אויסגעקליבן טויט ליבער ווי שקלאַפעריי”... (פון אליעזר בן יאר'ס רעדע).

מיט דער צייט האָט זיך די היסטאָרישע סימבאָליק פון „וואַרשע” אויסגעברייטערט. דער יאָרצייט־טאָג פון דעם וואַרשעווער אויפשטאַנד איז אָנגענומען געוואָרן אַלס דער יום השואה, דער געדענק־טאָג פון דעם אומקום פון יידנטום אויפן אייראָפּעישן קאָנטינענט, ווייל די העלדישקייט פון די מיליאָנען קדושים איז נישט קלענער ווי די גבורה פון די גבורים.

מסדה און מודיעין

די צייט — 168 פ.ק. ארץ ישראל געפינט זיך אונטער דער הערשאַפט פון דער סיריש־גריכישער דינאַסטיע — סעלעאוקוס. דער קעניג אַנטיאָכוס, צוזאַמען מיט די יידישע אַסימילאַטאָרן - העלעניסטן שטרעבן אָפּצושאַפן די יידישע רעליגיע און קולטור און אַרויפצווינגען אויף די יידן די גריכישע רעליגיע און קולטור. ס'דראָט דער אונטערגאַנג פון יידן אַלס פאָלק. — דער פלאַם פאַר רעוואָלט קומט פון אַ קליין שטעטל מודיעין. דאָס ווינשטעטל פון מתתיהו בן יוחנן כוהן גדול חשמונאי און זיינע פינף זין.

דער חשמונאים'ס רעוואָלט איז געווען גלייכצייטיק קעגן די גריכישע פאַרפאָלגער און קעגן די יידישע העלעניסטן.

ס'איז איצט נישט וויכטיק די פלוגתא צי דער רעוואָלט האָט זיך אָנגעהויבן ווי אַ בירגער־קריג אין וועלכן די יידישע העלעניסטן האָבן אריינגעצויגן די גריכן, אָדער קעגן די גריכן (מלכות יון הרשע), וואָס האָבן גענאָסן די הילף און שטיצע פון די יידישע העלעניסטן.

אינטערעסאַנט איז דער פאַקט, אַז די חשמונאים האָבן אויפגעהויבן זייער רעוואָלט פאַר פרייהייט פון רעליגיע און נישט פאַר מלוכהשע סוווערעניטעט, אָבער דער רעזולטאַט פון אויפשטאַנד און די מלחמות, וואָס האָבן געדויערט אַן ערך 30 יאָר — האָט איבערגעשטיקן די ערשטע צילן און האָפענונגען פונעם רעוואָלט. די חשמונאים האָבן דערגרייכט נישט נאָר רעליגיעזע פרייהייט, נאָר אויך פולע מלוכהשע סוווערעניטעט.

דער נצחון איז געווען גורלדיק פאַר דער עקזיסטענץ פונעם יידישן פאָלק. דער בריטישער פילאָזאָף בערטראַנד ראַסעל, אָפּשאַצנדיק דעם היסטאָרישן פעריאָד האָט זיך אויסגעדריקט, אַז „ווען די קריסטלעכע וועלט וואָלט געווען ערלעך צו זיך אַליין, וואָלט זי באַדאַרפט פייערן חנוכה אַלס דעם גרעסטן יום־טוב, ווייל ווען דער רעוואָלט פון די חשמונאים וואָלט דערשטיקט געוואָרן, וואָלט דאָס יידישע פאָלק און די יידישע רעליגיע אונטערגעגאַנגען 168 יאָר פאַר דעם געבורט פון יעזוס קריסטוס און ממילא וואָלט נישט געווען קיין קריסטלעכע רעליגיע און די אַזוי גערופענע קריסטלעכע ציוויליזאַציע”.

לויט דער יידישער טראַדיציע ווערט דער רעוואָלט פון מודיעין באַצייכנט מיט די ווערטער: נס גדול היה שם.

איך האָב אָפּט געטראַכט וועגן די סעקולערע אומשטאַנדן אַרום דעם גרויסן נס (נס — איז אַ ריין רעליגיעזער באַגריף). ס'גריבלט די פראַגע: פאַרוואָס זענען די חשמונאים געווען דערפאָלגרייך אין זייער אויפשטאַנד קעגן די גריכן, און די מלחמה קעגן רוים 238 יאָר שפּעטער האָט זיך פאַרענדיקט מיט דעם חורבן בית שני? יהודה מכבי און זיינע ברידער זענען נישט געווען קיין גרעסערע מיליטערישע העלדן ווי שמעון בר גיורא, יוחנן בן לוי, אליעזר בן יאיר א. אנד. די רעקרוטן פון די מכבייער זענען געווען פרימיטיוו אין פאַרגלייך מיט די דערפאַרענע סאָלדאַטן פון די יידישע אַרמייען, וואָס האָבן געקעמפט קעגן רוים. די בעסערע קוואַליטעט פון די רוימישע לעגיאָנען אין פאַרגלייך מיט די גריכן פאַרענטפערט נישט דאָס רעטעניש. רוים איז געווען ווייט און די היים פון די גריכישע הערשער איז געווען סיריע.

נעט געקאָנט געפֿינען האַנס גלאָבקע — איינער פֿון די שעפֿער פֿון די נירנבערגער „ראַסן־געזעצן“, וועלכע אייכמאַן האָט באַצייכנט אַלס דער באַזיס פֿאַר דורכפֿירן די „ענטגילטיקע לייזונג“.

מיר דערוויסן זיך אויך, אַז אין לודוויקסבורגער צענטראַלן אויספֿאָרשונגס־אַמט, געפֿינען זיך 1 מיליאָן קאַרטאָטעקן פֿון נאַצי־פֿאַרברעכער. פֿון 10 טויזנט אויספֿאָרשונגען זענען געווען נישט מער ווי 560 פֿאַרמשפּטע.

אין בערלינער דאָקומענטן־צענטער געפֿינען זיך 30 מיליאָן נאַצי־דאָקומענטן. צווישן זיי — קאַרטאָטעקן מיט גענויע פֿאַקטן וועגן 600.000 ס.ס.־לייט און אָפֿיצירן, וועלכע מען שטויבט אפֿילו נישט אָפּ.

און אויב דאָס יורידישע חוזק־שפּיל אין גערעכטיקייט איז נאָך נישט פֿולקאָם — וועט דעם 1טן יאַנואַר 1980 אַריינגיין אין קראַפֿט דער טרויעריק באַרימטער „סטאַטוט פֿון לימיטאַציע“, וואָס אין פּשוטן מאַמע־לשון מיינט עס — אַז אַלע נאַצי־פֿאַרברעכער, וועלכע לעבן היינט פֿאַרבאָרגן ווי מייז אין די לעכער, וועלן זיך באַווייזן אויף דער אויבערפֿלאַך, און וועלן באַטראַכט ווערן ווי אָנשטענדיקע בירגער.

מיט איין ציק פֿון דער פֿען, וועט ביי 6 מיליאָן ייִדישע קרבנות און מיליאָנען קרבנות פֿון אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן, אומגעבראַכטע דורך דער נאַצישער מאָרד־מאַשין, אָפּגענומען דאָס רעכט און די מעגלעכקייט פֿון פֿאָדערן גערעכטיקייט.

די ישׂראל־רעגירונג; די קאַצעטלער־פֿאַרבאַנדן, די ייִדישע קהילות אין דער וועלט זענען דערווייל די איינציקע וואָס פּראָטעסטירן קעגן אָט דעם אומדערהערטן, שענדלעכן געזעץ.

אויב די אַליאירטע האָבן גאָרנישט געטאָן צו פֿאַרזיכערן, אַז מערדער, פּייניקער, סאַדיסטן אין נאַצי־מונדירן זאָלן דאַרפֿן אָפּגעבן אַ חשבון פֿאַר זייערע מעשׂים און קריגן די געהעריקע שטראָף דאַן — ווען דייטשלאַנד איז געלעגן אין חורבות — טאָ וואָס קאָנען מיר שוין דערוואַרטן היינט — ווען דייטשלאַנד איז שוין ווידער געוואָרן אַ וועלט־מאַכט?

★

שטייען מיר מיט געבויגענע קעפּ און פֿאַראייניקן זיך אין זכרון מיט אונדזערע נאָענטסטע אין טאָג פֿון דער סימבאָלישער דאַטע, פֿאַר אונדזער גייסטיקן לייכט־טורעם — דער אויפֿשטאַנד פֿון וואַרשעווער געטאָ. מיר פֿילן: מיר וועלן טראָגן דעם טרויער און די מאָנונג אין דער אייביקייט, ווי אַ פֿאָלק. אַ מאָנונג און אַ וואָרענונג: געדענקט!

אפֿשר וועט די טראַכטנדיקע מענטשהייט סוף־כּל־סוף דערהערן דעם רוף און די וואָרענונג אין דעם געהעריקן מאָמענט — איידער זי וועט ווערן אוממעכטיק אַנטקעגנצושטעלן זיך דער כוואַליע פֿון רויער, הפֿקרדיקער קראַפֿט וואָס נעמט ביסלעכווייז פֿאַרשווענקן דער וועלט.

מ. א.

דר. מ. פּערשטענדיק

די סימבאָליק פֿון שטעט

נעמען פֿון שטעט, ווי דזשאָנסטאַון, מסדה, וואַרשע, מודיעין א. א. זענען אריין אין געשיכטע ווי סימבאָלן. פֿאַרשטייט זיך, די סימבאָלן רעפֿלעקטירן פֿאַרשידענע היסטאָרישע געשעענישן פֿון פֿאַרשידענע פּעריאָדן, פֿון גרעסערער און קלענערער באַדייטונג. — זייער אָפֿט איז דער פּשט וואָס קאָמענטאַטאָרן לערנען פֿון דער סימבאָליק — פֿאַלש.

נאָך דעם גרויזאַמען מאַסן־זעלבסטמאָרד פֿונעם גאַנצן ישוב אין דזשאָנסטאַון (גויאַנאַ) — אַן ערך 940 מענטשן, האָבן כמעט אַלע קאָמענטאַטאָרן, זשורנאַליסטן, פּסיכיאַטאָרן, פּסיכאָלאָגן, פֿאַרגליכן דזשאָנסטאַון מיט מסדה. דער פֿאַרגלייך איז פֿאַלש, אומווירדיק, ממש אַ חילול השם.

מסדה איז געווען די לעצטע מיליטערישע פֿעסטונג (מצודה) אין דער מלחמה מיט דער רוימישער אימפּעריע. דאָס בית המקדש פֿאַרברענט, ירושלים אַ חורבה. ייִדישע קריגס־געפֿאַנגענע און מאַסן פֿון דער ציווילער באַפֿעלקערונג פֿאַרשלעפּט אין קייטן צו די שקלאַפֿן־מערק אין דער רוימישער אימפּעריע. יודעאַ קאַפּטאַ!... די מטבע „יודעאַ קאַפּטאַ“, וואָס וועספּאַסיאַן האָט אַרויסגעלאָזט לכּבוד דעם טריומף איבער ירושלים, סיבאָליזירט דעם רוימישן באַרבאַריזם. די אילוסטראַציע פֿון דער מטבע שטעלט פֿאָר אַ ייִדישע פֿרוי צוזאַמענגעבונדן אין קייטן אויף דער ערד אונטער אַ פּאַלמעבוים, באַוואַכט פֿון דעם שטאָלצן רוימישן לעגיאָנער.

אין דער צייט האָבן די לעצטע העלדן פֿון דער טרויעריקער מלחמה נאָך אַלץ געהאַלטן די פֿעסטונג מסדה. פֿאַר יעדן פֿאַרזוך צו שטורמען די פֿעסטונג האָבן די רוימישע לעגיאָנערן באַצאָלט מיט בלוט. גאַנצע דריי יאָר (פֿון 70—73). פֿאַרן לעצטן שטורם איז געקומען דער טראַגישער סוף. דער גאַנצער גאַרניזאָן, 960 נפֿשות, איינשליסלעך פֿרויען און קינדער זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד (צוויי פֿרויען און פֿינף קינדער האָבן זיך אָפּגעראַטעוועט — פֿאַרשטעקט אין אַ קעלער).

דאָס סימבאָלישע פֿון מסדה איז נישט דער אָפּגעריסענער, גרויזאַמער זעלבסטמאָרד, ווי קאָמענטאַטאָרן טוען דאָס זינלאָז איבערקייען. יאָזעפֿוס פֿלאַוויוס (טראָץ זיין פּערזענלעכער שׂנאה צו די קנאים און זיין קאָלאַבאָראַציע מיט די רוימער) האָט אויפֿגעכאַפּט דעם סימבאָליזם פֿון מסדה אין דער רעקאָנסטרוקציע פֿון אליעזר בן יאיר׳ס לעצטער רעדע צו די פֿאַרטיידיקער פֿון מסדה. נאָכן פֿאַראָרדנען צו פֿאַרניכטן אַלע מאַטעריעלע וואַרטזאַכן, דערקלערט אליעזר בן יאיר: „איין זאַך וועלן מיר איבערלאָזן — די שפּייכלער מיט פּראָוויאַנטן“; „געדעקטע טישן“, „דאָס וועט עדות זאָגן נאָך אונדזער טויט, אַז מיר זענען אומגעקומען נישט צוליב דעם ווייל עס האָט אונדז געפֿעלט עסן, נאָר ווייל מיר האָבן אין לעצטן מאָמענט, באַלד ווי אין אָנהויב פֿון אונדזער קאַמף, אויסגעקליבן ליבער טויט ווי שקלאַפֿעריי“...

מעלבורנער בלעטער

ליטעראַריש־געזעלשאַפטלעכע אויסגאַבע

אַדרעס פון רעדאַקציע: "KADIMAH", 7 Selwyn Street, Elsternwick, Victoria, 3185, Australia.

מערץ־אַפּריל 1979 נומער 6 (17) מעלבורן, אויסטראַליע

שלום – צום שלום!

מיר זענען עדות פון אַ היסטאָרישער געשעעניש, ווען צוויי לענדער, וועלכע האָבן אין משך פון 30 יאָר מיטגעמאַכט 4 מלחמות — שרייבן אונטער אַ דעקלאַראַציע, ווו בײדע לענדער פאַרפליכטן זיך צו רעספּעקטירן די גרענעצן און די אומאָפּהענגיקייט פון שכן.

דאָס איז אייגנטלעך דער גרונט־פּרינציפּ פון יעדן שלום־אָפּמאַך.

אין פאַל ישראל—עגיפּטן איז דער ענין נאָך טיפער. פאַקטיש וועט עגיפּטן אונטערשרייבן אַן אָפּמאַך מיט אַ לאַנד, די עקזיסטענץ פון וועלכער זי האָט קיינמאָל נישט אָנערקענט.

מיטן באַזוך פון פּרעזידענט סאַדאַט אין ירושלים איז די אָנערקענונג געקומען, דע פאַקטאָ.

מיר וויסן נאָך נישט די פּאַראַגראַפן פון אָפּמאַך. (מעגלעך — אַז מיר וועלן זיי קיינמאָל נישט וויסן; מעגלעך — עס איז אפשר גאָר נישט נויטיק זיי צו וויסן...).

מיר קאָנען זיך פאָרשטעלן, אַז פראַגן וואָס רירן אָן די סוווערעניטעט פון ישראל, האָט נישט בעגין און נישט עמעץ אַנדערש געקאָנט אויפגעבן, און איינע פון זיי איז — דאָס אומצעטיילבאַרקייט פון ירושלים.

אויפגעבן די גאַנצקייט פון ירושלים — מיינט אויפגעבן דעם גייסטיקן בונד מיטן היסטאָרישן גורל פון פאָלק.

פאַר אונדז, יידן אין דער וועלט איז גענוג דער פאַקט, אַז איינער פון ישראלס מיליטעריש שטאַרקסטער שכן, אַ לאַנד וואָס האַלט דעם שליסל צום סועץ־קאַנאַל (הגם דער קאַנאַל האָט שוין אַ סך פאַרלוירן פון זיין אַמאָליקער חשיבות) וועט איינשטעלן נאָרמאַלע, דיפּלאָמאַטישע באַציאונגען מיט ישראל.

עס איז נישט נויטיק אריינצולאָזן זיך אין דיגרעסיעס: פאַרוואָס דווקא בעגין? פאַרוואָס האָבן פריערדיקע רעגירונגען, פּאָליטיש מעסיקערע נישט געקאָנט דערגרייכן דעם שלום?

דער צייט־פאַקטאָר האָט וואַרשיינלעך דאָ געשפּילט אַ גרויסע ראָל.

ווי די מעשה זאָל נישט זיין, און פון וועלכע שטימונגען מיר זאָלן נישט באַווירקט ווערן — דריקן מיר אויס אונדזער פרייד מיט דעם דערגרייכטן שלום, און אונדזער אָנערקענונג פאַר די אַלע, וועלכע האָבן דערצו בייגעטראָגן.

דער חוזק פון יוסטיץ

מיר ווערן ווייניקער — און מיר ווערן מידער — די עדות און קרבנות פון שוידערלעכן חורבן פון יידישן פאָלק בשעת דער נאַצי־תקופה אין אייראָפּע.

דער סימבאָל פון יידישן ווידערשטאַנד און גבורה — דער אויפשטאַנד פון וואַרשעווער געטאָ (19טער אַפּריל 1943) הויבט אָן ווערן געשיכטע — אָנשטאָט אַ מאָנונג צום געוויסן פון דער וועלט פאַרן אומשולדיק פאַרגאָסן בלוט פון 6 מיליאָן יידן.

דער נירנבערגער פּראָצעס האָט זיך פאַרנומען מיט באַשטראָפן די שולדיקע קריגס־פאַרברעכער און מיט איבערלאָזן פאַר דער אייביקייט אַ באַשולדיקונגס־אַקט, וואָס איז צונויפגעשטעלט לויט שטרענג יורידישע כללים פאַרזען מיט די געהעריקע באַווייזן; דאָקומענטן, עדות — איז דער פּראָצעס אפשר גיכער אַ וואָרענונג קעגן צוקונפטיקע קריגס־פאַרברעכער, איידער דער איניציאַטאָר פון אַ יורידישער קאָנטינואיטעט פון פאָרשן, אויסגעפינען און באַשטראָפן די דירעקט־שולדיקע אין אויספירן די בעסטיאַלישע מאָרדן.

פון געהיימע דאָקומענטן, צו וועלכע די עפנטלעכקייט האָט איצט אַ צוטריט, טויכט אויף אַ פאַרדריסלעך בילד, אַז: די פאַרבינדעטע (אַליאירטע) אין קאַמף קעגן נאַצי־דייטשלאַנד האָבן גאָרניט געטאָן צו באַשטראָפן די נאַצישע קריגס־פאַרברעכער, הגם עס איז געווען אין זייער מאַכט.

אין ערשטן יאָר נאָכן אָקופּירן דייטשלאַנד, האָבן די ענגלענדער דורכגעפירט נישט מער ווי 19 פּראָצעסן און פאַראורטיילט 63 נאַציס. צו פאַרדעקן דעם דורכפאַל אין דערפילן זייער פליכט — האָבן די ענגלענדער איבערגעגעבן דעם ענין פון די נאַצי־פאַרברעכער — צו די דייטשן גופא. שטילערהייט האָבן די ענגלענדער אַרויסגעלאָזט אויף דער פריי 27 טויזנט ס.ס.־ און געסטאַפּאָלייט, וועלכע זיי האָבן געהאַט אַרעסטירט, כאָטש עס זענען געווען מער ווי גענוגנדיקע באַווייזן אין זייער שולד.

אין 1949 ווערט געשאַפן די ערשטע דייטשע רעגירונג. באַוווסטזיניק האָט מען פון אירע סטאַטוטן אַרויסגעלאָזט דעם תנאַי, אַז די רעגירונג דאַרף אויספאָרשן און צוציען צו פאַראַנטוואָרטלעכקייט אַלע נאַצי־פאַרברעכער. עס איז אויך נישט געווען קיין תנאַי — אַז געוועזענע נאַציס טאָרן נישט פאַרנעמען קיין אָנפירנדיקע רעגירונגס־אַמטן. דעריבער האָט זיך אין אַדענאַוערס קאַבי־

אינהאַלט:

מ. א. — שלום צום שלום! דער חוזק פון יוסטיץ 1
ד"ר מ. פערשטענדיק — די סימבאָליק פון שטעט 2
וו. יאַבלאָנסקי — דער אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ 5
ה. ליבעמאַן — רבי און נאַצי 7
לאה זילבער — אונדזערע קינדער אין געטאָ 1943 9
מיט געווער קעגן די נאַציס 11
י. מ. לעווין — די קללה (דערציילונג) 13
מאיר זייבל — עס פעלט... (ליד) 16
ד"ר עזריאל נאַקס — סימבאָליק און רעאַליזם 16
סענדער בורשטין — אונדזער הילף דעם פוילישן יידנטום 18
מאַרק אָליפאַנט — דער תהום צווישן די רעגירער און רעגירטע (יידיש: מ. אלעקסאנדער) 20
סאָוויעט-רוסלאַנד ווערסוס מאַרינאַ טעמקין 21
ש. בענעט — דער קימבערלעי-פּראָיעקט 24
ד"ר מ. פערשטענדיק — פון קעמפּ-דייוויד — דער לאַנגער וועג 26
פראָפ. פּאָל ליפּצין — דער טויט פון משהן 27
חיים מאַלטינסקי — ס'איז דער פיקהאָלץ (ליד) 28
י. זעמעל — די טראַגעדיע פון אַ העלדישן קאָמאַנדיר 29
אַ וואָלקן און אַ וועג 31
י. אָרבאַך — די וואַקכאַנאַליע ארום דער ציפער „6 מיליאָן" 32
ב. ווינער — ווו זענען די 6 מיליאָן"? 33
י. אָרבאַך — „קדימה"-פּראָבלעמען 34
צווייטער יידישער פאָלקס-פעסטיוואַל 35
באַגריסונג פאַר חוה ראָזענפאַרב 36
מעם — פאַרבייגייענדיק... 37

פרייז 1 דאָלאַר

ISSN 0155-0128

מעלבורנער בלעטער

1943 — געטא־נומער — 1979

געדענק די 6 מיליאן קדושים

פראָיעקט פון מאָנומענט, געשאַפן
פון דעם באַוואוסטן קינסטלער
נתן ראַפּאָפּאָרט

אַרויסגעגעבן דורך דער „קדימה" אין מעלבורן, אויסטראַליע

מעלבורן   נר. 6 (17)   מערץ–אַפּריל 1979